

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

На правах рукопису

Ковальчук Віктор Павлович

УДК 343.851(477)

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ СТВОРЕННЮ
ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально виконавче право

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Науковий керівник:
Женунтій Володимир Іванович,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

Львів – 2013

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ СТВОРЕННЮ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ПРОТИДІЇ СТВОРЕННЮ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ	
1.1. Стан наукового дослідження кримінально-правових засобів протидії створенню злочинної організації.....	14
1.2. Історичні передумови встановлення кримінальної відповідальності за створення злочинної організації.....	42
1.3. Поняття злочинної організації та її відмежування від суміжних кримінально-правових категорій.....	55
Висновки до першого розділу.....	83
РОЗДІЛ II. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ	
2.1. Об'єкт складу злочину створення злочинної організації.....	88
2.2. Об'єктивна сторона складу злочину створення злочинної організації.....	106
2.3. Суб'єкт складу злочину створення злочинної організації.....	149
2.4. Суб'єктивна сторона складу злочину створення злочинної організації....	157
Висновки до другого розділу.....	170
РОЗДІЛ III. УДОСКОНАЛЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ	
3.1. Удосконалення диференціації кримінальної відповідальності за створення злочинної організації як правова необхідність сьогодення.....	181

3.2. Підвищення якості положень Кримінального кодексу України про звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації.....	198
Висновки до третього розділу.....	217
ВИСНОВКИ.....	219
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	237
ДОДАТКИ.....	277

ВСТУП

Актуальність теми. Певні позитивні зрушення й тенденції в економіці України за роки її незалежності поки що не здатні суттєво вплинути на складну політичну, соціальну та криміногенну обстановку в державі. Криміногенна ситуація, що склалася в Україні та викликає занепокоєння, не в останню чергу визначається негативними показниками стану, динаміки та географії організованої злочинності, яка на даний час постала одним із дестабілізуючих факторів в політичній, соціальній, економічній, правовій тощо сферах, створюючи реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку держави. Викладені обставини вимагають від усіх державних органів, і у першу чергу правоохоронних, більш активних та інтенсивних цілеспрямованих і скоординованих заходів у протидії організованій злочинності із використанням (застосуванням) найбільш ефективних та таких, що базуються на науково обґрунтованих положеннях, прийомів (методів) та засобів діяльності. У вирішенні зазначених питань важливу роль мають відігравати кримінально-правові засоби, які покликані протидіяти організованій злочинності на стадії її зародження, стадії створення злочинних організацій.

Беззаперечним досягненням Кримінального кодексу України (далі – КК) 2001 р. є встановлення кримінальної відповідальності за створення злочинної організації (ч.1 ст. 255 КК) та визначення підстав і умов спеціального звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації (ч.2 ст. 255 КК). Разом з тим жваві дискусії серед науковців, що не припиняються до цього часу, та труднощі, що виникають при застосуванні цих правових норм на практиці, свідчать про певні недоліки, що були допущені законодавцем при розробці та затвердженні досліджуваних кримінально-правових інститутів, та обумовлюють необхідність проведення цілеспрямованих наукових кримінально-правових досліджень.

Слід підкреслити, що питанням кримінальної відповідальності за створення злочинної організації та звільнення від кримінальної

відповідальності учасника злочинної організації, а також суміжних інститутів в теорії кримінального права України приділяється певна увага. Зазначені та суміжні кримінально-правові інститути були предметом дисертаційних та монографічних досліджень В.Д. Гвоздецького («Організована злочинність як об'єкт соціально-філософського аналізу», 1997), Є.К. Марчука («Кримінологічна та кримінально-правова характеристика злочинних організацій», 1998), В.О. Сакало («Тактика злочинної діяльності», 2002), Л.М. Демидової («Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації», 2003), І.В. Іваненка («Бандитизм: кримінологічне та кримінально-правове дослідження», 2003), Г.П. Жаровської («Співучасть у злочині за кримінальним правом України», 2004), С.Л. Чорного («Бандитизм за кримінальним правом України», 2005), Ю.В. Бауліна («Звільнення від кримінальної відповідальності», 2004), О.С. Козака («Звільнення від кримінальної відповідальності», 2008), А.А. Вознюка («Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп та злочинних організацій», 2009), В.В. Українця («Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації», 2009), П.В. Хряпінського («Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: теоретичні, законотворчі та правозастосовні проблеми», 2010) тощо. Кримінально-правовий аспект зазначених інститутів висвітлювався в коментарях до чинного Кримінального кодексу України, підручниках з Особливої частини кримінального права, окремих статтях у періодичних виданнях, тощо.

Разом з тим, у теорії кримінального права існує чимало дискусійних підходів (але при відсутності комплексного підходу) щодо вирішення кримінально-правових проблем протидії створенню злочинної організації, які заважають остаточному визначенню поняття злочинної організації, її основних ознак та об'єктивних і суб'єктивних ознак складу аналізованого злочину, підстав звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної

організації тощо. Наведені обставини підкреслюють актуальність проблеми та зумовили вибір теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано у відповідності із основними положеннями Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю, схваленої Указом Президента України від 21 жовтня 2011 р. №1000/2011, Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р., схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. №1209-р. та відповідає тематиці «Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010-2014 рр.», затвердженого наказом МВС України від 29 липня 2010 р. №347, а також тематиці науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт Львівського державного університету внутрішніх справ «Протидія злочинам, підслідним ОВС: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (державний реєстраційний №0109U007851) та «Проблеми реформування правової системи України» (державний реєстраційний №0109U007853). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ (протокол № 6 від 28 січня 2010 року).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розроблення науково-обґрунтованих пропозицій, спрямованих на подальше вдосконалення норм кримінального закону, які встановлюють кримінальну відповідальність за створення злочинної організації а також звільнення від кримінальної відповідальності учасників злочинних угруповань.

Для досягнення поставленої мети в дисертації зосереджено увагу на вирішенні таких задач:

- визначити стан наукового дослідження кримінально-правових засобів протидії створення злочинної організації;

- викласти історичні передумови встановлення кримінальної відповідальності за створення злочинної організації;
- визначити кримінально-правове поняття злочинної організації, виокремити її нормативні ознаки та відмежувати її від суміжних правових категорій;
- з урахуванням наявних теорій об'єкта злочину, дослідити особливості громадської безпеки як об'єкта складу злочину при створенні злочинної організації;
- визначити та дослідити/проаналізувати форми, обов'язкові, та факультативні ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч.1 ст. 255 КК;
- запропонувати авторський підхід до розуміння суб'єкта та суб'єктивної сторони складу злочину створення злочинної організації;
- дослідити ступінь диференціації кримінальної відповідальності за вчинення діянь, передбачених ч.1 ст. 255 КК та окреслити можливості удосконалення диференціації кримінальної відповідальності за конкретні форми об'єктивної сторони аналізованого складу злочину;
- дослідити специфіку правової природи звільнення від кримінальної відповідальності за нормою, закріпленою у ч.2 ст. 255 КК та надати пропозиції щодо підвищення якості положень Кримінального кодексу України про звільнення від кримінальної відповідальності учасників злочинних угруповань.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері протидії організованій злочинності.

Предметом дослідження є кримінально-правові засоби протидії створенню злочинної організації.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дисертаційного дослідження становлять комплекс загальнонаукових та спеціально-правових принципів і методів, міждисциплінарний підхід (використовувалися філософські, соціологічні, політологічні, кримінально-правові, кримінологічні

тощо засади та підходи), а також діалектичний метод пізнання правових явищ, за допомогою яких розкриваються поняття та сутність, з'ясовуються нормативні ознаки злочинної організації як складної форми злочинної співучасті, елементів складу злочину, передбаченого ч.1 ст. 255 КК. Зокрема, **формально-логічний** метод використаний при дослідженні теоретичних напрацювань зарубіжних та вітчизняних науковців щодо кримінально-правового аналізу складу злочину створення злочинної організації, встановленні змісту окремих юридичних термінів та понять, які використовуються в межах законодавчої характеристики злочинних діянь, спрямованих на створення злочинної організації з метою вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів; **історико-правовий** – при з'ясуванні історичних, соціально-економічних, правових, кримінологічних тощо передумов встановлення кримінальної відповідальності за створення злочинної організації; **системно-структурний** – при кримінально-правовому аналізі нормативних підстав настання кримінальної відповідальності за створення злочинної організації з метою подальшого вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, а також звільнення учасників такої організації від кримінальної відповідальності тощо. Авторські висновки і пропозиції за результатами дослідження ґрунтуються на вимогах формальної логіки відносно визначеності, несуперечності, послідовності і обґрунтованості суджень і здійснюються в рамках загальнотеоретичних і спеціальних конструкцій теорії кримінального права та з використанням її понятійного апарату.

Теоретико-методологічну базу дослідження склали наукові праці з питань кримінального права, кримінальної політики, загальної теорії права та держави, суміжних галузей права, філософії, соціології, психології, психіатрії тощо. Конкретні положення та висновки базуються на наукових здобутках у сфері кримінального права знаних вітчизняних і зарубіжних вчених юристів С.С. Алексєєва, Л.В. Багрій-Шахматова, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова, Я.М. Брайнина, С.Б. Гавриша, П.І. Гришаєва, В.К.Грищука, І.М.

Даньшина, Н.Д. Дурманова, Б.В. Здравомислова, М.Й. Коржанського, Г.А. Кригера, Н.Ф. Кузнецової, П.С. Матишевського, В.Д.Меньшагіна, П.П. Михайленка, В.О. Навроцького, В.І. Осадчого, В.В. Сташиса, Є.Л. Стрельцова, В.Я. Тація, В.П. Тихого, Є.В. Фесенка, С.С. Яценка та ін.

Нормативно-правову основу дисертаційного дослідження становили конституційні норми, вітчизняне кримінальне законодавство, інші законодавчі та нормативні акти України, що стосуються питань протидії організованій злочинності.

Емпіричну базу дисертаційної роботи склали: статистична звітність Державної судової адміністрації України за 2009-2011 рр. щодо кількості розглянутих судами України кримінальних справ про створення злочинних організацій; результати опитування працівників правоохоронних органів (140 осіб) та суддів (40 осіб) у Івано-Франківській, Львівській, Рівненській та Тернопільській областях за спеціально розробленим автором переліком питань.

Наукова новизна одержаних результатів визначається передусім тим, що дисертація є комплексним за часи дії чинного КК України дослідженням, в якому, з урахуванням попередніх досліджень окремих аспектів використання кримінально-правових засобів у протидії організованій злочинності, досліджені кримінально-правові засоби протидії створенню злочинної організації. За результатами проведеного дослідження сформульовано низку концептуальних положень і висновків, що відповідають змістовним ознакам наукової новизни роботи, а, отже, мають важливе теоретичне та практичне значення, зокрема:

вперше:

- доведена наявність у Кримінальному кодексі Української РСР 1960 року подвійних стандартів кримінально-правового реагування на факти вчинення злочинів організованими групами або злочинними організаціями: встановлення кримінальної відповідальності за вчинення організованою групою або злочинною організацією окремих особливо небезпечних або інших злочинів проти держави (бандитизм – ст. 69; дії, що дезорганізують роботу виправно-

трудоустанов – ст. 69¹; контрабанда – ст. 70; контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів – ч.3 ст. 70¹ тощо) з одночасним залишенням без кримінально-правового реагування розкрадання організованими групами чи злочинними організаціями державного або колективного майна (така злочинна діяльність одержувала кваліфікацію за ст. 86¹ КК лише в разі, якщо сума збитків досягала особливо великих розмірів) чи їх заняття забороненими видами підприємницької діяльності, тобто системоутворюючою ознакою об'єктивної сторони складу злочину визнавалося зайняття видами підприємницької діяльності, щодо яких була встановлена спеціальна заборона (ст. 148 КК);

- визначені соціальні чинники, які обумовили встановлення кримінальної відповідальності за створення злочинної організації та розроблення інших кримінально-правових заходів протидії створенню подібної спільноти. Серед них виокремлені: криміногенний, економічний, нормативно-організаційний, міжнародний тощо чинники;

- доведена необхідність криміналізації участі у зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп (тобто осіб, поінформованих про функціонування та злочинну діяльність конкретних злочинних спільнот) для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп (тобто з метою консолідації злочинної діяльності);

- наведені підстави диференціації кримінальної відповідальності за передбачені диспозицією ч.1 ст. 255 КК форми об'єктивної сторони складу аналізованого злочину, змінюванні назви ст. 255 КК та викладенні її у новій редакції та за новою структурою;

- обґрунтована необхідність встановлення у ч.2 ст. 255 КК спеціальних підстав, у тому числі умовних, звільнення від кримінальної відповідальності винних осіб окремо по кожній із виокремлених форм об'єктивної сторони

складу аналізованого злочину (крім організатора та керівника злочинної організації) не лише з урахуванням зізнання у вчиненні злочину й сприяння у його розкритті та розслідуванні, а й відношення особи до факту вчинення злочину та інших кримінологічно-значимих ознак її характеристики; надання такому спеціальному виду звільнення від кримінальної відповідальності факультативного (дискреційного) характеру, тобто віднесення вирішення питання щодо його застосування на розсуд суду;

удосконалено:

- обґрунтування щодо внесення змін у нормативне визначення поняття злочинної організації та її системоутворюючих ознак, а відтак підвищення їх ролі в оцінці характеру та ступеня суспільної небезпечності факту створення злочинної організації;

- кримінально-правову характеристику елементів складу злочину створення злочинної організації та їх ознак, у тому числі перелік та змістовне наповнення форм об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч.1 ст. 255 КК, значення таких ознак при оцінці характеру та ступеня суспільної небезпечності окремих елементів складу такого злочину;

- обґрунтування пропозиції щодо зміни назви та структури ст. 255 КК, з урахуванням змісту, характеру, цілеспрямованості, конкретних проявів альтернативних форм об'єктивної сторони складу злочину та ступеня їхньої суспільної небезпечності;

набули подальшого розвитку:

- обґрунтування положень та шляхів усунення протиріч при визначенні цілеспрямованості створення злочинної організації за ч.4 ст. 28 та ч.1 ст. 255 КК;

- пропозиції щодо удосконалення підстав, умов застосування та розповсюдження за суб'єктами, винних у вчиненні діянь, визнаних злочинними за ст. 255 КК спеціального інституту звільнення від кримінальної відповідальності.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення, висновки і пропозиції за результатами дисертаційного дослідження носять прикладну спрямованість, підпорядковані потребам удосконалення практики використання кримінально-правових засобів у протидії створенню злочинної організації і мають перспективу використання у: *науково-дослідній діяльності* – в якості теоретичної основи, підґрунтя для подальшого опрацювання проблемних питань кримінальної відповідальності за створення злочинної організації, звільнення від кримінальної відповідальності учасників злочинних угруповань; *правотворчій діяльності* – при опрацюванні змін та доповнень до ст. 255 КК, якою передбачена кримінальна відповідальність за створення злочинної організації, а також підстави звільнення від кримінальної відповідальності учасників злочинної організації; *правозастосовчій діяльності* – для забезпечення однозначного та обґрунтованого застосування ст. 255 КК під час виявлення та розслідування злочинних діянь, пов'язаних із створенням злочинної організації, вирішення правових питань щодо звільнення учасників злочинної організації від кримінальної відповідальності; *навчальному процесі* – при підготовці навчально-методичної літератури та викладанні відповідних тем курсу і спецкурсів з Загальної та Особливої частин Кримінального права України в юридичних вузах і на факультетах (акт впровадження в навчальний процес Львівського державного університету внутрішніх справ №35 від 27.08.2012 р.).

Апробація результатів дисертації. Здобуті у дисертації положення, висновки та опрацьовані пропозиції пройшли апробацію на наступних науково-теоретичних/ практичних зібраннях: Звітна науково-практична конференція юридичного факультету ЛьвДУВС (м. Львів, 19 лютого 2010 року), IV Міжнародна науково-практична конференція «Психологічні аспекти національної безпеки: організована злочинність» (м. Львів, ЛьвДУВС, 13-14 травня 2010 року), Звітна наукова конференція факультету з підготовки слідчих ЛьвДУВС, (м. Львів, 25 березня 2011 року), Міжнародний симпозіум

«Кримінальний кодекс України 2001 року: 10 років очікувань (м. Львів, ЛьвДУВС, 23-24 вересня 2011 року), III Всеукраїнський круглий стіл «Державотворення та правотворення в Україні крізь призму дотримання прав людини: ретроспектива, сучасні проблеми та наукове прогнозування» (м. Львів, ЛьвДУВС, 9 грудня 2011 року), Звітна наукова конференція юридичного факультету ЛьвДУВС (м. Львів, 10 лютого 2012 року), Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми діяльності ДСБЕЗ та підготовки фахівців для її підрозділів» (м. Львів, ЛьвДУВС, 2 березня 2012 року), Міжнародний симпозіум «Кримінальний кодекс України 2001 року: проблеми застосування і перспективи удосконалення» (м. Львів, ЛьвДУВС, 21-22 вересня 2012 року).

Публікації. Основні положення, висновки та пропозиції, що сформульовані за результатами дисертаційного дослідження, знайшли своє відображення у 5 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, та 8 тезах виступів на науково-теоретичних /практичних конференціях і семінарах.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ ПРОТИДІЇ СТВОРЕННЮ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

1.1. Стан наукового дослідження кримінально-правових засобів протидії створенню злочинної організації

Обумовлені суттєвими змінами у соціальній, політичній і економічній сферах, що відбувалися в українському суспільстві у перші роки незалежності держави, значне зростання злочинності та розповсюдженість її організованих форм, криміналізація економіки та зростання питомої ваги професійної злочинності, корупційна діяльність посадових осіб тощо, спричинили значну активізацію дискусій серед вітчизняних науковців-юристів щодо проблеми удосконалення кримінально-правових засобів боротьби із організованою злочинністю. Зокрема, дискутувалося питання щодо криміналізації дій тих суб'єктів, які здійснюють загальне керівництво і координацію чи забезпечують (або сприяють їй в іншій формі) злочинну діяльність інших осіб, за умов, що самі безпосередньо не є організаторами чи іншими співучасниками вчинення конкретних злочинних посягань.

Слід підкреслити, що вже у той час проблема удосконалення національного кримінального законодавства з метою посилення боротьби із організованою злочинністю вирішувалася двома паралельними шляхами. Основним з них була діяльність з підготовки проекту нового Кримінального кодексу України та обговорення результатів такої роботи, а також висловлених пропозицій щодо її покращення на сторінках фахових наукових видань та на науково-теоретичних/ практичних зібраннях (намагання науковців з зазначених питань знайшли своє відображення у Кримінальному кодексі України, який був прийнятий Верховною Радою України 5 квітня 2001 року і набрав чинності з 1 вересня 2001 року). Але ще до прийняття Кримінального кодексу України 2001 року, в якому закладені кримінально-правові засоби протидії організованій злочинності, у тому числі створенню злочинної організації, українські вчені-

юристи вже здійснювали цілеспрямовані філософсько-соціолого-правові монографічні дослідження з зазначеної проблеми. Саме такими є дисертаційні дослідження В.Д. Гвоздецького (на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук) «Організована злочинність як об'єкт соціально-філософського аналізу» (1997 р.) та Є.К. Марчука (на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук) «Кримінологічна та кримінально-правова характеристика злочинних організацій» (1998 р.).

Напрацьовані В.Д. Гвоздецьким за результатами дисертаційного дослідження висновки, положення та пропозиції щодо визначення шляхів боротьби з організованою злочинністю в умовах переходу українського суспільства до ринкових відносин базувалися на комплексному соціально-філософському аналізі організованої злочинності як цілісного антисоціального явища, дослідженні її сутності, основних факторів та тенденцій становлення і функціонування, параметрів дій тощо. Авторським обґрунтуванням доконечності посилення боротьби із організованою злочинністю було визнання того, що «організована злочинність несе в собі надто небезпечну реальну загрозу економіці держави, соціально-політичній структурі суспільства, духовним цінностям, правам і свободам громадян, конституційному ладові, та є одним із основних факторів політичної соціально-економічної нестабільності України» [47, 11-12]. Заперечуючи також проти пануючого серед науковців ототожнення, синонімізації поняття організованої злочинності із злочинною діяльністю організованих груп грабіжників, рекетирів, бандоформувань і т. ін., автор доводив, що подібні злочинні дії не є організованою злочинністю, а лише проявом різних рівнів організованості у злочинному світі, що завжди мали місце. Автор, викладаючи сутність організованої злочинності, підкреслював, що організована злочинність є специфічним, особливим явищем, яке має не лише соціально-економічне, морально-психологічне, але й політичне коріння, що феномен організованої злочинності включає в себе і економічну, і професійну, і посадову злочинність, але розглядається він при цьому не просто

як механічна сукупність, а якісно нова, специфічна цілісність, живильною основою якого є корупція певної частини посадових осіб державного апарату. Автор акцентував на тому, що організована злочинність у найбільш загальному аспекті – це найвищий рівень організації злочинної діяльності, найбільш стійке, чітко структуроване антисоціальне явище, що найповніше вживається у державно-владні структури, використовуючи їх у власних корисливих цілях [47, 12-16]. Таким чином, В.Д. Гвоздецький, поряд з іншими науковими здобутками, фактично виокремив ті притаманні злочинній організації ознаки, які згодом були закріплені у ч. 4 ст. 28 КК України.

Теоретична та прикладна значущість обґрунтованих Є.К. Марчуком висновків та пропозицій за результатами викладення кримінологічної та кримінально-правової характеристики злочинних організацій визначається, перш за все, їх випереджувальним характером. Ще на початку липня 1998 року, тобто майже за три роки до прийняття нового Кримінального кодексу України 2001 року, Є.К. Марчук при захисті на засіданні спеціалізованої вченої ради в Університеті внутрішніх справ МВС України (м. Харків) дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук оприлюднив своє бачення шляхів кримінально-правового забезпечення протидії протиправній діяльності злочинних організацій. Згодом висновки та пропозиції Є.К. Марчука з зазначеної проблеми знайшли певне нормативне закріплення у Кримінальному кодексі України 2001 року, використання у правозастосовній діяльності, а також підтримку серед науковців-юристів, зокрема щодо: 1) встановлення кримінальної відповідальності за створення злочинної організації, тобто особливо стійкої групи осіб, існуючої з метою вчинення як промислу тяжких або особливо тяжких злочинів, а також участі у такій організації; 2) використання для позначення особливо стійких груп, створених для здійснення політичних та інших ідеологічних цілей, поняття «злочинна спільнота», а для позначення особливо стійких груп з корисливими цілями – «злочинна організація»; 3) визнання злочинної організації адаптивно-адаптуючою

соціальною системою типу трудового колективу, яка з одного боку, зазнає впливу факторів зовнішнього середовища (до найбільш значущих для її існування як соціальної системи віднесені економічні, соціокультурні, наукові, технічні, міжнародні та конкурентні фактори), а з другого – сама впливає на це середовище; 4) формулювання кримінально-правового поняття злочинної організації як особливо стійкої групи, яка існує на постійній основі з метою вчинення як промислу тяжких або особливо тяжких злочинів; 5) визнання об'єктивними ознаками злочинної організації: множинності учасників (наявність у її складі не менше двох осіб, які мають ознаки суб'єкта злочину), котрі створили організацію для здійснення злочинної діяльності або вступили до неї як організатори, виконавці, підмовники чи пособники); спільної їх участі у злочинній організації (тобто: кожен з учасників докладає відповідних зусиль, вносячи свій вклад у злочинну діяльність організації, створеної з метою систематичного вчинення на постійній основі тяжких або особливо тяжких злочинів; дії кожного з учасників спрямовані на досягнення спільного єдиного й неподільного результату – вчинення злочинів з метою отримання прибутку, що становить основне або додаткове джерело існування; діяльність кожного з учасників групи перебуває у необхідному зв'язку з фактом існування злочинної організації та зі злочинами, котрі ця організація вчинила) та особливої її стійкості (тобто наявності організаційної єдності учасників злочинної організації, що склалася в результаті попередньої змови про систематичне вчинення злочинів на постійній основі); 6) віднесення до суб'єктивних ознак злочинної організації умисного характеру (як спільної діяльності її учасників, так і здійснюваних ними злочинів) та єдності мети (вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів як промислу, тобто для одержання прибутку, що стає основним або додатковим джерелом існування учасників організації); 7) обґрунтування необхідності криміналізації дій, спрямованих на створення злочинної організації та участі у ній; 8) пропозиція щодо роздільного визначення меж кримінальної відповідальності: а) безпосередніх учасників

злочинної організації (мають підлягати кримінальній відповідальності за створення злочинної організації або участь у ній); б) за скоювання такими учасниками злочинів у складі злочинної організації (залежно від ролі учасника, а саме: організатори злочинної організації та пособники, які підтримують її функціонування і забезпечують безпеку, мають нести відповідальність за всі злочини, скоювані учасниками групи, якщо вчинення таких злочинів входило до мети існування організації й охоплювались їх умислом; інші ж учасники злочинної організації підлягають кримінальній відповідальності лише за злочини, у вчиненні яких вони брали участь). На переконання Є.К. Марчука дії осіб, які не є членами організації, однак брали участь у вчиненні нею окремих злочинів, слід кваліфікувати за статтями Особливої частини КК, що передбачають відповідальність за фактично вчинені злочини, тобто на той час виключалася можливість притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності за участь у злочинній організації; 9) звільнення від покарання або його пом'якшення учаснику злочинної організації, котрий активно сприяв її викриттю шляхом добровільного давання правдивих свідчень про всі відомі йому обставини злочинної діяльності організації тощо [175, 6-15].

З прийняттям та набранням чинності Кримінального кодексу України 2001 року помітно активувалися наукові дослідження з питань удосконалення кримінально-правових засобів протидії злочинній діяльності злочинних спільнот. Питання з досліджуваної проблеми стали предметом наукових обговорень та дискусій на сторінках фахових видань, наукових зібрань та монографічних досліджень.

Серед тематичних наукових зібрань (міжнародних, всеукраїнських та регіональних) з досліджуваної проблеми слід відмітити: міжнародний науково-практичний семінар «Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України» (м. Харків, 1-2 жовтня 2002 року); науково-практичну конференцію «Протидія організованій злочинності: теорія і практика, досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м.

Київ, 24 червня 2004 року); міжнародну науково-практичну конференцію «Теоретико-прикладні проблеми протидії організованій злочинності та злочинам терористичної спрямованості» (м. Львів, 8-9 квітня 2005 року); міжнародну наукову конференцію «Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми» (м. Донецьк, 17-18 листопада 2006 року); міжнародні науково-практичні конференції «Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення» (м. Львів, 7-8 квітня 2006 р. та 13-15 квітня 2007 р.); наукову конференцію «Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні» (м. Харків, 15 травня 2009 року) тощо.

Предмет монографічних, у тому числі дисертаційних, досліджень з питань протидії кримінально-правовими засобами протиправній діяльності злочинних організацій за останні десять років вельми різноманітний та включає як безпосередньо проблему удосконалення протидії кримінально-правовими засобами створенню злочинної організації (кандидатські дисертації Л.М. Демидової «Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації», 2003 р. та В.В. Українця «Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації», 2009 р.), сприянню учасникам злочинних організацій та укриттю їх злочинної діяльності (кандидатська дисертація А.В. Єсенкова «Кримінально-правове забезпечення протидії сприянню учасникам злочинних організацій та укриттю їх злочинної діяльності», 2012 р.), бандитизму (кандидатські дисертації І.В. Іваненка «Бандитизм: кримінологічне та кримінально-правове дослідження», 2003 р. та Р.Л. Чорного «Бандитизм за кримінальним правом України», 2005 р.), так і проблем звільнення від кримінальної відповідальності (монографія Ю.В. Бауліна «Звільнення від кримінальної відповідальності», 2004 р. та кандидатська дисертація О.С. Козака «Звільнення від кримінальної відповідальності», 2008 р.), у тому числі учасників злочинних угруповань (кандидатська дисертація А.А. Вознюка «Спеціальні види звільнення від

кримінальної відповідальності учасників організованих груп та злочинних організацій», 2009 р.) тощо.

У дисертаційному дослідженні Л.М. Демидової за результатами ретельного аналізу елементів (та їх ознак) складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК (створення злочинної організації) викладені аргументовані авторські міркування, що заслуговують на увагу своєю певною новизною та теоретичним значенням, щодо:

1) поняття громадської безпеки як родового об'єкта злочинів, об'єднаних законодавцем у розділі IX Особливої частини КК України (це – сукупність суспільних відносин, охоронюваних кримінальним законом, що забезпечують захист безпечних умов життєдіяльності суспільства в різних сферах державного і громадського життя);

2) визначення основного безпосереднього об'єкта злочину створення злочинної організації (це – основи громадської безпеки як найбільш важливі суспільні відносини громадської безпеки, які гарантують захищеність безпечних умов життєдіяльності суспільства від спричинення тяжкої чи особливо тяжкої шкоди злочинними організаціями);

3) визнання додатковими безпосередніми об'єктами, на які полягає створення злочинної організації, як основних безпосередніх об'єктів тяжких і особливо тяжких злочинів, які є метою створення злочинної організації, так і основних безпосередніх об'єктів злочинів, вчинюваних злочинною організацією;

4) визнання злочинної організації (за її юридичною природою) не лише такою формою співучасті, якій притаманні всі передбачені статтею 26 КК України об'єктивні та суб'єктивні ознаки співучасті, але й найбільш складною формою співучасті, наділеною сукупністю специфічних ознак, а саме: кількісною (кількість учасників, що об'єдналися в організацію); якісною, поділеною автором на об'єктивну (ієрархічність об'єднання), суб'єктивну (мета

створення злочинної організації) та об'єктивно-суб'єктивну (стійкість об'єднання);

5) зарахування до наведених специфічних якісних ознак злочинної організації наступних: а) ієрархічності – наявність керівника злочинної організації або її єдиного керівного центру; характерна наявність двох чи більше рівнів структури (за наявності двох рівнів структури елементи одного рівня виконують тільки владні функції, а другого – тільки функції підпорядкування); підпорядкованість учасників злочинної організації або її структурних частин своїм керівникам та обов'язковість виконання учасниками злочинної організації чи її структурними частинами прийнятих керівником чи керівниками злочинної організації рішень, розпоряджень, наказів; б) мети створення злочинної організації – включає первинну мету (створення злочинної організації, забезпечення її функціонування, наявності певної структури, визначення керівника, встановлення правил координації діяльності учасників об'єднання) та кінцеву мету (вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину; одночасно підкреслюється, що обов'язковою умовою досягнення кінцевої мети є досягнення первинної мети, тобто наявність злочинної організації з усіма її обов'язковими ознаками); в) стійкості об'єднання (створення злочинної організації для здійснення більш-менш тривалої злочинної діяльності з метою вчинення одного або декількох тяжких чи особливо тяжких злочинів; наявність організаційної і психологічної єдності її учасників, що виявляється в згуртованості складу злочинної організації, наявності попередньої змови між учасниками злочинної організації про спільну злочинну діяльність, мету діяльності, загальних намірів її учасників або учасників структурних частин, чіткому розподілі ролей (функцій) учасників злочинної організації, її структурних частин тощо);

б) висновку про те, що такі специфічні якісні ознаки злочинної організації, як стійкість, ієрархічність та мета тісно взаємопов'язані і утворюють характерну тільки для злочинної організації організаційну,

структурну і психологічну єдність її учасників або структурних частин та що така єдність досягається, насамперед, шляхом керування злочинною організацією;

7) виявлення об'єктивної сторони аналізованого складу злочину в наступних семи різних формах, об'єднаних єдиним безпосереднім об'єктом та загальною метою, та їх тлумачення: створення злочинної організації; керівництво злочинною організацією; участь у злочинній організації; участь у злочинах, вчинюваних злочинною організацією; організація зустрічі (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп; керівництво зазначеною зустріччю (сходкою) представників злочинних організацій або організованих груп; сприяння зазначеній зустрічі (сходці).

8) визнання того, що специфікою прямого умислу при створенні злочинної організації є те, що у всіх формах об'єктивної сторони цього злочину інтелектуальний момент умислу виявляється в усвідомленні особою зв'язку її дій із створенням або діяльністю саме злочинної організації, а вольовий момент – у бажанні вчиняти такі дії;

9) погоджування із точкою зору окремих науковців про поширення дії ч. 2 ст. 255 КК як на учасників злочинної організації, так і на осіб, що не входять до складу злочинної організації, але беруть участь у вчинюваних такою організацією злочинах, а також на організатора, керівника, пособника зустрічі (сходки) при наявності умов, визначених законодавцем у ч. 2 ст. 255 КК;

10) обґрунтування особистої позиції з приводу заперечення проти розширення інституту кримінально-правового компромісу з учасниками злочинної організації та включення в перелік таких осіб також організаторів та керівників злочинних організацій тощо [65, 4-16].

У дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, за результатами поглибленої та всебічної кримінально-правової характеристики складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК, В.В. Українцем вироблені положення, висновки та пропозиції, які є значущими як у теоретичному (розвиток загальної теорії вітчизняного кримінального права та теорії вітчизняного права щодо протидії організованій злочинності, а також створенню злочинної організації), так і у прикладному (подальше удосконалення кримінального законодавства України та практики протидії у сфері боротьби із організованою злочинністю та створенням злочинної організації) плані. Зокрема, визначаючи соціальні передумови введення в кримінальне законодавство України поняття «злочинна організація» як найбільш небезпечної форми співучасті та встановлення відповідальності за її створення, автор підкреслює, що законодавця спонукали різні чинники правового і не правового (соціального) характеру щодо запровадження в КК 2001 року поняття «Злочинна організація» як найбільш небезпечної форми співучасті та встановлення відповідальності за її створення. На думку В.В.Українця, соціальні чинники необхідно розрізняти не лише в контексті підстав криміналізації (соціально-економічних, соціально-психологічних), але й з врахуванням визначених в теорії права факторів, що визначають формування права, зокрема соціально-політичних (наявність структурованого політичного середовища, ступінь політичного протистояння певних груп суспільства, організація владних структур тощо). У свою чергу соціально-економічні фактори запровадження кримінально-правової новели «злочинна організація» як найбільш небезпечної форми співучасті пропонується розглядати в площині матеріальних умов існування сучасного українського суспільства (проблема трансформації права власності держави, відновлення інституту права приватної власності, умов становлення і розвитку приватних підприємств тощо), а також того, що соціально-економічна ситуація в Україні характеризується не тільки позитивними, а й небезпечними негативними процесами з притаманними їй

негативними тенденціями (накопичення нетрудової приватної власності, що пов'язане з виникненням в Україні практики функціонування підприємств, які працюють для отримання прибутку через незаконну діяльність; значна розповсюдженість «відмивання» коштів, одержаних від організованої злочинної діяльності, через застосування складних фінансових операцій, незаконного обмеження бізнесу конкурентів; корупційні зв'язки з представниками влади тощо), що, у свою чергу потребують заходів, спрямованих на захист економіки країни, у тому числі й кримінально-правовими засобами. До соціально-психологічних факторів, що обумовили запровадження вказаних новел, віднесені соціально-правову психологію більшості громадян України та рівень його правосвідомості, з одного боку, а з іншого – відносну поширеність і типовість антисоціальної поведінки осіб, які організаційно об'єднані у певну структуру, яку необхідно розглядати як злочинну групу вищого ступеню організованості. При дослідженні поняття «злочинна організація» за законодавством України, підкреслюється неповнота і недостатня чіткість законодавчого визначення ознак злочинної організації та вважається, що це поняття має включати часові, асоціативні, структурні та функціональні характеристики, до яких відносяться: стійкість, що свідчить про міцність її внутрішніх зв'язків; тривалий час діяльності; згуртованість, тобто угруповання відрізняється високим ступенем зорганізованості, наявністю тісних зв'язків, скерованих організатором, спаяністю та монолітністю; ієрархічність – структурна специфіка; призначеність для вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів. Обмежившись стислим аналізом основних сучасних концептуальних підходів до вирішення проблеми об'єкта злочину, В.В.Українець дійшов до висновку, що прийнятною для характеристики об'єкта злочину, передбаченого ст. 255 КК, є теорія, відповідно до якої таким визнаються ті чи інші охоронювані законом індивідуальні або суспільні цінності. В.В. Українцем акцентується на тому, що діяння, як ознака об'єктивної сторони аналізованого складу злочину, становить конкретний акт

поведінки особи і вчинюється у наступних шести альтернативних формах: створення злочинної організації; керівництво злочинною організацією; участь у злочинній організації; участь у злочинах, вчинюваних злочинною організацією; організація зустрічі (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднаних злочинних організацій або організованих груп; сприяння такій зустрічі (сходці). Вважається, що нормативне визначення поняття «злочинна організація» є загальною підставою відповідальності лише в контексті перелічених діянь; в цьому випадку мову потрібно вести про відсильну диспозицію, а в цілому про змішаний вид диспозицій, незважаючи на відсутність прямого посилання на ч. 4 ст. 28 КК України. В.В. Українцю видається, що в ч. 1 ст. 255 КК України не зайво було б передбачити пряме посилання на норму кримінального закону, що містить визначення поняття «злочинна організація». За результатами аналізу ознак суб'єкта злочину, передбаченого ст. 255 КК, викладені такі висновки: 1) суб'єктом цього злочину, безвідносно до альтернативних форм об'єктивної сторони, може бути фізична осудна особа, якій до моменту вчинення діяння виповнилося 16 років; 2) з урахуванням положень, закріплених у ст. 18 та ч. 4 ст. 28, ч. 1 ст. 43 КК, в диспозиції ст. 255 хоча прямо і не названий спеціальний суб'єкт цього злочину, але сам злочин припускає його наявність – таким є член злочинної організації. Відмічається також, що оскільки за своєю конструкцією склад злочину, передбачений ст. 255 КК, відноситься до злочинів з формальним складом, тому він може вчинятися лише з прямим умислом; вказані конструктивні особливості об'єктивної сторони складу злочину, що аналізується, зумовлюють зміст інтелектуальної ознаки прямого умислу при вчиненні злочинного діяння; в свою чергу специфіка конкретних форм дій (створення злочинної організації, керівництво нею, участь у такій організації, сприяння зустрічі/ сходці тощо) визначають додатково особливості змісту інтелектуальної ознаки умислу при скоєнні цих дій. Підкреслюється також, що

залежно від часу виникнення і формування умислу суб'єктивна сторона усіх форм злочину містить заздалегідь обдуманний умисел; вольова ознака прямого умислу на вчинення злочину, передбаченого ст. 255 КК – це бажання здійснювати такі дії і досягти передбачуваних наслідків своєї дії; оскільки диспозиція ч. 1 ст. 255 КК метою створення злочинної організації визначає вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, тому мета є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони цього злочину. В.В. Українець наполягає на необхідності усунення явного протиріччя між положеннями ч. 4 ст. 28 КК, у якій зазначено, що метою злочинної організації є вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів і ч. 1 ст. 255 КК, у якій йдеться про створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, шляхом приведення диспозиції ч. 1 ст. 255 КК у відповідність до тексту ч. 4 ст. 28 КК. При дослідженні основних критеріїв відмежування складу злочину створення злочинної організації від суміжних складів злочинів, наголошується, що вони (основні критерії) головним чином полягають у об'єктивних та суб'єктивних ознаках – особливостях цінностей, на які вони посягають, характері та функціональному призначенні організованого злочинного об'єднання, змісті та спрямованості умислу і меті вчинення злочину; більшість з цих діянь відносяться між собою як злочини, відповідальність за які передбачена загальною та спеціальною нормами, тому їх кваліфікація здійснюється за правилами, рекомендованими теорією кримінального права щодо конкуренції норм. При дослідженні питання щодо кваліфікації за сукупністю злочинів наголошується на тому, що необхідність самостійної кваліфікації злочинів, вчинених у складі злочинних організацій, а, отже, застосування в таких ситуаціях інституту сукупності злочинів впливає зі змісту ч. 2 ст. 255 КК, де йдеться про звільнення від кримінальної відповідальності особи, крім організатора або керівника злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого частиною першою цієї статті; у випадку, коли особа вчинила у складі злочинної організації інші злочини, вона не може

бути звільнена від кримінальної відповідальності повністю, тобто за вчинення злочину, передбаченого ч.1 ст. 255 КК, а також за злочин, вчинений у складі злочинної організації з підстав, викладених у ч. 2 вказаної статті, оскільки законодавець встановив, що особа звільняється від кримінальної відповідальності за злочин..., а не за множину злочинів. Висловлюючись з підстав звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації, В.В. Українець вважає, що категорія «активне сприяння», яка застосована законодавцем у ч. 2 ст. 255 КК, має бути формалізована шляхом визначення примірного переліку інформації, яку має надати заявник про злочинну організацію; при цьому визнається за доцільне ч. 2 ст. 255 КК після слів «... та активно сприяла її розкриттю» доповнити словосполученням: «(передача правоохоронним органам інформації про учасників злочинних організацій, груп, злочинних сходок, їх планів і вчинених злочинах та інших відомостей, що можуть допомогти в припиненні організованої злочинної діяльності та покаранні винних осіб)» [284, 5-17].

Монографія професора, академіка НАПрН України Ю.В. Бауліна «Звільнення від кримінальної відповідальності» (2004 р.) є першим у вітчизняній правовій науці після прийняття КК України 2001 р. науковим виданням, у якому, на широкому і різноманітному науково-теоретичному, нормативному та емпіричному матеріалі здійснено системне і комплексне ґрунтовне дослідження теоретичних, правових та прикладних засад інституту звільнення від кримінальної відповідальності, у тому числі специфіки спеціальних видів звільнення особи від кримінальної відповідальності. Досліджуючи загальні засади звільнення особи від кримінальної відповідальності, значну увагу автор приділяє понятійному апарату, зокрема, зосереджується на визначенні поняття та видів кримінальної відповідальності за КК України, поняття звільнення особи від кримінальної відповідальності та його відмежуванні від виключення такої відповідальності і звільнення від покарання, аналізі видів, передумов та підстав звільнення від кримінальної

відповідальності, визначення та характеристики кримінально-правових наслідків і порядку звільнення від кримінальної відповідальності тощо [23, 16-86]. Зокрема, заперечуючи проти визнавання звільнення від кримінальної відповідальності інститутом (засобом) диференціації кримінальної відповідальності автор наводить такі аргументи. По-перше, суб'єктом диференціації кримінальної відповідальності виступає законодавець; саме він в нормах, що закріплені в КК, диференціює ще заздалегідь, до вчинення злочину, потенційну кримінальну відповідальність щодо різних категорій злочинів і злочинців. По-друге, звільнення від кримінальної відповідальності є прерогативою суду, який не тільки не застосовує той масштаб диференціації потенційної кримінальної відповідальності, який заклав законодавець, а, навпаки, взагалі відмовляється від покладення на цю особу тих обмежень її прав і свобод, які передбачив законодавець за вчинений нею злочин. На підставі викладеного Ю.В. Баулін доходить обґрунтованого висновку, що суд не диференцією кримінальну відповідальність щодо даної особи, а на підставі закону індивідуалізує підхід до визначення долі особи, яка вчинила злочин, а саме: звільняє її від кримінальної відповідальності [23, 45].

Приваблює своєю лаконічністю та нормативним обґрунтуванням визначення Ю.В. Бауліним поняття звільнення від кримінальної відповідальності як передбаченої законом відмови держави від застосування до особи, яка вчинила злочин, обмежень її певних прав і свобод, визначених КК України [20, 58]. Уточнюється й те, що передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності є вчинення нею не тільки закінченого, але й незакінченого злочину, а так само вчинення такого злочину одноосібно чи у співучасті. З посиланням на норми КК України автор констатує, що підставою звільнення особи від кримінальної відповідальності визнається або певна її пост кримінальна поведінка, яка заохочується державою (добровільна відмова від доведення злочину до кінця, діяльне або щире каяття, примирення з потерпілим, повідомлення про певний злочин тощо), або настання певної події

(зміна обстановки, вплив строку давності тощо), з якою кримінальний закон пов'язує звільнення особи від кримінальної відповідальності. Учений поділяє підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності на види та виділяє серед них такі: загальні (ті, що передбачені Загальною частиною КК та можуть бути застосовані до осіб, що вчинили різні види злочинів) та спеціальні (ті, що закріплені в Особливій частині КК стосовно конкретних складів злочинів та можуть бути застосовані лише до осіб, які вчинили певні, визначені законом злочини); дискреційні (ті, за якими звільнення від кримінальної відповідальності є правом, а не обов'язком суду) та імперативні (ті, які встановлюють обов'язок суду звільнити ту чи іншу особу, яка звільняється від кримінальної відповідальності, певних обов'язків після того, як буде прийняте відповідне рішення про її звільнення і таким чином ставлять остаточність і можливість зміни цього рішення під умову виконання певних покладених на особу обов'язків) та безумовні (ті, що означають остаточність рішення про звільнення від кримінальної відповідальності); об'єктивні (ті, які є подіями, тобто явищами, що не залежать від волі особи) та суб'єктивні (ті, які є діями, тобто свідомими вчинками людини та в яких проявляється її волевиявлення) тощо [23, 72-76].

Учений Ю.В. Баулін з позицій теорії вітчизняного кримінального права і на підставі чинного кримінального законодавства, а також з використанням системного підходу до викладення матеріалу, висловлює особисті науково обґрунтовані думки та ставлення до передумов, підстав та умов передбачених Загальною частиною КК України загальних видів звільнення особи від кримінальної відповідальності [23, 87-200]. У монографії професора Ю.В. Бауліна ґрунтовний та значущий для теорії вітчизняного кримінального права розділ (третій) присвячений роздільному/ самостійному дослідженню специфічних особливостей кожного з передбачених Особливою частиною КК України 14 спеціальних видів звільнення особи від кримінальної відповідальності: звільнення громадянина України від кримінальної

відповідальності за державну зраду (ч. 2 ст. 111 КК); звільнення іноземця або особи без громадянства від кримінальної відповідальності за вчинення шпигунства (ч. 2 ст. 114 КК); звільнення від кримінальної відповідальності керівника підприємства, установи або організації за невиплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої встановленої законом виплати громадянам (ч. 3 ст. 175 КК); звільнення особи від кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ч. 4 ст. 212 КК); звільнення особи від кримінальної відповідальності за створення злочинної організації або участь у ній (ч. 2 ст. 255 КК); звільнення особи від кримінальної відповідальності за створення чи керівництво терористичної групи або терористичної організації, а також за участь у ній (ч. 5 ст. 258 КК); звільнення особи від кримінальної відповідальності за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та за участь у їх діяльності (ч. 6 ст. 260 КК) тощо [23, 201-296].

Торкаючись спеціального виду звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ч. 2 ст. 255 КК, автор перш за все підкреслює, що за загальним правилом, передумовою такого звільнення є вчинення нею злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК. Водночас, ч. 1 ст. 255 КК передбачає сім альтернативних видів злочинного діяння, а саме: 1) створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину; 2) керівництво такою організацією; 3) участь у ній; 4) участь у злочинах, вчинюваних такою організацією; 5) організація, 6) керівництво чи 7) сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп. При цьому автор застерігає від наступного. Хоча буквально тлумачення ч. 2 ст. 255 КК може привести до висновку, що передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності є вчинення будь-якого із зазначених вище злочинних діянь, але систематичне тлумачення

ч. 1 та ч. 2 ст. 255 КК дозволяє обмежити зазначену передумову кількома ознаками: 1) назва ст. 255 КК «створення злочинної організації» є значно вужчою, ніж її зміст; фактично ч. 1 ст. 255 КК передбачає, по суті, два види злочину, а саме: перший – це створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, участь в ній та у вчинюваних нею злочинах, другий організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп (автор припускається, що другий вид злочину може бути не пов'язаний із створенням та діяльністю злочинної організації); 2) звільнення від кримінальної відповідальності підлягає не будь-який суб'єкт першого виду злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК, а лише його виконавець, а також підбурювач та пособник, але не підлягає такому звільненню організатор або керівник злочинної організації; знову ж таки, закон пов'язує звільнення від кримінальної відповідальності такої особи, діяльність якої пов'язана саме із створенням злочинної організації чи її керівництвом; 3) звільненню від кримінальної відповідальності підлягає лише особа, яка заявила лише про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяла її розкриттю; очевидно, підкреслює автор, що ці пост кримінальні дії цієї особи пов'язані саме з першим видом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК, й що мова йде не про всі передбачені там дії, а лише про створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину та про участь в ній. На думку автора, викладене є підставою вважати, що передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 255 КК є вчинення нею одного з двох таких альтернативних злочинних діянь: а) створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину та б) участь в такій злочинній організації [23, 236-238]. Автор також підкреслює, що підстава звільнення особи (крім організатора та

керівника злочинної організації) від кримінальної відповідальності за вчинення зазначених вище злочинних дій, передбачених ч. 1 ст. 255 КК, являє собою певну пост кримінальну поведінку цієї особи, яка включає в себе єдність двох таких елементів: 1) добровільну заяву особи про створення злочинної організації або участь у ній та 2) активне сприяння нею розкриттю цієї злочинної організації. На думку автора, добровільна заява передбачає повідомлення, вчинене за власною волею, з будь-яких мотивів, у будь-який спосіб, відповідним органам влади про сам процес створення або про існування такої організації та про участь у ній. Вважається, що не має значення, чи відомо про дану злочинну організацію органам влади і чи знає про таку їх поінформованість винний. Автор підкреслює й те, що повідомлення, яке слугує підставою для звільнення від кримінальної відповідальності, має бути достатньо повним, стосуватися не лише факту створення організації, а й інших обставин, пов'язаних з організованою злочинною діяльністю, - про місцезнаходження, склад учасників, керівництво, методи діяльності, прийоми конспірації, зв'язки, свою роль в ній, вчинені злочини тощо. На думку автора, активне сприяння розкриттю злочинної організації полягає у наданні допомоги працівникам правоохоронних органів у проведенні слідчих, оперативно-розшукових, організаційних та криміналістичних дій по виявленню та фіксації доказів про злочин, передбачений ч. 1 ст. 255 КК. Виходячи з того, що законом не встановлені, а практикою не вироблені критерії розмежування звичайного та активного сприяння особи розкриттю злочину, автор поділяє висловлену в юридичній літературі думку, що добровільне надання будь-якої допомоги особою в розкритті злочину є активним сприянням розкриттю цього злочину. Звертається увага й на те, що водночас закон для звільнення від кримінальної відповідальності не вимагає від колишніх учасників злочинної діяльності вчинення інших дій, зокрема відшкодування шкоди для потерпілих, участь в оперативній розробці злочинних організацій, які продовжують діяти, тощо. Автор також вважає, що таке звільнення не залежить й від того, чи вдалося

внаслідок вчинення особою таких дій відвернути настання шкоди від діяльності таких злочинних організацій тощо [23, 238-240].

Предметом дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук О.С. Козак був інститут звільнення від кримінальної відповідальності. Серед основних завдань, що були вирішені у процесі дослідження заслуговують на увагу наступні: досліджені поняття, підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності; проаналізовано відповідність звільнення від кримінальної відповідальності основним принципам кримінального права; відмежовано звільнення від кримінальної відповідальності від суміжних кримінально-правових інститутів; визначені поняття, критерії та умови ефективності звільнення від кримінальної відповідальності, а також механізм оцінки ефективності звільнення від кримінальної відповідальності; розроблені пропозиції щодо вдосконалення інституту звільнення від кримінальної відповідальності тощо. При цьому перш за все зосереджено увагу на тому, що правова природа звільнення від кримінальної відповідальності тісно пов'язана з самою кримінальною відповідальністю. О.С. Козак схиляється до визначення поняття звільнення від кримінальної відповідальності, запропонованого Ю.Б. Бауліним, наводить міркування щодо деталізації й уточнення вказаного поняття та пропонує під звільненням від кримінальної відповідальності розуміти здійснювану відповідно до вимог кримінального та кримінально-процесуальних законів відмову держави в особі суду від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, передбачених КК обмежень її певних прав і свобод, яка не тягне за собою кримінально-правових наслідків. О.С. Козак погоджується, що правовими підставами звільнення від кримінальної відповідальності є випадки, передбачені КК України та законом України про амністію, а фактичними підставами такого звільнення є юридичні факти у вигляді дії (конкретної посткримінальної поведінки особи) або події, що визначені у правовій нормі. При цьому умовою звільнення особи від кримінальної відповідальності

визнається те явище, яке викликає саму постановку питання про звільнення від кримінальної відповідальності та таким явищем визнається наявність у суспільно небезпечному діянні особи ознак та складу злочину; вказана умова є загальною для будь-якого випадку звільнення від кримінальної відповідальності, але, разом з тим, у кожному конкретному виді звільнення від кримінальної відповідальності така загальна умова конкретизується тією нормою КК України, якою передбачене таке звільнення. На переконання О.С.Козака, відповідність інституту звільнення від кримінальної відповідальності принципам кримінального права являє собою фундамент, на якому будується механізм правового регулювання звільнення від кримінальної відповідальності, а сама реалізація інститутом звільнення від кримінальної відповідальності принципів кримінального права – це втілення основних вимог, загальних засад, яким він відповідає, у правозастосовну практику при звільненні особи від кримінальної відповідальності. Дослідження основних рис звільнення від кримінальної відповідальності дозволило відокремити від правових підстав звільнення від кримінальної відповідальності такі правові підстави не притягнення особи до кримінальної відповідальності: невідсудність кримінальної справи судам України (ч. 4 ст. 6 КК України); готування до злочину невеликої тяжкості (ч. 2 ст. 14 КК України); добровільну відмову при незакінченому злочині (ст. 17 КК України); малозначність діяння (ч. 2 ст. 11 КК України); вчинення діяння в стані неосудності (ч. 2 ст. 19 КК України); недосягнення особою віку кримінальної відповідальності) тощо. Досліджуючи поняття та механізм ефективності звільнення від кримінальної відповідальності, О.С. Козак, перш за все, приєднується до поглядів тих науковців, які критикують розуміння ефективності норм права як співвідношення цілей та результатів та наголошує на тому, що поняття «ефективність» та «оцінка ефективності», хоч і є взаємообумовленими, але не є тотожними, оскільки оцінка ефективності – це система дій, спрямованих на виявлення якісних ознак предмета, а ефективність – це оцінна категорія, яка

обумовлена системою дій, спрямованих на виявлення якісних ознак предмета, та вказує на його позитивну властивість. На доповнення цих міркувань додається, що під ефективністю інституту звільнення від кримінальної відповідальності необхідно розуміти оцінну категорію, яка вказує на його позитивну властивість та обумовлена системою дій, спрямованих на виявлення якісних ознак механізму його правового регулювання. Стверджується, що оцінка ефективності механізму правового регулювання складається із системи дій спрямованих на виявлення його якісних ознак шляхом дослідження співвідношення мети та результату, засобу його досягнення, а також діяльності відповідного правозастосовного органу щодо реалізації поставлених перед ним завдань. Підкреслюється, що дослідження цих критеріїв проводиться на основі механізму оцінки їх ефективності. О.С. Козаком розроблено механізм оцінки ефективності звільнення від кримінальної відповідальності, що складається з таких чотирьох елементів: перший елемент – це оцінка рівня застосування звільнення від кримінальної відповідальності та полягає в обчисленні коефіцієнта застосування звільнення від кримінальної відповідальності (виражається спеціальною формулою); другий елемент – це оцінка рівня недопущення вчинення нових злочинів особами, які раніше були звільнені від кримінальної відповідальності; при цьому вважається, що критерій досягнення такого результату при поставленій меті спеціальної та загальної превенції є найбільш значимим для виведення висновку про ефективність звільнення від кримінальної відповідальності (також запропонована формула для вираження цього критерію); третій елемент полягає в оцінці рівня компетентності суду при застосуванні звільнення від кримінальної відповідальності та виражається конкретною формулою; четвертий елемент – це оцінка рівня узгодженості роботи суб'єктів застосування звільнення від кримінальної відповідальності (обчислюється за запропонованою розробником формулою). За твердженням О.С. Козака, в результаті проведення обчислень за кожним із перерахованих елементів отримуються чотири коефіцієнти, що дозволяють кількісно

оцінювати динаміку показників діяльності елементів механізму правового регулювання звільнення від кримінальної відповідальності. Вважається, що критеріями ефективності звільнення від кримінальної відповідальності визначаються: 1) досягнення результату, а саме недопущення вчинення нових злочинів особами, які раніше були звільнені від кримінальної відповідальності (результат обумовлюється поставленими перед інститутом звільнення від кримінальної відповідальності цілями та засобами, зокрема засобами заохочення позитивної посткримінальної поведінки особи, яка вчинила злочин); 2) діяльність судів щодо реалізації поставлених перед ними завдань, що полягає у компетентності та узгодженості роботи суб'єктів застосування звільнення від кримінальної відповідальності. При визначенні цілей звільнення від кримінальної відповідальності, вони розподілені (залежно від правової підстави звільнення) на загальні (вони притаманні всім видам звільнення від кримінальної відповідальності та передбачають: а) виправлення осіб, які вчинили злочин, - визнається початковою та обумовлює існування в кримінальному законі відповідної заохочувальної норми, а в подальшому виступає підставою для звільнення особи від кримінальної відповідальності; б) спеціальна (приватна) превенція, що полягає у заохоченні осіб, які вчинили злочини, виявити позитивну пост кримінальну поведінку, довести своє виправлення, відмовитися від продовження злочинної діяльності в майбутньому; в) загальнопревентивний вплив, що поширюється на коло осіб, які є носіями позитивної кримінальної відповідальності, та реалізується у двох напрямках: перший здійснюється шляхом заохочення широкого кола осіб, які вчинили злочини, до припинення злочинної діяльності та виявлення позитивної посткримінальної поведінки; другий здійснюється в межах спеціальної превенції шляхом доведення невідворотності покладення на особу обов'язку піддатися кримінальному переслідуванню) та спеціальні (вони покладені на деякі види звільнення від кримінальної відповідальності додатково та ними виступають: а) запобігання невідворотної шкоди, що може бути завдана

основам національної та громадської безпеки – ч. 2 ст. 114, ч. 2 ст. 255, ч. 2 ст. 258-3, ч. 6 ст. 260 КК України; б) відшкодування завданої злочинном матеріальної шкоди - ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 289 КК України; в) запобігання незаконному обігу зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв, а також наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309, ч. 4 ст. 311 КК України; г) зменшення латентності злочинів у сфері службової діяльності – ч. 3 ст. 369 КК України; д) запобігання злочинам, вчиненим військовослужбовцями – ч. 4 ст. 401 КК України). На думку О.С. Козака, умовами ефективності звільнення від кримінальної відповідальності є система обставин, що обумовлюють ефективність механізму його правового регулювання, впливають на можливість досягнення відповідними засобами цілей та результатів звільнення від кримінальної відповідальності, а також включають у себе умови ефективності норми права, умови ефективності правових відносин та актів реалізації прав і обов'язків. Окремо викладені зміст та сутність умов ефективності: правових норм інституту звільнення від кримінальної відповідальності; правових відносин інституту звільнення від кримінальної відповідальності; актів реалізації прав і обов'язків. На основі розробленого механізму оцінки ефективності О.С. Козаком здійснена оцінка ефективності звільнення від кримінальної відповідальності у 2002-2007 роках в Україні та за сукупністю результатів якої зроблено висновок про поступове підвищення ефективності звільнення від кримінальної відповідальності у 2002-2007 роках в Україні. Узагальнення більшості сучасних наукових поглядів на переорієнтацію карального правосуддя на відновне дозволили О.С. Козаку обґрунтувати такі пропозиції: а) про необхідність віднесення до загальних цілей звільнення від кримінальної відповідальності відновлення прав потерпілого та відшкодування завданих збитків й усунення заподіяної шкоди; б) про обов'язковість при звільненні особи від кримінальної відповідальності врахування точки зору потерпілого (у справах, де є потерпілий); в) про необхідність введення до

статистичної звітності судів пунктів, які б відображали: кількість випадків і розмір відшкодованої шкоди потерпілим та державі при звільненні особи від кримінальної відповідальності; кількість, осіб, які повторно звільняються від кримінальної відповідальності; загальну кількість притягнутих до кримінальної відповідальності та звільнених від неї осіб, які раніше вчинили злочини, але були звільнені від кримінальної відповідальності; г) про актуальність розширення дій заохочувальних засобів кримінально-правового реагування на злочини середньої тяжкості шляхом виключення зі ст. 45, ст. 46 та ч. 1 ст. 97 КК України вказівок на необережну форму вини вчинених вперше злочинів середньої тяжкості, оскільки типовий ступінь тяжкості злочину визначається не формою вини, а тяжкістю передбаченого ст. 12 КК України покарання [119, 3-17].

У своєму дисертаційному дослідженні «Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп та злочинних організацій» А.А. Вознюк, високо оцінюючи значення і роль, позитивну спрямованість у протидії організованим групам і злочинним організаціями кримінально-правових норм, які регламентують спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників злочинних спільнот, разом з тим визнає, що окремі положення зазначених правових норм є недосконалими та потребують доопрацювання [40, 1]. На думку автора, недостатньо дослідженими та дискусійними залишаються наступні положення: кого слід відносити до організованих груп, злочинних організацій та їх учасників, за які злочини можна звільняти від кримінальної відповідальності учасників цих об'єднань; який зміст законодавець укладає в умови такого звільнення; чому для учасників різних організованих груп і злочинних організацій передбачено різні за змістом умови та передумови звільнення; як співвідносяться спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності з нормами суміжних кримінально-правових інститутів тощо [40, 2]. Вирішенню зазначених питань у першу чергу й присвячена дисертаційна робота А.А. Вознюка [40, 3]. За

результатами дослідження автором вироблені досить обґрунтовані висновки, пропозиції та рекомендації, спрямовані на подальше удосконалення правових положень та практики застосування інституту спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп та злочинних організацій. Зокрема, під поняттям учасника організованої групи та злочинної організації пропонується розуміти особу, яка створила, брала участь у створенні чи вступила до організованої групи або злочинної організації і самостійно чи у співучасті з іншими особами бере участь у злочинах, учиненими такими об'єднаннями. На думку автора, звільнення від кримінальної відповідальності полягає у здійсненні судом від імені держави відмови від офіційного осуду, призначення покарання та визнання судимою особи, яка вчинила злочин, у випадках і в порядку, передбачених законом. Вважається, що спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності мають такі особливості: 1) передбачені для вичерпного переліку злочинів; 2) містяться лише в нормах Особливої частини КК України; 3) здебільшого стосуються тяжких та особливо тяжких злочинів; 4) умови їх застосування пов'язані з позитивною після злочинною поведінкою особи; 5) юридичні підстави спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності передбачені окремими частинами статей. Доводиться, що звільнення особи від кримінальної відповідальності можливе лише за наявності відповідних підстав, умов та передумов. При цьому автор вважає, що підставою звільнення від кримінальної відповідальності є відповідність фактичних обставин справи умовам, описаним в заохочувальній кримінально-правовій нормі. Матеріально-правовою підставою досліджуваних видів звільнення від кримінальної відповідальності визнається заохочувальна кримінально-правова норма Особливої частини КК України (ч. 2 ст. 255, ч. 2 ст. 258-3, ч. 6 ст. 260), а фактичною – злочин і позитивна після злочинна поведінка. Соціальними ж підставами названо доцільність та обґрунтованість звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин (злочини), у зв'язку з важливістю та необхідністю

результатів її позитивної післязлочинної поведінки як для держави в цілому, так і для окремих її громадян. Умовами звільнення від кримінальної відповідальності визнається сукупність передбачених правовою підставою вимог, що висуваються для звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин, а передумовою – наявність у діяннях особи злочину [40, 4-7,12]. Тобто передумовами спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп і злочинних організацій пропонується визнавати злочини, передбачені ст.ст. 255, 258-3, 260 КК України [40, 13]. Автор також доводить, що існування спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп та злочинних організацій є історично зумовленим процесом розвитку заохочувальних кримінально-правових норм, що у різні історичні періоди становлення сучасного кримінального законодавства вони мали характерні для того чи іншого періоду зміст, форму і вирішували ті чи інші завдання протидії злочинності. Зауважується й на те, що спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп та злочинних організацій хоча й мають спільні риси з подібними нормами суміжних кримінально-правових інститутів, такими, як звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та добровільна відмова співучасників від доведення злочину до кінця, оскільки утворилися на межі цих норм, проте є відносно самостійними і входять до тубінституту спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності. Доводиться також, що спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп і злочинних організацій, що містяться в КК України мають спільні риси з інститутами законодавства багатьох зарубіжних країн; на підставі результатів аналізу зарубіжного досліду обґрунтовується необхідність передбачити спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності для учасників банд та спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності за участь у підготовці терористичного акту, а також

доцільність звільнення від кримінальної відповідальності організаторів та керівників [40, 13]. Наводяться додаткові аргументи на користь необхідності передбачити в ст. 255 КК України кримінальну відповідальність за участь у зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп і водночас пропонується зазначену форму об'єктивної сторони злочину віднести до передумов звільнення від кримінальної відповідальності. Автором обґрунтовується доцільність створення єдиної заохочувальної норми у ч. 2 ст. 255 КК України із поширенням її на всіх учасників організованих груп і злочинних організацій і у якій запропоновано передбачити такі умови: добровільне повідомлення; активне сприяння виявленню, запобіганню, розкриттю злочинів, учинених у зв'язку зі створенням чи діяльністю таких об'єднань; відсутність попереднього звільнення від кримінальної відповідальності за створення чи участь у таких об'єднаннях; на думку автора зазначені умови лише в комплексі утворюють підставу звільнення від кримінальної відповідальності [40, 13-14]. Заслужують на увагу пропозиції автора щодо добровільного повідомлення, а саме: 1) воно повинно мати місце до порушення проти особи кримінальної справи; 2) якщо ж кримінальну справу вже порушено за наявністю ознак злочину, то таке повідомлення заявником має бути зроблене до винесення постанови про притягнення його як обвинуваченого; 3) адресатом добровільного повідомлення повинен бути орган дізнання, дізнавач, слідчий, прокурор, суддя або суд; 4) зміст повідомлення має становити інформація про злочини, вчинені у зв'язку зі створенням та діяльністю організованих груп чи злочинних організацій [40, 14] тощо.

Підсумовуючи викладене у цьому підрозділі, зазначимо перш за все активну участь вітчизняних науковців-юристів у розробці кримінально-правової проблеми протидії створенню злочинної організації. За результатами наведених наукових досліджень сформульовані, хай у певній мірі й дискусійні та суперечливі, але разом з цим такі, що заслуговують на увагу законодавця та мають не лише теоретичне, але й прикладне значення, положення, висновки і

пропозиції, що спрямовані на підвищення ефективності кримінально-правових засобів у протидії створенню злочинної організації, удосконалення спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації тощо (більш предметне та детальне оцінювання результатів наведених наукових опрацювань буде здійснено у процесі подальшого вирішення задач нашого дослідження).

1.2. Історичні передумови встановлення кримінальної відповідальності за створення злочинної організації

Ідеалізація та ідеологізація економічних, соціально-політичних і духовних досягнень радянської державної системи, що спостерігалися у Радянському Союзі з середини 50-х та до середини 80-х років минулого століття й знайшли найбільш повне своє відображення у матеріалах ХХІ (1959р.) [179], ХХІІ (1961 р.) [180] і ХХІІІ (1966 р.) [181] з'їздів КПРС та прийнятій на ХХІІ партійному з'їзді Програми КПРС, не обминули й сферу боротьби зі злочинністю. Стверджувалося, наприклад, що злочинність на теренах Радянського Союзу поступово скорочується, оскільки із повною та остаточною перемогою соціалізму у радянському суспільстві усунуті корінні, основні соціально-економічні причини злочинності, що знаходили свій прояв на попередньому етапі розвитку соціалістичної держави. Підкреслювалося, що за наявності низки конкретних історичних умов побудови соціалізму, в державі ще зберігаються об'єктивні труднощі та спостерігаються недоліки у соціально-економічній сфері. Проте, на відміну від попереднього періоду розвитку радянського суспільства, в умовах переходу до комунізму, фактори економічного порядку вже не відіграють тієї суттєвої ролі у формуванні та збереженні антисупільних поглядів. Наголошувалося також на тому, що втілення в житті об'єктивних умов економічного закону соціалізму, що передбачають щоденне піклування про підвищення життєвого рівня радянських людей, усуває питання щодо злиденності та інших негараздах, які притаманні

капіталістичному суспільству. Саме тому матеріальні нестатки не виявляються скільки-небудь розповсюдженою причиною злочинності у соціалістичному суспільстві. Як виключення визнавалося, що на поведінку радянських людей певною мірою впливає неантагоністична суперечність між потребами людини та можливостями їх задоволення. Ці потреби людина інколи намагається забезпечити незаконним шляхом, хоча здебільшого у таких випадках на перший план висуваються стійкі пережитки приватновласницької психології та моралі, користолюбство у самому неприкритому та нетерпимому для соціалістичного суспільства вигляді. Цей перелік доповнювався причинами, обумовленими недоліками у роботі господарчих, радянських та партійних органів, а також недостатністю у плануванні, виробництві та освоєнні нової техніки, у використанні виробничих резервів. Безпосередніми причинами злочинності визнавалися також негативні соціально-психологічні явища та процеси залишкового характеру у вигляді антисуспільних традицій, поглядів і звичок класово-експлуататорського суспільства. При цьому пояснювалося, що пережитки минулого у свідомості і поведінці людей зберігаються ще довго й після того, як усунені соціально-економічні фактори, що їх обумовлювали, оскільки психологія людини розвивається значно повільніше, ніж її життєві матеріальні засади. Але наведені обставини визнавалися майже другорядними причинами злочинності, в усякому разі причинами другої черги. Навпроти, підкреслювалося, що соціалізм розвивається, не лише переборюючи власні неантагоністичні протиріччя, але й перебуваючи у постійній непримиримій боротьбі із протилежною суспільною системою – капіталізмом. Стверджувалося, що у період зміцнювання соціалізму та поступового переходу до комунізму у радянській державі не залишилися антагоністичні класи, а тому вістря класової боротьби перемістилося на міжнародну арену. Визнавалося, що особливо небезпечні та інші злочини проти держави, що виявляються у Радянському Союзі є проявом класово-антагоністичних протиріч між системами соціалізму та капіталізму. Виходячи з наведеного, підсумовувалося,

що головною причиною вчинення злочинів проти основ радянського державного та суспільного устрою, проти соціалістичної держави є згубний вплив імперіалістичного табору, його підривна антирадянська діяльність, яка виявляється у різних формах та діях [179, 3-111; 180, 3-231; 181, 3-94].

Таке трактування причин злочинності у радянському суспільстві пояснювалося кількома факторами. По-перше, ідеалізація та ідеологізація соціально-економічних, політичних, культурних тощо досягнень радянського державного устрою обумовлювали необхідність перегляду жорсткої державної кримінальної політики (у бік її гуманізації), яка була визначена ще за часів тоталітарного режиму Й.В. Сталіна. По-друге, складна міжнародна обстановка на той час вимагала адекватного реагування щодо протидії зовнішнім загрозам основам радянського державного та суспільного строю; визнання наявності капіталістичного оточення однією з головних причин злочинів проти державного та соціального устрою призвело до того, що нещадна боротьба з підривною діяльністю імперіалістичного табору та його агентури була віднесена до найважливіших завдань радянського кримінального законодавства. Проти таких посягань і були спрямовані заходи кримінальної репресії, що знайшло своє відображення у прийнятих на протязі 1958-1961 рр. Основах кримінального законодавства Союзу РСР та союзних республік, окремих кримінальних законах загальносоюзного значення та Кримінальних кодексах союзних республік та призвело у кінцевому підсумку до подвійних стандартів щодо законодавчого закріплення таких складних форм співучасті у вчиненні злочинів, як «злочинне угруповання» та «злочинна організація».

У зв'язку з наведеним, перш за все зазначимо, що статтею 2 Основ кримінального законодавства Союзу РСР та союзних республік 1958 р. було віднесено до компетенції вищих органів влади СРСР й законодавство про злочини проти держави. На цій підставі другою сесією Верховної Ради СРСР п'ятого скликання був прийнятий 25 грудня 1958 р. Закон про кримінальну відповідальність за злочини проти держави, який складався з двох розділів (1.

«Особливо небезпечні злочини проти держави» і 2. «Інші злочини проти держави») та згодом був сприйнятий новими Кримінальними кодексами союзних республік. До Кримінального кодексу Української РСР 1960 року цей Закон був включений у главу 1 Особливої частини, що структурно складалася з «Особливо небезпечних злочинів проти держави» (перша підчастина) та «Інших злочинів проти держави» (друга підчастина). До особливо небезпечних злочинів проти держави відносилися: державна зрада (ст. 56), шпигунство (ст. 57), терористичний акт (ст. 58), терористичний акт проти представника іноземної держави (ст. 59), диверсія (ст. 60), шкідництво (ст. 61), антирадянська агітація та пропаганда (ст. 62) та пропаганда війни (ст. 63). До інших злочинів проти держави були віднесені: порушення національної та расової рівноправності (ст. 66), розголошення державної таємниці (ст. 67), втрата документів, що містять державну таємницю (ст. 68), бандитизм (ст. 69), дії, що дезорганізують роботу виправно-трудових установ (ст. 69¹), контрабанда (ст. 70) тощо, а всього 18 статей.

При цьому статтею 64, яка відносилася до таких статей, що передбачували відповідальність за особливо небезпечні злочини проти держави, встановлювалося, що організаційна діяльність, спрямована на підготовку чи вчинення особливо небезпечних злочинів проти держави чи створення організації з метою вчинення таких злочинів або участь в антирадянській організації караються відповідно за статтями 56-63 Кримінального кодексу Української РСР 1960 року. А статтею 65 цього ж підрозділу передбачалося, що, виходячи з міжнародної солідарності трудящихся особливо небезпечні злочини проти держави, вчинені проти іншої держави трудящихся, караються відповідно за статтями 56-64 цього ж Кримінального кодексу. Отже, за Кримінальним кодексом Української РСР 1960 р. передбачалася/встановлювалася кримінальна відповідальність за організаційну діяльність, спрямовану на вчинення особливо небезпечних злочинів проти радянської держави, за участь в антирадянській організації (ст.

64), а також за вчинення тих же самих дій проти іншої держави трудящихся (ст. 65).

За статтею 69 Кримінального кодексу Української РСР 1960 року («Інші злочини проти держави») підлягали кримінальній відповідальності особи, винні в організації озброєних банд з метою нападу на державні, громадські установи чи підприємства або на окремих осіб, а також участі у таких бандах та у вчинюваних ними нападах, а за статтею 69¹ – особливо небезпечні рецидивісти, а також особи, засуджені за тяжкі злочини, що тероризували у місцях позбавлення волі засуджених, що стали на шлях виправлення, або вчинювали напади на адміністрацію, а також організували з цією метою злочинні угруповання або брали активну участь у таких угрупованнях [280].

Таким чином, у Кримінальному кодексі Української РСР 1960 року знайшли закріплення й такі складні форми співучасті в організованій злочинній діяльності, як озброєна банда (озброєна злочинна організація) та злочинне угруповання. До недоліків цього Закону слід віднести те, що вчинення антирадянською (антидержавною) організацією, озброєною бандою чи злочинним угрупованням багатьох особливо небезпечних та небезпечних злочинів не визнавалося кваліфікуючою обставиною, а їх специфічною ознакою була спрямованість на вчинення лише окремих видів злочинів [304, 60].

Разом з тим законодавець, перебуваючи «у полоні» чинної на той час державної кримінальної політики, проігнорував факт наявності таких складних форм співучасті як «організована група» та «злочинна організація» при вчиненні загальнокримінальних злочинів. Навіть організована злочинна діяльність у державній сфері економіки, що завдавала державі колосальні матеріальні збитки, кваліфікувалася лише за ст. 86¹ КК Української РСР 1960 р. як розкрадання державного або колективного майна, вчинена в особливо великих розмірах (незалежно від способу розкрадання та без врахування яких-небудь кваліфікуючих ознак). Злочинними угрупованнями вчинювалися у сфері економіки й такі суспільно-небезпечні злочини, як заняття

приватнопідприємницькою діяльністю, яка прикривалася формою державного, кооперативного або іншого громадського підприємства (стаття 150 КК Української РСР 1960 р.).

Про розповсюдженість таких злочинних дій та їх підвищену суспільну небезпеку свідчать результати багатьох кримінологічних досліджень. Наприклад, у середині 70-х років минулого століття розкрадання державного або колективного майна займали одне з перших місць серед інших видів злочинів (до 20,0%). При цьому не спостерігалось помітного зниження рівня таких злочинів. За умови визнання загальної кількості розкрадачів у 1962 році за 100,0%, то у наступних двох п'ятирічках цей показник дорівнював відповідно 98% та 77%. За розкрадання державного або колективного майна в особливо великих розмірах засуджувалася одна особа на 200 розкрадачів. Але підвищена суспільна небезпечність таких злочинів полягала у тому, що вартість розкраденого соціалістичного майна, що припадала на долю такого засудженого, у 25 раз перевищувала розмір матеріальних збитків, що були спричинені державі кожним іншим обвинуваченим у розкраданні державного або колективного майна [150, 332-333; 151, 130-132].

Заслуговують на увагу результати кримінологічного дослідження академіком А.П. Закалюком походження злочинного зайняття приватнопідприємницькою діяльністю у радянські часи. З цього приводу свого часу академік А.П. Закалюк зазначав, що на початку та в середині 70-х років ХХ ст. в Україні та деяких інших радянських республіках розповсюдженою стала нова форма злочинної діяльності, яка полягала в організації підпільного (поза обліком) виробництва побутових товарів, будівельнооздоблювальних матеріалів, трикотажних виробів, взуття тощо, масовий попит на які в країні не задовольнявся, їх позаобліковій реалізації, в тому числі через державні торгівельні організації, отриманні виручки у надвеликих обсягах, яка привласнювалася. Специфіка такої злочинної діяльності полягала у наступному. Оскільки сировина і матеріали (для виробництва конкретних

товарів) здебільшого викрадалися із державних ресурсів або отримувалися з останніх за великі хабарі, поза лімітами і фондами, що існували на той час, у тому числі за рахунок штучного створення їх необлікованого залишку, ці злочини кваліфікувалися за сукупністю як розкрадання державного майна, зловживання службовим становищем, хабарництво та заняття приватнопідприємницькою діяльністю. Ця злочинна діяльність вирізнялася незвично великими обсягами, систематичністю, що набула характеру промислу швидкою високоприбутковою реалізацією гостродефіцитних виробів, що супроводжувалася системою «доплат» - хабарів, які охоче виплачували «за товар» посередники-реалізатори різних рівнів, бо все виплачене та ще з прибавкою повертав зрештою покупець, ошчасливлений «придбанням» «дефіциту». Підкреслювалося, що принципово новою визначальною рисою цієї злочинної діяльності стала її більш розвинута організація, яка характеризувалася наступними особливостями. По-перше, вона охоплювала різні галузі промисловості, в тому числі добування та заготівлю сировини, виготовлення механізмів, виробництво, а також реалізацію продукції. По-друге, до неї були втягнуті працівники управлінського апарату, передусім ті, що займалися плануванням, розподілом сировини, матеріалів, організацією реалізації готової продукції. По-третє, що принципово вирізняло її серед звичайних груп розкрадачів, ця діяльність супроводжувалася створенням спеціально організованої системи її забезпечення через давання великих хабарів не лише «управлінцям», а й працівникам, здебільшого керівним, правоохоронних органів, за укриття і «прикриття» цих злочинів, а також місцевим партійним і радянським керівникам – за невтручання у цю діяльність, фактично потурання їй. Академік А.П. Закалюк відзначав й те, що основу цієї діяльності становило тіньове високоприбуткове підприємництво, яке «працювало» на покриття легально не задоволених потреб, які існували у суспільстві [89, 269-270].

Загострення у середині 80-х років ХХ століття кризових явищ в економіці СРСР, протиріччя і труднощі в соціальній, духовній та інших сферах суспільного життя, серйозні недоліки у правозастосовній діяльності та недосконалість законодавства, у т. ч. кримінального, обумовили значне зростання злочинності в державі й особливо її організованих форм. Негативні тенденції в стані та структурі злочинності у той період були свідченням й того, що правоохоронні і державні органи виявилися не готовими до ефективної протидії організованим формам злочинності. І хоча на початку 80-х років у наукових юридичних колах ще дискутувалося питання щодо наявності чи відсутності організованої злочинності в СРСР, через чотири-п'ять років, внаслідок поширення її та відсутності налагодженої системи протидії цьому різновиду злочинності серед юристів-науковців у галузях кримінального права та кримінології не залишилося тих, хто сумнівався б у наявності в державі організованої злочинності.

Для вироблення стратегії протидії організованій злочинності першочерговою постала проблема встановлення її кримінально-правових параметрів, які дозволили б окреслити її межі, визначити стан і тенденції розвитку. Отже, дискусія, що активізувалася на початку 90-х років щодо необхідності визначення кримінально-правових ознак злочинних посягань, що вчинюються організованими угрупованнями, встановлення правових підстав кримінальної відповідальності за співучасть в організованій злочинній діяльності була викликана не фактом зародження нової злочинної субкультури, а неможливістю, з одного боку, подальшого замовчування факту існування феномену організованої злочинності та з іншого боку – нагальною потребою встановлення і забезпечення дійового державного контролю над нею (через її неухильне зростання, збільшення впливу на криміногенну ситуацію в країні, а, отже, помітного підвищення ступеня її суспільної небезпечності) задля рішучого застосування в процесі її протидії кримінально-правових засобів.

Підставою, що обумовлювало необхідність розроблення адекватних кримінально-правових засобів протидії організованим формам злочинної діяльності постало й ініціативне, тобто без прямого зв'язку із законодавчим визначенням, виокремлення вітчизняною правозастосовчою практикою такої самостійної складної форми співучасті у вчиненні злочинів як злочинна група/злочинна організація.

Отже, постала нагальна потреба у виробленні і реалізації комплексу перспективних соціально-економічних, організаційно-правових, культурно-виховних тощо заходів, спрямованих перш за все на вирішення загальних економічних і соціальних завдань держави, подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин, зменшення соціальних суперечностей в усіх сферах соціального життя й разом з тим усунення або нейтралізацію причин та умов злочинності загалом, а також такого її різновиду, як організована злочинність. Разом з тим, слід визнати, що й за таких умов вищі органи державної влади і управління колишнього СРСР обмежилися черговими рішеннями, які грішили загальними фразами та закликами, а, отже, нікого й ні до чого не зобов'язували. Наприклад, З'їзд народних депутатів Союзу Радянських Соціалістичних Республік у своїй постанові щодо посилення боротьби із організованою злочинністю від 23 грудня 1989 р. висловив занепокоєння у зв'язку із криміногенною ситуацією, що склалася на той час у державі, та визнав, що першочерговими за значенням у протидії організованій злочинності мають стати загальне оздоровлення соціально-економічної, політичної, моральної обстановки в державі, зміцнення державної та трудової дисципліни і т. ін. Разом з тим З'їзд обмежився закликом до МВС СРСР, КДБ СРСР та Прокуратури Союзу РСР здійснити у взаємодії із зацікавленими міністерствами та відомствами держави рішучі заходи щодо викриття організованих злочинних угруповань та припинення їх злочинних діянь, а також звернути особливу увагу на підвищення ефективності протидії злочинним угрупованням, які пов'язані із тіньовою економікою,

корумпованими елементами у державному апараті, злочинними групами за кордоном і т. ін. [212]. Розроблений наприкінці 80-х років проект Основ кримінального законодавства СРСР та союзних республік теж залишив без уваги потребу у кримінально-правовій регламентації боротьби із організованою злочинністю.

Слід зазначити, що за КК України 1960 року на кінець 90-х років ХХ ст. кримінальна відповідальність передбачалася за наступні спеціальні форми співучасті в організованій злочинній діяльності, як-от: організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а так само участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі (ст. 67); тероризування у місцях позбавлення волі засуджених, що стали на шлях виправлення, або напад на адміністрацію, а також організація з цією метою злочинного угруповання або активна участь у такому угрупованні, вчинені особами, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі (ст.67¹); створення не передбачених законодавством воєнізованих формувань чи груп або участь в їх діяльності (ч.1 ст.187⁶); керівництво не передбаченими законодавством воєнізованими формуваннями чи групами, їх фінансування, постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин або військової техніки (ч.2 ст.187⁶); участь у складі не передбачених законодавством воєнізованих формувань чи груп у нападі на державні, громадські підприємства, установи, організації, або окремих громадян (ч.3 ст. 187⁶) [137]. Зазначені законодавчі особливості обумовили також необхідність розроблення кримінального законодавства, яке б задовольнило потребу суспільства в ефективних кримінально-правових засобах протидії злочинності загально кримінального характеру, у тому числі її організованим формам, враховуючи рівень розвитку сучасної теорії кримінального права, та відповідало би сучасним реаліям. Результати наукових дискусії щодо шляхів удосконалення практики протидії злочинності, у т. ч. її організованим формам, які точилися у 90-х роках минулого століття [134, 182, 257], а також виконаної у той же час підготовчої

роботи щодо проекту нового Кримінального кодексу (КК) сприяли включенню до КК 2001 р. нових положень, спрямованих безпосередньо на посилення протидії організованій злочинності кримінально-правовими засобами.

При цьому слід зазначити, що передбачені КК 2001 р. нормативні положення щодо регламентації кримінальної відповідальності за організовану злочинну діяльність визначають правові підстави настання відповідальності не за нові, додаткові форми безпосередньої і простої традиційної співучасті у вчиненні одиничного злочину чи декількох конкретних злочинів, але за складні, якісно інші, ніж звична співучасть, форми співучасті в організованій злочинній діяльності. Підтвердженням цього є й виокремлення законодавцем при конструюванні низки названих норм двох груп конструктивних ознак – змістовних ознак організованої злочинної діяльності і організаційних ознак організованих угруповань. З урахуванням нормативних визначень, що були перейняті з КК 1960 року, є підстави констатувати наявність у чинному кримінальному законодавстві України сукупності кримінально-правових норм, які визначають специфіку, особливості притягнення до відповідальності та призначення покарання за конкретні форми складної співучасті в організованій злочинній діяльності, а також звільнення від відповідальності учасників злочинних спільнот.

Така сукупність, що претендує на виокремлення у самостійний кримінально-правовий інститут, включає норми, які визначають:

а) поняття кримінально-правових категорій «організована група» (ч.3 ст.28 КК) і «злочинна організація» (ч.4 ст.28 КК);

б) кваліфікованою або особливо кваліфікованою ознакою складу злочину його вчинення організованою групою або учасником організованої групи (ч.3 ст.109, ч.2 ст.129, ч.3 ст.146, ч.5 ст.185 КК тощо, а всього 34 норми);

в) злочинну/транснаціональну, терористичну організацію, організовану/терористичну групу, банду, не передбачене законом воєнізоване або збройне формування як конститутивну ознаку простого (основного) складу

злочину (ч.1 ст.255, ст.257, ч.1 ст.258³, ч.ч.1 і 2 ст.260 ККУ тощо, а всього близько 15 самостійних складів злочинів);

г) правові підстави настання кримінальної відповідальності за сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ч.1 ст.256 КК), у тому числі вчинені спеціальним суб'єктом (ч.2 ст.256 КК);

д) особливості настання кримінальної відповідальності та призначення покарання учаснику злочинної організації або організованої групи за умисне вчинення у їх складі (при виконанні ним відповідно до закону спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації) передбаченого кримінальним законом особливо тяжкого чи тяжкого злочину (ч.ч. 2 і 3 ст. 43 КК);

е) спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної/терористичної організації, терористичної групи, не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування (ч.2 ст.255, ч.2 ст.258³, ч.6 ст.260 КК);

є) обставини, що виключають злочинність діяння в разі вимушеного заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка виконувала спеціальне завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч.1 ст.43 КК).

На даний час КК України містить наступні десять самостійних складів злочинів, конститутивною ознакою яких визнано співучасть у організованій злочинній діяльності злочинної/транснаціональної організації, організованої групи, не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування:

1) участь у транснаціональних організаціях, які займаються вилученням у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації чи вчиненням тих саме дій щодо особи, яка перебувала в безпорадному стані або в матеріальній чи іншій залежності від винного, або незаконною торгівлею органами або тканинами людини (ч.5 ст.143 КК);

2) створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, а також керівництво такою організацією або участь у ній, або участь у злочинах, вчинюваних такою організацією, а також організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп (ч.1 ст.255 КК);

3) організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі (ст.257 КК);

4) створення терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній, а також матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації (ч.1 ст.258³ КК);

5) створення не передбачених законами України воєнізованих формувань або участь у їх діяльності (ч.1 ст.260 КК);

6) створення не передбачених законом збройних формувань або участь у їх діяльності (ч.2 ст.260 КК);

7) керівництво не передбаченими законом воєнізованими або збройними формуваннями, їх фінансування, постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки (ч.3 ст.260 КК);

8) участь у складі не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань у нападі на підприємства, установи, організації чи на громадян (ч.4 ст.260 КК);

9) втягнення однієї особи чи декількох осіб в заняття проституцією або примушування її (їх) до зайняття проституцією з використанням обману, шантажу чи уразливого стану, матеріальної чи іншої залежності від винних цієї

особи/цих осіб, або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, або сутенерство, вчинені організованою групою (ч.3 ст.303 КК);

10) тероризування у виправних установах засуджених або напад на адміністрацію, а також організація з цією метою організованої групи або активна участь у такій групі, вчинені особами, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі чи обмеження волі (ст.392 КК) [138].

1.3. Поняття злочинної організації та її відмежування від суміжних кримінально-правових категорій

Закріплене вперше в історії національного кримінального законодавства нормативне визначення поняття злочинної організації, навіть за умови, що воно викликає дискусію в науковому колі та багато в чому й обґрунтовані критичні зауваження, є очевидним та беззаперечним досягненням КК 2001 р. У свою чергу, висловлені науковцями-юристами критичні зауваження щодо нормативного визначення аналізованого поняття, крім незліченних цікавих і обґрунтованих, а тому й цінних думок (точок зору), пропозицій щодо удосконалення кримінально-правового поняття злочинної організації, невдалих спроб пояснення її нормативних критеріїв за допомогою кримінологічної термінології, які призводять до безпідставно широкого тлумачення кримінального закону, є свідченням активного та результативного наукового пошуку вітчизняних науковців-юристів у процесі дослідження вельми актуальної соціально-правової проблеми.

Передбачена ч.4 ст.28 КК норма, з одного боку, є відносно самостійним елементом змісту кримінального законодавства та теорії кримінального права. З іншого ж боку, така норма системно пов'язана не лише з положеннями, закріпленими в інших кримінально-правових нормах (для багатьох з них вона виступає своєрідним загальним орієнтиром, у тому числі щодо розмежування суміжних понять, наприклад, організованої групи, терористичної організації, збройного формування і т. ін.), але й з іншими галузями права (кримінально-

виконавчим, кримінально-процесуальним тощо) і юридичними науками (наприклад, кримінологією, криміналістикою), які покликані забезпечувати ефективність протидії організованим формам злочинності.

Згідно з ч.4 ст.28 КК України (зі змінами, унесеними Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» від 15 квітня 2008 року № 270-VI), злочин визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він вчинений стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

Вважаємо за доцільне звернути увагу у першу чергу на таку, на нашу думку, неузгодженість, що випливає зі змісту наведеного визначення, а саме, що злочин визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він вчинений стійким ієрархічним об'єднанням. Тобто до переліку обов'язкових правових (нормативних) ознак злочинної організації включено також вчинення злочинним угрупованням й конкретного тяжкого або особливо тяжкого злочину. Але Ю.В. Баулін ще у жовтні 2002 року, обґрунтовуючи необхідність законодавчого закріплення правил кваліфікації злочинів, вчинених злочинною організацією, наводив такі аргументи. По-перше, у жодній статті КК не передбачено такої особливо кваліфікуючої ознаки, як вчинення злочину злочинною організацією, а між тим ч.4 ст. 28 КК визначає поняття злочину, вчиненого злочинною організацією. По-друге, ч.1 ст. 255 КК передбачає відповідальність, зокрема, за участь у злочинній організації та за участь у злочинах, вчинюваних такою організацією. По-третє, ст. 30 КК передбачає кримінальну відповідальність організаторів та інших учасників злочинної організації за злочини, вчинені такою організацією [21, 163-164].

З урахуванням наведеного постає питання – чи визнавати злочинною організацією таке угруповання протиправної спрямованості, яке характеризується всіма специфічними нормативними ознаками, але ще не реалізувало свої злочинні наміри шляхом вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів? Іншими словами, ідеться про момент визнання злочину закінченим. На підставі закріплених у ч.1 ст.255 КК правових підстав настання кримінальної відповідальності за сам факт створення злочинної організації, керівництва такою організацією або участі у ній тощо, а також відсутність у нормах Особливої частини КК такої кваліфікуючої чи особливо кваліфікуючої ознаки (або обтяжуючої обставини) складу злочинів, як вчинення їх злочинною організацією (на відміну від вчинення злочину групою осіб чи за попередньою змовою групою осіб або організованою групою), видається зайвим пов'язувати поняття злочинної організації із фактом вчинення чи не вчинення злочинних дій. Поділяючи цю точку зору, Українець В.В. зазначає, що нормативне визначення поняття «злочинна організація» є загальною умовою відповідальності лише в контексті діянь, визначених ч.1 ст.255 КК України [284, 5]. Саме такою є позиція Пленуму Верховного Суду України та окремих науковців з зазначеного питання. Наприклад, у п.10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. №13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» (далі – постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. №13) роз'яснюється, що злочинною організацією визнається внутрішньо й зовнішньо стійке ієрархічне об'єднання п'яти і більше осіб або двох і більше організованих груп (структурних частин), метою діяльності якого є вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів чи тільки одного, що вимагає ретельної довготривалої підготовки, або керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп. У п.10 цієї постанови наголошується й на тому, що злочинну організацію слід вважати створеною, якщо після

досягнення особами згоди щодо вчинення першого тяжкого чи особливо тяжкого злочину, до його закінчення об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак такої організації [231]. Серед фахівців у галузі кримінального права також поширена думка, що визначення поняття злочинної організації не пов'язане із фактом вчинення таким угрупованням тяжких або особливо тяжких злочинів. При цьому, наприклад, зазначається, що, згідно з ч.4 ст. 28 КК, злочинною організацією визнається об'єднання осіб (суб'єктів злочину), яке: 1) є стійким; 2) є ієрархічним; 3) об'єднує декількох осіб (п'ять і більше); 4) за попередньою змовою зорганізоване його членами або структурними частинами для спільної діяльності, метою якої (діяльності) є: а) безпосереднє вчинення ними тяжких або особливо тяжких злочинів; б) керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб; в) забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп [145, 195; 244, 98].

На цій підставі більш логічним видається виключення названої ознаки, тобто «злочин визнається вчиненим злочинною організацією» із нормативного визначення, але із наголошенням на ознаках, що є визначальними, істотними саме для злочинної організації (за цю пропозицію висловилися 90% опитаних суддів та співробітників правоохоронних органів і лише 3,0% таких опитаних заперечують, а 7,0% не визначилися із відповіддю). Тим більш, якщо врахувати, що у КК України та роз'ясненнях Пленуму Верховного Суду України міститься чимало аналогічних визначень. Наприклад, правове визначення понять воєнізованих і збройних формувань (п.п.1 і 2 примітки до ст. 260 КК України) не залежить від факту вчинення чи не вчинення ними злочинних дій. Або те, що у відповідності із абз. 1 п.17 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. №13 бандою необхідно визнавати озброєну організовану групу або злочинну організацію, яка попередньо створена з метою вчинення кількох нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб або одного такого нападу, який потребує ретельної довготривалої підготовки [231]. Додамо також, що згідно з п.18 цієї ж постанови Пленуму Верховного Суду

України організація такого об'єднання констатує наявність бандитизму незалежно від того, чи встигли його учасники здійснити хоча б один із намічених нападів [231]. Отже, з викладеного випливають принаймні два наступних висновки. По-перше, бандою може бути визнана і злочинна організація, якщо лише вона озброєна та створена з метою вчинення нападів (нападу) на підприємства, установи, організації або на окремих осіб. По-друге, саме поняття банди не передбачає такої істотної ознаки, як вчинення відповідного злочину (відповідних нападів); визначальною є мета створення такої групи або організації.

Разом з тим, з наведеного нормативного визначення злочинної організації випливає, що за спрощеним варіантом воно базується на простому збігові множинності суб'єктів в одному злочині та характеризується тими ж ознаками, а саме: 1) участь декількох суб'єктів у вчиненні умисного злочину; 2) їх сумісна участь у вчиненні такого злочину; 3) умисна участь у вчиненні умисного злочину. При цьому такі ознаки однаковою мірою можуть бути згруповані та віднесені до ознак більш загального порядку – ознакам об'єктивного і суб'єктивного характеру співучасті у злочині [4, 189-195; 123, 81-86].

Для з'ясування ж специфіки злочинної організації як особливої форми співучасті в організованій злочинній діяльності необхідно, щоб відділені ознаки були оцінені з позиції того, як вони характеризують: а) саме злочинне утворення (саме злочинну спільноту), тобто чисельність, структуру, внутрішні зв'язки тощо; б) зовнішні прояви протиправної поведінки учасників злочинної спільноти.

Попередньо зазначимо, що, як підкреслюється в юридичній літературі, поняття злочинної організації в теорії кримінального права є суперечливим, не зовсім досконалим є і його законодавче визначення. Крім того, через неповноту і недостатню чіткість законодавчого визначення ознак злочинної організації це поняття розкривається науковою доктриною еkleктично, безсистемно [284, 9]. В аналізі поняття злочинної організації не лише юристи-науковці, але й Пленум

Верховного Суду України нерідко удаються до самовільного, тобто на власний розсуд, тлумачення його нормативно закріплених ознак, їх чисельності та послідовності викладення. Здебільшого до таких основних ознак відносять стійкість, кількісний склад, структуру та ієрархічність злочинного формування. Разом з тим, всупереч розповсюдженій у теорії кримінального права правовій характеристиці, за якої перевага надається, у тому числі при послідовності викладення, таким ознакам, як стійкість, кількісний склад, ієрархічність тощо, на наше переконання первинна, основна суттєва та системоутворююча ознака аналізованої злочинної спільноти має бути виражена категорією «організація». Оскільки саме за цією ознакою прості форми співучасті у вчиненні злочину «група осіб» (п.1 ст.28 КК) та «група осіб за попередньої змови» (ч.2 ст.28 КК) відрізняються від складних форм співучасті «організована група» (ч.3 ст. 28 КК) і «злочинна організація» (ч.4 ст.28 КК). Зміст цієї категорії не визначений ні законодавцем, ні теорією кримінального права, але функціонує в інших галузях знань. При цьому слід підкреслити, що за загальним правилом, теорія кримінального права за потребою запозичує необхідні терміни з інших галузей знань, але із використанням їх вже в якомусь іншому значенні, тобто нехтуючи наявним значенням. Не є винятком у цьому плані й термін «організація», який достатньо повно і докладно досліджений соціологією, загальною теорією соціальних систем, наукою управління та іншими самостійними соціологічними науками, галузями і теоріями. Ними розроблений перелік ознак поняття «організація» у різних аспектах, що відображають її сутність. Отже, теорії кримінального права і законодавцю слід використовувати вже апробовані іншими науками ознаки «організації» й тим самим виключити можливість розбіжностей при їх тлумаченні, у тому числі у черговій постанові Пленуму Верховного Суду України.

Термін «організація» у теоретичних дослідженнях з кримінального права замінений терміном «зорганізованість», який тлумачиться досить самовільно, у тому числі із використанням інших нормативних ознак зазначеної злочинної

спільноти. Наприклад, вважається, що зорганізованість у цьому випадку передбачає: а) певну кількість осіб (не менше ніж три) на чолі, як правило, з незаперечним й авторитетним керівником (координатором)(цей критерій названо кількісним); б) жорстку дисципліну і дотримання правил конспірації; в) наявність погодженого плану щодо вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів (останні два критерії названо якісними) [202, 54]. Згідно з іншою точкою зору, зорганізованість (злочинної спільноти) базується на основі попередньої змови членів або структурних частин організації для спільної діяльності. Підкреслюється, по-перше, що така змова відбувається в процесі створення такої організації, і, по-друге, що кожний учасник змови усвідомлює, що разом з іншими братиме участь у здійсненні злочинної мети, задля якої створена організація, і бажає цього [203, 75]. Досить недостатньою слід визнати пропозицію щодо розуміння цієї ознаки як зорганізованість дій для вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів, які описані в ст.12 КК. Разом з тим, за своїм етимологічним значенням, організація – це, по-перше, об'єднання людей, суспільних груп, держав на основі спільних інтересів, мети, програми дій і т. ін., а по-друге, - це особливості будови чого-небудь; структура [35, 679]. Термін «зорганізувати» теж має ті ж самі два значення: 1) об'єднати, згуртувати кого-небудь із певною метою і 2) надати чому-небудь організованого характеру [35, 382], а термін «зорганізуватися» означає «об'єднатися, створивши яку-небудь групу, організацію; набути організованого характеру» [35, 382]. Тобто наведені терміни можуть бути використані у наступних двох значеннях (для визначення): а) самого процесу створення чого-небудь (у нашому випадку злочинної спільноти); б) результату якої-небудь діяльності по створенню чого-небудь (наприклад, злочинної спільноти). У свою чергу «зорганізованість» як ознака злочинної спільноти відбиває набуті злочинним угрупованням внаслідок конкретної цілеспрямованої діяльності якісні властивості, що виражають, по вірному переконанню Г.П. Жаровської, стабільність складу, систему взаємовідносин, методів і способів вчинення злочинів, жорстку внутрішню

дисципліну, засновану на принципах влади і підкорення, продуману систему забезпечення безпеки організації (розвідку, контррозвідку, охоронні групи) тощо. На думку Г.П. Жаровської, зорганізованість і небезпечність злочинної організації прямо пропорціональні обсягу наведених характеристик [80, 10].

Саме з урахуванням наведених етимологічних значень відома усім наука – соціологія визначає організацію (від лат. *organizatio* – формую, створюю), як: 1) внутрішню впорядкованість, узгодженість взаємодії окремих елементів або частин системи відповідно до структури цілого; 2) сукупність процесів або дій, що призводять до створення та удосконалення взаємозв'язків між частинами цілого; 3) об'єднання людей, які сумісно реалізують спільні інтереси, програми або цілі на підставі певних норм і правил. Отже, у першому випадку ідеться про встановлення порядку взаємодії частин у рамках цілого; у другому – про організацію процесу управління частинами та, зрештою, про організаційну структуру. Тобто, ідеться про термін «організація» у таких значеннях, як процес, структура і функції управління. Саме організаційні відносини поєднують усі інші відносини у соціальній групі, основній одиниці організованої групи соціуму, що спрямовані на досягнення загальної для групи мети у вигляді певного результату. Наявність організаційних відносин є свідченням і підтвердженням організованості такої групи (спільноти). Отже, термін «організація» щодо першої ознаки злочинної спільноти використовується у значенні саме злочинної структури.

Наступною нормативною ознакою аналізованої злочинної спільноти є її чисельність. Ця ознака, виходячи зі змісту норми, закріпленій у ч.4 ст.28 КК та на відміну від простих форм співучасті у злочині (групи осіб - ч.1 ст.28 КК та групи осіб за попередньою змовою - ч.2 ст.28 КК), мінімальний склад яких становить дві особи, включає у свій склад п'ять або більше осіб (за цією ознакою злочинна організація збігається із організованою групою, риси якої наведені у ч.3 ст.28 КК). Разом з тим, на підставі аналізу змісту норми, закріпленої у ч.4 ст.28 КК, доходимо висновку, що законодавець мав навести й

інші кількісні показники (щодо чисельності структурних одиниць) злочинної організації, оскільки, продовжуючи перелік її специфічних ознак, наголошує на тому, що члени такого об'єднання або її структурні частини за попередньою змовою зорганізувалися для спільної злочинної діяльності. Цей нормативний недолік ліквідований (на рівні тлумачення норми) Пленумом Верховного Суду України (але не законодавцем). У постанові Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. №13 (п.10) роз'яснюється, що злочинною організацією визнається внутрішньо й зовнішньо стійке ієрархічне об'єднання п'яти і більше осіб або двох і більше організованих груп (структурних частин), метою діяльності якого є вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів тощо [231].

Слід підкреслити наявність безлічі типів організаційних відносин, серед яких у першу чергу виокремлюють стійкі та нестійкі види організацій. У злочинному середовищі також спостерігаємо стійкі та нестійкі типи організованих формувань. В юридичній літературі з цього приводу зазначається, що ступінь стійкості злочинного формування залежить від рівня організованості, тобто рівень організованості злочинного формування, а, отже, й ступінь суспільної небезпечності злочинної спільноти визначається через таку оціночну категорію, як стійкість. В юридичній літературі висловлена пропозиція про виключення із поняття злочинної організації ознаки стійкості з урахуванням її оціночного характеру, що призводить до вкладання при її тлумаченні різними авторами різного змісту, що є неприпустимим у правозастосуванні. Дійсно, при тлумаченні цієї ознаки спостерігаються розбіжності. Зазначимо, по-перше, що законодавець не визначає зміст цієї категорії стосовно злочинної організації, хоча аналіз змісту ч.3 ст.28 КК дозволяє дійти висновку, що стійкість організованої групи визначається через її спрямованість (такого об'єднання) на вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи. Не заглиблюючись у зміст цього визначення, вкажемо на його неприйнятність для

характеристики стійкості злочинної організації, оскільки формою злочинної діяльності є не лише вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів у складі злочинної організації, але й діяльність, спрямована на підтримку можливості забезпечення функціонування такої організації. Тобто, виключається можливість проінформованості усіх членів злочинної організації щодо плану вчинення конкретних злочинів.

Зауважимо на дискусійність тлумачення й цієї ознаки злочинної організації в теорії кримінального права. Наприклад, пропонується ознаку стійкості злочинної організації розуміти як створення організації для тривалої злочинної діяльності – вчинення її учасниками низки тяжких, або особливо тяжких злочинів, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп протягом тривалого часу. Додається й таке: стійкість є свідченням міцності внутрішніх зв'язків злочинної організації [284, 9]. Припускається також, що стійкість злочинної організації означає: а) наявність постійного осередку (членів) такого угруповання; б) налагодженість сталих зв'язків між членами такої організації та взаємодії між її структурними частинами; в) наявність певного ступеня ієрархічного підпорядкування щодо керівництва чи координації злочинної діяльності членів такої організації або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших, пов'язаних з нею злочинних груп; г) здатність і готовність кожного члена злочинної організації чи угруповання виконати будь-яке завдання, що входить до їх спільної діяльності, - вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів [2, 54]. Але якщо постійність складу злочинної організації та налагодженість зв'язків між членами злочинної організації тощо є безумовними свідченнями стійкості злочинної організації, то досить важко погодитись з тим, що «бездатність» членів злочинної організації чи угруповання безпосередньо підтверджують її стійкість. Ці наші заперечення ґрунтуються на етимологічних значеннях терміна «стійкий»: 1) який довго зберігає і виявляє свої властивості, не

піддається руйнуванню, псуванню і т. ін.; 2) здатний витримати зовнішній вплив, протидіяти чомусь//переносно: який не піддається сторонньому, переважно негативному, впливу (про людину) тощо [35, 1196].

Разом з тим ще на стадії розроблювання проекту КК 2001 р. висловлювалися побоювання стосовно використання оціночних ознак при визначенні поняття різних злочинних утворень на тій підставі, що їх тлумачення оперативно-розшуковими органами та органами досудового слідства робитиметься надміру широко – щоб поліпшувати показники в своїй роботі, а судами, навпаки, вузько, - адже «усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь» (ст. 62 Конституції України). Припускалося також, що різні погляди щодо тлумачення таких ознак, як стійкість тощо, фактично призведуть до конфліктів між правоохоронними органами і судами або до судових помилок [304, 60]. Були висловлені заперечення й у зв'язку з тим, що окремі автори, змішуючи кримінально-правовий і кримінологічний аспекти проблеми, намагаються виділити якнайбільше ознак злочинної спільноти. Але при цьому ними ігнорується той факт, що наведені ознаки не тільки слугують у запобіжній діяльності правоохоронних органів орієнтиром для відмежування різних видів співучасті за попереднім зговором, а й за умови визнання їх законодавцем як обов'язкових вимагають надзвичайно складного і тривалого процесу доказування під час досудового слідства, процесу, вимога об'єктивності якого передбачає необхідність спиратися передусім на об'єктивні ознаки. На підставі наведеного автори доходили наступного обґрунтованого висновку, що боротьбі з організованою злочинністю може тільки серйозно зашкодити, якщо обов'язковими ознаками організованої групи чи злочинної організації, як це пропонують окремі вчені та практики, будуть визнані такі, як стійкість, згуртованість, мобільність, тривалий термін діяльності, наявність корпоративних норм поведінки та дисципліни, розроблення планів злочинних дій і заходів захисту від викриття, кругова порука тощо, оскільки добувати докази відповідності групи (організації) усім цим ознакам можна роками, але

доведеність більшості з них завжди можна буде поставити під сумнів, оскільки усі ці ознаки характерні для будь-якої злочинної спільноти, але цей факт має передусім кримінологічне значення і факультативне кримінально-правове [304, 62].

Отже, якщо злочинну організацію трактувати як систему, то під її стійкістю, з урахуванням наведеного другого варіанту значення терміна «стійкий», слід розуміти здатність/спроможність системи протистояти сторонньому негативному впливові та зберегти, а за необхідності – відновити стан своєї рівноваги, безпеки та функціонування. Саме на таких особливостях злочинної організації наголошують Пленум Верховного Суду України та окремі науковці. Зокрема, в постанові Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року №13 (п.11) роз'яснюється, що стійкість організованої групи та злочинної організації полягає в їх здатності забезпечити стабільність і безпеку свого функціонування, тобто ефективно протидіяти факторам, що можуть їх дезорганізувати, як внутрішнім (наприклад, невизнання авторитету або наказів керівника, намагання окремих членів об'єднання відокремитись чи вийти з нього), так і зовнішнім (недотримання правил безпеки щодо дій правоохоронних органів, діяльність конкурентів по злочинному середовищу тощо). Зазначається, що на здатність об'єднання протидіяти внутрішнім дезорганізуючим факторам указують, зокрема, такі ознаки: стабільний склад, тісні стосунки між його учасниками, їх централізоване підпорядкування, єдині для всіх правила поведінки, а також наявність плану злочинної діяльності і чіткий розподіл функцій учасників щодо його досягнення (звернемо увагу, що йдеться не лише про план вчинення конкретних злочинів, а й про план спільної злочинної діяльності із чітким визначенням місця і ролі кожного учасника злочинної спільноти у його реалізації). Ознаками зовнішньої стійкості злочинної організації названо встановлення корупційних зв'язків в органах влади, наявність каналів обміну інформацією щодо діяльності конкурентів по

злочинному середовищу, створення нелегальних (тіньових) страхових фондів та визначення порядку їх наповнення й використання тощо [231].

Помилковою слід визнати думку тих науковців, які вважають ієрархічність злочинної організації рисою її стійкості. Навіть за умови, що законодавець не роз'яснює поняття нормативних ознак злочинної організації, але при їх переліку поряд із стійкістю називає й ієрархічність злочинної організації, то це є підтвердженням її самостійного значення і ролі у визначенні структури злочинної організації, яка лише до певної міри впливає на її стійкість. Зазначимо мінімальність розбіжностей серед науковців-юристів при тлумаченні цієї ознаки злочинної організації. І зауважимо, що тлумачення терміна «ієрархічність» ґрунтується на такому його значенні, як «властивість, яка характеризує систему з точки зору підпорядкованості керівникові» [35, 394]. Наприклад, Пленум Верховного Суду України вказує, що структура злочинного об'єднання – це його внутрішня побудова, яка визначається відповідною конфігурацією і змістом стійких зв'язків учасників об'єднання та забезпечує психологічну єдність і стабільність останнього. Додається також, що ієрархічність злочинної організації полягає у підпорядкованості учасників останньої організаторові і забезпечує певний порядок керування таким об'єднанням, а також сприяє збереженню функціональних зв'язків та принципів взаємозалежності його учасників або структурних частин при здійсненні спільної злочинної діяльності [231]. М.І.Бажанов називав першою ознакою злочинної організації ієрархічне об'єднання її учасників, що припускає ієрархію його членів або структурних частин; ієрархія, на його думку, також може полягати у підпорядкованості членів організації своїм керівникам, підпорядкуванні окремих структурних частин злочинної організації єдиному центру, в обов'язковості виконання рішень, прийнятих організаторами, для всіх інших учасників злочинної організації [140, 204-205]. Г.П.Жаровська, перелічуючи основні ознаки злочинної організації, підкреслює наявність чітко визначеної ієрархічної організаційно-управлінської структури, очолюваної

організатором, розподілу ролей та системи планування злочинної діяльності, що забезпечують конспірацію та одержання незаконних прибутків на постійній основі [80, 10].

Слід додати й те, що в юридичній літературі висловлені пропозиції щодо доповнення переліку нормативних ознак злочинної організації, але такі пропозиції викликають заперечення внаслідок їх повторювання. Наприклад, В.В. Українець вважає, що поняття «злочинна організація» має включати часові, асоціативні, структурні та функціональні характеристики, до яких мають належати: а) стійкість, що свідчить про міцність її внутрішніх зв'язків; б) тривалий час діяльності (хоча така риса характеризує саме стійкість злочинного угруповання); в) згуртованість, тобто спільнота відрізняється високим ступенем зорганізованості, наявністю тісних зв'язків, скерованих організатором, спаяністю та монолітністю [284, 9]. Відразу ж зазначимо, що, по-перше, наведені оціночні категорії «згуртованість», «спаяність» та «монолітність» є свідченням високого ступеня зорганізованості злочинного угруповання. По-друге, терміни «гурт» (сукупність осіб, об'єднаних спільною метою, певними ознаками, властивостями» [35, 202]) і «організація» (об'єднання людей, суспільних груп, держав на базі спільності інтересів, мети, програми дій і т. ін.» [35, 679]) за своїми значеннями, змістом співпадають, тобто є синонімами, а, отже, й терміни «зорганізованість» та «згуртованість» також синонімічні. Але, оскільки йдеться про злочинну організацію, перевага має бути надана саме терміну «зорганізованість», який визначає конкретні якісні властивості злочинного угруповання. Тобто доходимо висновку про відсутність підстав для доповнення поняття злочинної організації у ч. 4 ст. 28 КК ознаками згуртованості, спаяності та монолітності.

Зовнішні прояви протиправної поведінки учасників злочинної спільноти є досить різноманітними та можуть виявлятися у безпосередньому вчиненні тяжких або особливо тяжких злочинів, керівництві злочинною організацією чи координації злочинної діяльності інших осіб, забезпеченні функціонування як

самої злочинної організації, так і інших злочинних спільнот, тобто створенні необхідних умов для існування цих формувань тощо. Оскільки безпосереднє вчинення учасниками злочинної спільноти тяжких або особливо тяжких злочинів є формою об'єктивної сторони складу злочину створення злочинної організації, то його аналіз буде наведений у наступному розділі дисертаційного дослідження.

Згідно з ч. 4 ст. 28 КК зовнішніми проявами протиправної поведінки учасників злочинної організації, крім безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, є також: керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб; забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

При тлумаченні зазначених зовнішніх проявів злочинної діяльності аналізованої спільноти в юридичній літературі також спостерігаються певні розбіжності. Але ми згодні із точкою зору тих науковців-фахівців, які вважають, що:

а) визнання об'єднання злочинною організацією за ознакою керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб передбачає спільну діяльність учасників такого об'єднання чи його структурних частин, яка полягає в організації вчинення злочину (злочинів) іншими особами, керуванні його (їх) підготовкою та вчиненням. Вважається, що керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб необов'язково передбачає спрямованість злочинної діяльності таких осіб на вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, тобто злочин може бути визнаний як вчинений злочинною організацією й у разі, коли дії винної особи (осіб) полягали у керівництві чи координації вчинення іншими особами (не учасниками злочинної організації) злочинів тільки невеликої або середньої тяжкості;

б) забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп передбачає створення необхідних умов для існування цих об'єднань і здійснення ними злочинної діяльності, а саме: фінансуванні

такої діяльності, приховуванні її, правовому, медичному, побутовому, інформаційному забезпеченні, легалізації доходів, отриманими зазначеними об'єднаннями злочинним шляхом, забезпеченні їх прикриття від соціального контролю, у т. ч. від притягнення учасників таких об'єднань до кримінальної відповідальності тощо [145, 197].

Продовжуючи характеристику аналізованої складної форми злочинної співучасті, підкреслимо таку її обов'язкову особливість, як спрямованість на заняття злочинною діяльністю з метою вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів тощо. Не лише в юридичній літературі, а й у кримінальному законодавстві дуже часто акцентується увага не на спрямованість, а на мету вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів. Наприклад, майже не викликає заперечення констатація у ч.4 ст.28 КК того, що злочин визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він вчинений стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), або двох і більше організованих груп члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної (від себе додамо «злочинної») діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп [138]. Навпаки, у частині 1 ст. 255 КК встановлена кримінальна відповідальність за створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, а також керівництво такою організацією або участь у ній, або участь у злочинах, учинюваних такою організацією, а також організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп [138]. Такі ж самі помилки допущені законодавцем при конструюванні норм, що передбачають кримінальну відповідальність за окремі суміжні склади злочинів.

Наприклад, ст.257 КК встановлена відповідальність за організацію озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі [138]. Але не викликала б заперечення така редакція: «Організація озброєної банди для заняття злочинною діяльністю з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі». Або статтею 260 КК злочинними визнані створення не передбачених законами України воєнізованих формувань (але відсутня вказівка на спрямованість на заняття злочинною діяльністю) або участь у їх діяльності (ч.1), а також створення не передбачених законом збройних формувань (не визначена злочинна спрямованість) або участь у їх діяльності (ч.2) [138]. Хоча досить вдалою слід визнати диспозицію ч.1 ст.256 КК щодо криміналізації діянь, спрямованих на сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності, а саме: заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності шляхом надання приміщень, сховищ, транспортних засобів, інформації, документів, технічних пристроїв, грошей, цінних паперів, а також заздалегідь не обіцяне здійснення інших дій щодо створення умов, які сприяють їхній злочинній діяльності [138]. Отже, у зазначеній диспозиції підкреслюються принаймні наступні три моменти. По-перше, злочинними визнані заздалегідь не обіцяні діяння, вчинювані з метою сприяння учасникам злочинних організацій у їхній злочинній діяльності та укриття всіляких проявів і наслідків їх злочинної діяльності. По-друге, заздалегідь не обіцяне (учасникам злочинних організацій) укриття їх злочинної діяльності може виявлятися у наданні приміщень, сховищ, транспортних засобів, інформації, документів, технічних пристроїв, грошей, цінних паперів, а заздалегідь не обіцяне сприяння їх злочинній діяльності – у здійсненні різноманітних дій щодо створення сприятливих умов для заняття злочинною діяльністю. По-третє, й це слід визнати основною рисою у цьому дослідженні, найрізноманітніші діяння учасників злочинної організації

підпорядковані більш широкому за суттю і змістом, у порівнянні із вчиненням конкретних злочинів, заняттю злочинною діяльністю саме з метою вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів. Тобто, з урахуванням підвищеної суспільної небезпечності організованої злочинності злочинними визнаються не лише діяння щодо вчинення конкретних тяжких чи особливо тяжких злочинів, а й дії, що фактично відображають спосіб життя злочинного об'єднання й спрямовані на підтримку можливості функціонування самої злочинної організації, створення умов для підтримки і дальшого розвитку самої злочинної діяльності.

Недостатньо уваги цій особливості злочинної організації приділяється й у юридичній літературі. При кримінально-правовому аналізі поняття злочинної організації (п.4 ст.28 КК) та складу злочину створення злочинної організації (ч.1 ст.255 КК) здебільшого називається лише мета створення злочинної організації (безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками злочинної організації) та залишається поза увагою спрямованість на здійснення злочинної діяльності [140, 204-205; 144, 232-234; 202, 54, 579-580; 203, 74-75, 900-903]. Слід уточнити використання близького за значенням, але не тотожного, словосполучення «спільна діяльність злочинної організації» та його трактування не лише як безпосереднього вчинення злочинів, а й діяльності, спрямованої на підтримку можливості існування такої організації. При цьому форми виявлення злочинної діяльності такої організації названо цілями її спільної діяльності, а саме:

- безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації;

- керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, що може полягати в організації сходки злочинців, спеціальних закликах, узятті під «контроль» деяких сфер злочинної діяльності, вирішення конфліктів між окремими підконтрольними групами чи злочинцями тощо;

- забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп, тобто створення необхідних умов для існування цих формувань (фінансування злочинної діяльності, її приховування, побутове, інформаційне, охоронне забезпечення, легалізація доходів тощо) [203, 75].

Разом з цим правильну позицію щодо аналізованого питання зайняв Пленум Верховного Суду України. У постанові Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. №13 підкреслюється системоутворююча роль спрямованості злочинної організації щодо заняття тривалою злочинною діяльністю. Зокрема, суди орієнтуються на необхідність дослідження доказів не лише щодо конкретних злочинів, а й щодо тих ознак, які вказують на їх вчинення саме організованою групою чи злочинною організацією, - щодо виду об'єднання, мети його створення і плану злочинної діяльності, тривалості існування, матеріальної бази, кількісного складу тощо. Або вимога щодо встановлення судами при розгляді багатоепізодних справ, на якому етапі злочинної діяльності об'єднання набуло ознак стійкого і до якого саме виду воно належить, маючи на увазі, що нерідко об'єднання зазнає таких змін після вчинення ряду злочинів у простих формах співучасті чи трансформується з одного виду в інший (п.1 постанови). У п.2 постанови від судів вимагається ретельно з'ясувати характер діянь тих осіб, котрих органи досудового слідства визнали організаторами злочинної діяльності стійких об'єднань чи вчинення конкретних злочинів у простих формах співучасті, оскільки, як правило, такі особи є найбільш небезпечними суб'єктами організованої злочинної діяльності. Наводячи відмінності простих форм співучасті від вчинення злочину (злочинів) стійкими об'єднаннями, Пленум Верховного Суду України роз'яснює і рекомендує судам, щоб при з'ясуванні змісту ознак, за якими особа може бути визнана організатором вчинення злочину (злочинів) у простих формах співучасті, потрібно виходити з того, що дії організаційного характеру полягають в об'єднанні дій інших співучасників і спрямуванні їх на вчинення одного чи декількох злочинів або в координації поведінки цих осіб;

окремо наголошується на тому, що мета зберегти єдність співучасників для подальшої злочинної діяльності при цьому не ставиться. Проте центральним, на нашу думку, роз'ясненням Пленуму Верховного Суду України щодо аналізованої ознаки злочинної організації слід визнати те, що міститься у п.4 постанови, а саме, що утворення організованої групи чи злочинної організації слід розуміти як сукупність дій з організації (формування, заснування) стійкого злочинного об'єднання. Звертається увага на те, що зазначені дії за своїм змістом близькі до дій з організації злочину і включають підшукування співучасників, об'єднання їхніх зусиль, детальний розподіл між ними обов'язків, складення плану, визначення способів його виконання. Але наголошується на тому, що основною метою організатора такої групи (організації) є утворення стійкого об'єднання осіб для заняття злочинною діяльністю, забезпечення взаємозв'язку між діями всіх учасників останнього, упорядкування взаємодії його структурних частин [231]. Заслуговує на увагу пропозиція Г.П.Жаровської з цього питання, яка вважає, що оскільки вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів є видом злочинної діяльності й відповідно звужує мету створення злочинної організації, тому для ширшого тлумачення даного поняття метою створення злочинної організації слід визнати заняття злочинною діяльністю [80, 9].

Дискусійність у визначенні спрямованості злочинної організації на заняття протиправною діяльністю пояснюється перш за все розбіжностями при тлумаченні терміна «злочинна діяльність». В юридичній літературі останнім часом багато дискутується стосовно цього поняття та різних його аспектів – кримінально-правового, криміналістичного, кримінологічного тощо [24; 25; 88; 93; 103; 236]. Серед причин таких розбіжностей слід назвати перш за все помилкове обмеження багатьма дослідниками змісту поняття «злочинна діяльність» та його зведення до поодиноких злочинних проявів, тобто ототожнення злочину і злочинної діяльності [92, 121, 125; 97, 58; 112, 48-49; 123, 66; 135, 26; 273, 103]. Хоча таке ототожнення пояснюється об'єктивними

обставинами, бо якщо виходити із етимологічного значення терміна «діяльність» («застосування своєї праці до чого-небудь» [35, 228]), навіть будь-якій дії притаманні ознаки діяльності. Саме з цього приводу В.О.Сакало доходить висновку, що, при аналізі злочину, його криміналістичного аспекту, він постає не тільки як юридичний факт, але й як предметна діяльність (іноді її фрагмент: дія, сукупність дій) людини [236, 2].

Загальне визначення поняття і змісту злочинної діяльності ґрунтується на понятті «діяльність», що вживається у філософії, соціальній психології тощо, оскільки злочинна діяльність є особливим різновидом людської діяльності із притаманними їй загальними соціально-психологічними властивостями [94, 178]. У філософії діяльність трактується як специфічна форма активного ставлення людини до навколишнього середовища [316, 38; 321, 39], як спосіб існування людини для забезпечення умов своєї життєдіяльності [33, 57; 96, 64; 99, 45; 108, 20-21].

Необхідно підкреслити, що й системний, і структурний аналіз злочинної діяльності має своїм об'єктом дослідження окремих злочинних проявів (при цьому виділяються різні за назвою і кількістю елементи діяльності). Хоча серед науковців немає заперечень, що вивчення злочину (навіть при неодноразовості вчинення злочинів певною особою чи групою) не тотожне дослідженню злочинної діяльності, яка відображає спосіб життя конкретного злочинного об'єднання. З урахуванням наведеного досить слушним є зауваження М.І.Панова висловлене ще у 1982 році, що між поняттям «діяльність», яке вживається у кримінальному праві, і однойменним поняттям у філософії та психології «подібність суто термінологічна» [220,14].

Заслуговують на увагу висновки В.О.Сакало за результатами дослідження злочинної діяльності як соціального явища. Автор розглядає злочинну діяльність як життєдіяльність злочинної зграї, а не просто вчинення злочинних актів, що підпорядковується своїм законам і правилам, які розповсюджуються не тільки на процес вчинення злочину, а й на умови повсякденного життя осіб,

які займаються нею [236, 10-11]. Зауважується, що процес злочинної діяльності, особливо організованої – складний комплекс, що поєднує в собі не лише окремі акти, епізоди вчинення конкретного злочину, а й злочинні операції, способи й засоби їх здійснення в часі і просторі, а також створення умов для існування злочинної діяльності (формування злочинних груп, підготовка «кадрів», вирішення проблем «спеціалізації» та розподілу «сфер впливу», організація розвідки і контррозвідки тощо), підготовка до вчинення злочинів, маскуванню злочинної поведінки і приховування слідів злочину, реалізація набутого в результаті злочинної діяльності, заходи щодо забезпечення життєдіяльності злочинних організацій (протидія розслідуванню, створення фондів допомоги «потерпілим» у процесі злочинної діяльності тощо). Підкреслюється й те, що злочинна діяльність знаходиться у постійному розвитку: від перших кроків в її організації до налагодженого в усіх деталях постійно діючого механізму, захищеного від «випадкових обставин», які можуть викликати збої в його роботі, здатного самозберігатися і чинити опір системі, що протистоїть. В.О. Сакало підкреслює й те, що у процесі такої діяльності часто розширюються її масштаби, поглиблюються зв'язки, підключаються нові учасники, коригуються дії всіх зацікавлених осіб, визначаються способи й засоби реалізації наступної злочинної операції [236, 10-11].

Суттєвим слід визнати науковий доробок академіка А.П.Закалюка у дальшому розвитку загальної теорії злочинної діяльності. На думку дослідника, у визначенні злочинного вчинку і злочинної діяльності як проявів злочинності принципово методологічним є визначення, що злочинність становить прояв людської діяльнійшої активності. А.П. Закалюк, визнавав неточною характеристику (у кримінологічній літературі) цього прояву термінами «вчинення злочину» або «злочинна поведінка», оскільки вважав, що поведінка – лише один ракурс зовнішньої, здебільшого нормативної оцінки проявів людської активності. Щоб досконало проаналізувати це питання, автор запропонував звернутися до наукових засад психології, зокрема до сфери

«психологія особи», до якої належать категорії: «людська активність», «діяльність», «поведінка особи» тощо. З урахуванням наведеного підкреслювалося, що у механізмі активності людини наявні біологічні, точніше біопсихологічні потреби, але змістовна активність визначається (на відміну від тварин) за участю свідомості у широкому розумінні останньої [88, 140].

Продовжуючи дослідження, академік А.П.Закалюк зазначав, що про активність людини здебільшого свідчать її діяльнісні форми, тобто такі, що реалізуються через дії у зовнішньому середовищі. Активність може мати одиничний (одноелементний) вияв. У такому випадку одній дії відповідає один наслідок (таким є вчинок). Підкреслювалося, що на відміну від вчинку частіше активність людини проявляється через діяльність, якій притаманні наступні риси. По-перше, діяльність відрізняється передусім тим, що є системою пов'язаних між собою єдиною потребою, мотивом і послідовністю дій, вчинків, а також менш насичених діяльностей. Кожен із перелічених проявів має свій предмет, мотив та мету. По-друге, у сукупності всі елементи (складові) діяльності спрямовані на реалізацію єдиної потреби та кінцевої мети. По-третє, діяльність – це не просто сума навіть системно пов'язаних дійових проявів. Актуалізація, тобто приведення у дію механізму свідомості, яка за умов діяльності досягає своєї вищої форми – усвідомлення, обумовлює більш досконалий механізм активності, який полягає у тому, що діяльність програмується, спрямовується, свідомість бере її здійснення наче «під контроль». Завдяки цій рисі діяльність наповнюється, на відміну від вчинку, новим, більш складним розумовим змістом. Суттєвою (четвертою) рисою діяльності названо її специфічне послідовне цілісне утворення, що раціонально розгортається залежно від поступу діяльності, умов її здійснення і може включати, і це окремо зазначається, пристосування до цих умов, а у разі потреби і можливості – зміну останніх аж до досягнення кінцевої мети, яка полягає у зміні суспільних умов і відносин в інтересах суб'єкта діяльності. Автор застерігав, що перелічені риси діяльності, зокрема наявність четвертої

риси, наявні не в усіх її формах [88, 140-141]. На підставі викладеного академік А.П.Закалюк вважав, що слід розрізняти дві форми діяльності: елементарно організовану або здійснювану без спеціальної організації та складно або спеціально організовану, яка включає пристосування до умов здійснення, їхню можливу зміну з метою сприяння або й забезпечення досягнення діяльністю своєї кінцевої мети. Цю форму діяльності А.П. Закалюк називав вищою формою організації діяльності й вважав, що у цьому значенні вона є організованою діяльністю [88, 141].

Торкаючись поділу діяльності на види (її класифікація), академік А.П.Закалюк підкреслював і те, що зовнішня діяльність, яка має характер суспільного спілкування, підпорядковується нормам людського буття, - це унормована діяльність, а її різновидом названо діяльність, унормовану правом; на цій підставі автор розрізняв правомірну та протиправну, у тому числі злочинну діяльність. Підкреслювалось й те, що психологічні риси та ознаки проявів людської активності, зокрема діяльності, зберігають свій зміст і якісні відмінності й під час аналізу форм злочинної активності, яка є одним із різновидів людської активності взагалі. Академік А.П. Закалюк робив висновок, що прояви злочинності мають бути насамперед диференційовані за своїми якісними відмінностями на злочинний вчинок та злочинну діяльність [88, 141-142].

Академік А.П.Закалюк підкреслював, що у чинному кримінальному законодавстві України та у науково-практичних коментарях до нього більш широко використовується категорія злочинної діяльності, зокрема під час розгляду стадій вчинення злочину, насамперед підготовки до злочину, а також інституту співучасті, її організованих форм; наводяться деякі ознаки та інші характеристики цієї діяльності. А.П.Закалюк констатував і той факт, що за умов значного розширення використання категорії «злочинна діяльність», Кримінальний кодекс України (2001) разом з тим не визначає її поняття. Зверталася увага й на те, що це поняття та його співвідношення з поняттями

«злочин», «злочинне діяння», «злочинний вчинок» так само не визначають науково-практичні коментарі Кримінального кодексу України 2001 р. [88, 144].

А.П. Закалюк звернув увагу на те, що при коментуванні ст. 11 КК деякими авторами злочинне діяння у розумінні злочину зведено лише до вчинку, який до того ототожнений з поведінкою. На переконання А.П.Закалюка, у коментарях до ст. 14 КК йдеться про діяльність, яка належить до підготовчої, що спрямовується на створення умов для вчинення конкретного злочину, реалізації конкретного злочинного наміру, із здійсненням якого ця підготовча діяльність закінчується. Наведена характеристика – через обмеженість зазначеної діяльності підготовленням до конкретного діяння – була визнана непридатною для розуміння сутності та поняття злочинної діяльності, яка, на думку автора, не обмежується створенням умов вчинення одного конкретного злочину, а виявляється як тривало чинна система, розрахована стосовно забезпечення вчинення невизначеної кількості злочинів, «злочинів взагалі» [88, 144-147]. А.П. Закалюк також дійшов висновку, що зазначена системна діяльність (при цьому її названо злочинно забезпечуючою) більш повно характеризується у зв'язку з розглядом інституту співучасті у вчиненні злочину. А.П.Закалюк поділяв думку про те, що така співучасть розглядається як одна з форм злочинної діяльності, особлива форма останньої, яка може мати вигляд не лише простого об'єднання з однаковими безпосередніми діями кожного учасника, а й складного, коли останні вчиняють різні за характером і правовою оцінкою діяння, що виходять за межі співвиконання, можуть не збігатися у часі та послідовності. Підкреслювалося, що найбільш детальну характеристику злочинної діяльності за умов співучасті у вчиненні умисного злочину дав М.І. Панов, а саме, що спільність діяльності співучасників полягає у тому, що вона має взаємодоповнюючий та взаємообумовлюючий характер, роль і функції кожного з них можуть істотно різнитися, але головне, що злочин є результатом спільної діяльності всіх

співучасників і при цьому кожен із них докладав свої зусилля, зробив свій внесок у вчинення злочину виконавцем тощо [88,147-148].

Окресливши методологічні положення предметного розв'язання зазначеної проблеми [88, 150-154], А.П. Закалюк наголошував й на тому, що кримінально-правове поняття «злочинна діяльність» як однієї з форм вчинення суб'єктом злочину суспільно небезпечного діяння (ст.11 КК) має бути визначено і через потреби кримінального права та кримінального законодавства, які обумовлені необхідністю відокремити це загальне поняття від більш вузьких понять тривалого злочину та злочинної діяльності на стадії підготовки до злочину. На підставі викладеного А.П. Закалюк доходив загального висновку, а саме, що кримінально-правове поняття злочинної діяльності насамперед має бути нормативним, тобто визначеним через нормативні ознаки, властиві кримінальному законодавству. Визнавалося доцільною реалізація цієї вимоги передусім через доповнення поняття злочину, що міститься у ст. 11 КК, вказівкою на форми (злочинного вчинку або злочинної діяльності), в яких суспільно небезпечне діяння вчинюється суб'єктом злочину. У зв'язку з наведеним доповненням А.П. Закалюк визнав логічним визначення у цій нормі поняття двох останніх категорій, доповнивши ст.11 КК при цьому припускалося, що окремою ч.2 (нинішня ч.2 цієї статті стане ч.3), а саме: «Злочинним вчинком є одноразове винне суспільно небезпечне діяння. Злочинна діяльність – це система окремо мотивованих цілеспрямованих неодночасних злочинних, інших протиправних і не протиправних діянь суб'єктів злочину та інших суб'єктів, причетних до нього, вчинених з прямим умислом, підпорядкованих спільному мотиву та єдиній меті забезпечення умов здійснення і підтримання цієї діяльності, її подальшого розвитку». Не претендуючи на завершеність цієї пропозиції, А.П. Закалюк вбачав, що основною метою її внесення буде стимулювання фахівців у галузі кримінального права до визначення у Кримінальному кодексі України форм

вчинення злочину (суспільно небезпечного діяння), передусім злочинної діяльності [88, 154-155].

У зв'язку із використанням законодавцем при визначенні конкретних складів злочинів за окремими нормами розділу IX Особливої частини КК, поряд із такою конструктивною ознакою «злочинна організація» (ч. 1 ст. 255, ст. 256 КК), і таких як «банда» (ст. 257 КК), «терористична група» чи «терористична організація» (ч. 1 ст. 258-3 КК), «воєнізоване формування» (ч. 1 ст. 260 КК) та «збройне формування» (ч. 2 ст. 260 КК), виникає необхідність у з'ясуванні співвідношення між зазначеними кримінально-правовими категоріями. На підставі відповідних нормативних визначень щодо класифікації певних форм співучасті (ст. 28 КК), цілеспрямованості і зазначених утворень, спеціальних роз'яснень Пленуму Верховного Суду України [203], та відповідних теоретичних напрацювань доходимо наступних висновків. По-перше, наведені кримінально-правові категорії є суміжними та визначають складні форми співучасті, якими є «організована група» та «злочинна організація». По-друге, як впливає із змісту норми, у ч. 1 ст. 258-3 КК одночасно йдеться як про організовану груп, так й про злочинну організацію. По-третє, банда (ст. 257 КК) може бути як озброєною організованою групою (за умовою, що вона складається з нормативно визначеної кількості озброєних осіб, які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи), так і озброєною злочинною організацією (за умови, що вона являє собою стійке ієрархічне об'єднання декількох озброєних осіб, члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення озброєних нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, або керівництво чи координації злочинної діяльності інших озброєних осіб, що «спеціалізуються» на озброєних нападах

на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, або забезпечення функціонування як самої озброєної злочинної організації, так і інших злочинних груп, яким притаманні ознаки озброєних банд). По-четверте, воєнізоване формування являє собою злочинну організацію внаслідок наявності чіткої організаційної структури військового типу, а саме: підпорядкованості, тобто ієрархічності, та дисципліни, і в якій проводиться військова або стройова чи фізична підготовка. По-п'яте, збройне формування, виходячи із змісту примітки 2 до ст. 260 КК, є воєнізованою групою, яка незаконно має на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю. По-шосте, аналізована злочинна організація (тобто за створення якої передбачається кримінальна відповідальність за ч. 1 ст. 255 КК) відрізняється від суміжних злочинних організацій своєю цілеспрямованістю, оскільки має на меті безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів її учасниками, або керівництво чи координацію злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп. Озброєна злочинна організація (ст. 257 КК), виходячи із цілеспрямованості банди, має на меті напад на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб (у постанові Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 підкреслюється, що ст. 257 КК не передбачає ні якихось конкретних цілей вчинюваних бандою нападів як обов'язкової ознаки складу цього злочину, ні відповідальності за вчинення її членами під час нападу злочинних діянь, які утворюють самостійні склади злочинів, крім відповідальності за організацію банди, участь у ній та вчинюваних нею нападах [203, 374], хоча в юридичній літературі висловлені припущення, що бандитизм може вчинятися з метою викрадення людей, захоплення заручників, вбивств, зґвалтувань, заволодіння майном, знищення чи пошкодження майна, звільнення винних з під варті, вчинення хуліганства тощо. Згідно з ч. 1 ст. 258 КК злочинна діяльність терористичної організації полягає у вчиненні терористичних актів чи інших терористичних злочинів з метою порушення

громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або не вчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування тощо. Воєнізована злочинна організація може бути використана для нападу на підприємства, установи, організації чи на громадян з метою захоплення підприємств чи установ, встановлення на ними контролю, перешкоджання роботі, зупинки функціонування, їх використання тощо .

Висновки до першого розділу

1. У Кримінальному кодексі Української РСР 1960 року були закладені подвійні стандарти щодо таких складних форм співучасті у злочинній діяльності, як організована група та злочинна організація.

1.1. Передбачалася кримінальна відповідальність за складні форми співучасті у вчиненні особливо небезпечних злочинів проти держави (організаційна діяльність, спрямована на вчинення особливо небезпечних злочинів проти держави, а також участь в антирадянській організації каралася за ст. 64, а такі ж самі діяння, вчинені проти іншої держави трудящихся – за ст. 65) та окремих інших злочинів проти держави (за ст. 69 наставляла відповідальність за організацію озброєних банд з метою нападу на державні, громадські установи чи підприємства або на окремих осіб, а також участь у таких бандах та у вчинюваних ними нападах; за ст. 69¹ передбачалася відповідальність особливо небезпечних рецидивістів та осіб, засуджених за тяжкі злочини, у разі тероризування ними у місцях позбавлення волі засуджених, що стали на шлях виправлення, або вчинення нападів на адміністрацію, а також організації з цією метою злочинних угруповань або активної участі у таких угрупованнях).

1.2. Не встановлювалася кримінальна відповідальність за наведені складні форми співучасті у злочинній діяльності, спрямованої на вчинення загальнокримінальних злочинів, зокрема й таких розповсюджених та досить

суспільно небезпечних у сфері економіки, як розкрадання державного або колективного майна в особливо великих розмірах (ст. 86¹) або зайняття приватнопідприємницькою діяльністю, яка прикривалася формою державного, кооперативного або іншого громадського підприємства (ст. 150).

1.3. Такий двоїстий підхід до вирішення питання щодо кримінально-правового визнання наведених складних форм співучасті у злочинній діяльності пояснювався, з одного боку, тією підвищеною увагою, яка приділялася протидії підривній діяльності проти держави, захисту радянського державного та суспільного устрою, а з іншого боку – простим, але упертим замовчуванням та запереченням факту наявності в державі організованої злочинності.

2. Під кінець 80-х років ХХ століття кризові процеси, що відбувалися перш за все у соціально-економічній та політичній сферах радянського суспільства, призвели до такого загострення криміногенної ситуації, у тому числі за рахунок помітного розповсюдження організованої злочинності, що вироблення державних заходів протидії організованим формам злочинної діяльності стало нагальною соціальною проблемою..

3. Розпад Радянського Союзу та нагальні соціально-економічні, політичні проблеми тощо, що постали перед незалежною Українською державою помітно уповільнили процес розроблювання адекватних стану розповсюженості організованої злочинності кримінально-правових заходів протидії.

4. Чинний Кримінальний кодекс України містить сукупність кримінально-правових норм, яка являє собою самостійний кримінально-правовий інститут, що визначає специфіку, особливості притягнення до відповідальності та призначення покарання за такі форми складної співучасті в організованій злочинній діяльності як «організована група» та «злочинна організація», а також звільнення від відповідальності учасника злочинної спільноти. Серед зазначених кримінально-правових норм мають бути виокремлені у першу чергу такі, що визначають:

4.1. Поняття кримінально-правових категорій «організована група» (ч. 3 ст. 28 КК), «злочинна організація» (ч. 4 ст. 28 КК), «воєнізовані формування» (примітка перша до ст. 260 КК) та «збройні формування» (примітка друга до ст. 260 КК).

4.2. Злочинну організацію, банду, терористичну групу та терористичну організацію, не передбачене законом воєнізоване або збройне формування як конститутивну ознаку простого (основного) складу злочину (ч. 1 ст. 255, ст. 257, ч. 1 ст. 258³, ч.ч. 1 і 2 ст. 260 КК тощо).

4.3. Кваліфікованою або особливо кваліфікованою ознакою складу злочину його вчинення організованою групою (ч. 3 ст. 109, ч. 3 ст. 146, ч. 2 ст. 147, ч. 3 ст. 149 КК тощо), членом організованої групи (ч. 2 ст. 129 КК) або транснаціональною організацією (ч. 5 ст. 143 КК).

4.4. Правові підстави настання кримінальної відповідальності за:

4.4.1. Умисне вчинення особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкого злочину, поєданого з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, пов'язаного з спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків (ч.2 ст. 43 КК).

4.4.2. Сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ч. 1 ст. 256 КК).

4.5. Спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної/терористичної організації, терористичної групи, не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування (ч. 2 ст. 255, ч. 2 ст. 258³, ч. 6 ст. 260 КК).

5. За результатами дослідження закріпленого у ч. 4 ст. 28 КК нормативного визначення поняття злочинної організації та з урахуванням

зауважень, висловлених з цього поняття в юридичній літературі, доходимо наступних висновків щодо недоліків аналізованого поняття.

5.1. У конструкції лише двох статей Особливої частини КК використана правова категорія «злочинна організація», а саме при визначенні кримінальної відповідальності за створення злочинної організації ст. (255 КК) та сприяння учасникам злочинної організації та укриття їх злочинної діяльності (ст. 256 КК), тобто вчинення злочину злочинною організацією не визнається кваліфікуючою або особливо кваліфікуючою ознакою, але є підставою для кваліфікації діянь за сукупністю злочинів. За таких умов вважаємо зайвим включення до поняття злочинної організації (ч.4 ст. 28 КК) такої конструктивної ознаки як вчинення такою спільнотою злочину.

5.2. Всупереч розповсюдженій в теорії кримінального права правовій характеристиці, за якої перевага надається таким ознакам злочинної організації, як стійкість, кількісний склад та ієрархічність, на наше переконання первинна, основна/суттєва та системоутворююча ознака аналізованої злочинної спільноти має бути виражена категорією «організація», яка, з урахуванням етимологічних значень, стосовно першої ознаки злочинної спільноти використовується у значенні саме злочинної структури.

5.3. Якщо сприймати злочинну організацію як систему, то під її стійкістю слід розуміти спроможність такої спільноти протистояти сторонньому негативному впливові та зберегти, а за необхідності – відновити стан своєї рівноваги, безпеки та функціонування.

5.4. Чисельність (кількісний склад) як нормативна ознака злочинної організації, з урахуванням законодавчих доповнень та роз'яснень Пленуму Верховного Суду України щодо ч. 4 ст. 28 КК, включає п'ять або більше осіб чи дві або більше структурних частин.

5.5. Ієрархічність злочинної організації має самостійне нормативне значення та відіграє особливу роль при оцінці структури злочинної організації, а також певною мірою відбивається/позначається на її стійкості. Ієрархічність

злочинної спільноти означає наявність організаційно-управлінської структури, яка зводиться до підпорядкуванню окремих структурних частин злочинної організації єдиному центру, підпорядкованості членів структурних частин/організації своїм керівникам, обов'язковості рішень, прийнятих організаторами (керівниками), для всіх інших учасників злочинної спільноти.

6. За результатами аналізу змісту диспозицій, відображених у ч. 4 ст. 28, ч.1 ст. 255 та ч. 1 ст. 256 КК, доходимо висновку, що обов'язковою особливістю аналізованої складної форми злочинної співучасті є спрямованість на зайняття злочинною діяльністю з метою вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, а формами її (злочинної діяльності) виявлення виступають: керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, що може полягати в організації та проведенні сходки злочинців, встановленні контролю над деякими сферами злочинної діяльності, вирішенні конфліктів між окремими підконтрольними групами чи злочинцями тощо; забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп, тобто створення необхідних умов для існування та функціонування таких формувань (фінансування злочинної діяльності, її побутове, інформаційне, охоронне забезпечення, приховування злочинної діяльності тощо; безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації).

РОЗДІЛ II. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

2.1. Об'єкт складу злочину створення злочинної організації

В юридичній літературі другої половини ХХ століття висловлювалися різні думки/точки зору щодо/стосовно того, що є підставою кримінальної відповідальності. При цьому такою підставою називалися вина, факт вчинення злочину, наявність складу злочину у вчиненому діянні тощо. Наприклад, професор М.А.Гельфер у 1972 р. визнавав склад злочину одним із найбільш важливих інститутів радянського кримінального права, значення якого, на думку вченого, полягала перш за все у тому, що склад злочину – єдина підстава кримінальної відповідальності; наявність у суспільно небезпечному діянні особи складу злочину, передбаченого кримінальним законом як підставу кримінальної відповідальності – одним із найважливіших положень радянського кримінального права. Дослідивши чинні на той час законодавчі постанови, М.А.Гельфер дійшов, за його оцінкою, ще одного принципового висновку, а саме, що вчинення діяння, яке містить ознаки складу злочину, є єдиною підставою кримінальної відповідальності; цей висновок означає, що лише у межах складу злочину є можливість розрізняти/розпізнавати об'єктивні і суб'єктивні підстави кримінальної відповідальності, що за межами складу (злочину) немає й не може бути будь-яких інших підстав кримінальної відповідальності [247, 89-92]. Навпроти, прихильники визнання самого факту вчинення злочину переважачим серед підстав кримінальної відповідальності (але з одночасним запереченням важливості і значущості складу злочину як такої підстави) стверджували, що: по-перше, по відношенню до конкретних злочинів конкретний склад представляє собою абстракцію, яка внаслідок цього й не може бути підставою кримінальної відповідальності; по-друге, в єдності складу злочину і злочину визначальним є зміст цієї єдності, тобто злочин, але не її форма – склад, а тому саме злочин виступає/є підставою кримінальної відповідальності; по-третє, виявлення у вчиненому діянні ознак складу злочину

є необхідною умовою, за відсутністю якої не може наставати кримінальна відповідальність, але цього ще не достатньо для виникнення кримінально-правових відносин. Додавалося, що наявність у діяннях особи складу злочину лише у сукупності з іншими ознаками, що характеризують особистість злочинця, сутність вчиненого ним діяння, наслідки злочинної поведінки, умови, за якими було скоєно злочин, та низкою других обставин дозволяє ставити питання про наявність підстав для притягнення тієї чи іншої особи до кримінальної відповідальності [124, 8-9].

Заслуговує на увагу також точка зору, що зводиться до розширеного тлумачення підстави кримінальної відповідальності. На підставі положень, закріплених у Конституції України, Кримінальному і Кримінально-процесуальному кодексах України, її авторами виокремлювалася наступна сукупність підстав кримінальної відповідальності: основна правова підстава (чинний кримінальний закон, в якому вчинене особою діяння визначено як злочин); додаткові правові підстави (положення чинного законодавства, які визначені як юридичні склади звільнення особи від кримінальної відповідальності); основна фактична підстава (фактичний склад злочину); додаткові фактичні підстави (відсутність фактичних складів, що зумовлюють звільнення особи від кримінальної відповідальності, а за наявності таких фактичних складів – юридичні факти, передбачені, зокрема, частинами 1, 3, 4 ст. 6, ч. 3 ст. 7 КПК); формальна (процесуальна) підстава (обвинувальний вирок суду, в якому особа визнається винною у вчиненні злочину і в якому її відповідальність набуває індивідуального характеру) [139, 81-83].

Разом з тим серед українських науковців-юристів вже в той час переважала думка, що підставою кримінальної відповідальності є склад злочину [136, 9; 201, 9; 281, 6]. Більш того, М.І.Бажанов навіть називав склад злочину підвалинами кримінальної відповідальності, аргументуючи тим, що склад злочину є законною (його ознаки описані у кримінальному законі і більш ніде; принцип законності у кримінальному праві знаходить свій вияв у тому, що

склад є законною підставою), єдиною (будь-яка інша поведінка, що не утворює складу злочину не може слугувати підставою відповідальності), необхідною/потрібною (кримінальна відповідальність може настати лише за наявності складу, тобто склад є необхідною умовою такої відповідальності; без встановлення складу кримінальна відповідальність виключається) та достатньою (встановлення складу – це все, що потребується, цього є цілком достатньо для кримінальної відповідальності) підставою кримінальної відповідальності [14, 27].

Якісно новий характер політичних, економічних, соціальних та інших суспільних відносин, які склалися в Україні у зв'язку із проголошенням її незалежності обумовили і забезпечили формування та законодавче закріплення базових концептуальних положень державної кримінальної політики. Важливе місце серед них відведено основоположним принципам цивілізованого та демократичного кримінального права, у тому числі підставі кримінальної відповідальності. Однозначно визначивши у ч. 1 ст. 2 КК України 2001 року, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого Кримінальним кодексом [138, 4], кримінальне законодавство України тим самим поклало кінець дискусіям про підстави такої відповідальності. Виходячи з того, що у ч. 1 ст. 2 КК іншого не передбачено, доходимо висновку, що вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого кримінальним законом, виступає єдиною підставою кримінальної відповідальності. Слід також визнати, що таке визначення підстави кримінальної відповідальності не є нововведенням КК 2001 року, а наслідком удосконалення норми щодо підстав кримінальної відповідальності, що містилася у ч. 1 ст. 3 КК 1960 року та передбачала, що кримінальній відповідальності і покаранню підлягала лише особа, винна у вчиненні злочину, тобто яка умисно або з необережності скоїла передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння [137, 9].

Враховуючи закріплене у ч.1 ст. 2 КК 2001 р. визначення та обґрунтованість і послідовність найбільш поширеної серед науковців думки щодо визнання складу злочину підставою кримінальної відповідальності, М.Й.Коржанський також стверджував, що саме склад злочину є єдиною, необхідною, законною і достатньою підставою кримінальної відповідальності. На підтвердження свого висновку М.Й. Коржанський наводив наступні аргументи, а саме, що: а) єдність складу злочину як підстави кримінальної відповідальності полягає в тому, що інших підстав кримінальної відповідальності немає; б) необхідність складу злочину як підстави кримінальної відповідальності означає, що без наявності складу злочину кримінальна відповідальність згідно з законом не може настати, неможлива; в) законність складу злочину як підстави кримінальної відповідальності означає, що вона (підстава кримінальної відповідальності) встановлена законом (ст. 2 КК) і виключає сваволю при вирішенні питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності, дає можливість доказувати обґрунтованість притягнення до кримінальної відповідальності або спростувати її; г) достатність складу злочину як підстави кримінальної відповідальності полягає у тому, що інших підстав для кримінальної відповідальності законом не передбачено, а тому шукати їх та доказувати не потрібно; отже, наявності в діях особи певного складу злочину достатньо для притягнення її до кримінальної відповідальності за вчинення цього злочину [132, 102-103, 129-130]

При конструюванні норми, передбаченої ч. 1 ст. 2 КК фактично використовуються два нерозривно пов'язаних одне з одним поняття – злочин і склад злочину, які характеризують одне й те ж явище об'єктивної дійсності – суспільно небезпечне та кримінально каране діяння. Співвідношення цих понять можливо окреслити шляхом відзначення їх специфічних особливостей. Наприклад, у відповідності із ч. 1 ст. 11 КК злочин – це вчинене суб'єктом злочину у реальному житті певне суспільно небезпечне та винне діяння, яке заборонено законом під погрозою покарання [138, 7] та якому притаманні

численні індивідуальні риси, які надають йому специфічний характер та дозволяють вирізняти саме даний злочин від інших злочинів, у тому числі і того ж самого виду.

Таким чином, на підставі викладеного можливо виокремити фактичну (вчинення у реальній дійсності суспільно небезпечного діяння) та юридичну (уміщення цим діянням складу злочину, передбаченого кримінальним законом) сторони єдиної підстави кримінальної відповідальності. Отже, встановлення сукупності фактичної та юридичної сторін вчиненого діяння свідчить про наявність передбаченої законом єдиної підстави кримінальної відповідальності [140, 33].

На відміну від злочину й підстави кримінальної відповідальності, поняття складу злочину нормативного визначення не отримало, а тому таке визначення є прерогативою теорії (доктрини) кримінального права, що базується перш за все на тій сукупності юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), які містяться/зазначені в законі та визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як злочинне [3, 60; 14, 26; 140, 78; 190, 108].

Згідно іншої (менш розповсюдженої та менш чіткої, але такої, що базується також на його юридичне призначення) точки зору під складом злочину розуміється розроблений наукою/теорією кримінального права та зафіксований в законі інструмент, який дозволяє визначити юридичну конструкцію суспільно небезпечного діяння та дійти висновку про те, що дане діяння є злочином, передбаченим тією або іншою нормою Особливої частини КК; він включає/містить не індивідуальні ознаки конкретного злочину, але найбільш важливі юридичні ознаки, які є загальними для усіх без винятку злочинів даного виду [170, 76]. Юридичним поняттям і юридичним визначенням окремого злочину, єдністю та сукупністю всіх його ознак [132, 130].

Склад конкретного злочину в юридичній літературі називають також законодавчою моделлю кваліфікації злочину [14, 28; 139, 87-89; 158, 34].

Таким чином, нерозривний зв'язок понять «злочин» і «склад злочину» виявляється у тому, що, з одного боку, лише злочину може бути притаманний набір юридичних характеристик, що у своїй сукупності утворюють склад злочину, а з іншого боку, лише наявність усіх юридичних ознак, які у сукупності утворюють склад злочину, може засвідчити про те, що оцінюване з точки зору кримінального закону діяння є злочином.

Отже, поняттям злочину характеризується головним чином соціальна сутність кримінально караного діяння, тобто конкретне реальне явище, а склад злочину розкриває його юридичну структуру, його необхідні/обов'язкові характеристики (властивості, якості) та тим самим виступаючи юридичним поняттям про це явище, юридичною характеристикою діяння, якому об'єктивно притаманне властивість суспільної небезпечності.

Визнання складу злочину юридичною характеристикою діяння, якому об'єктивно притаманне властивість суспільної небезпеки дозволяє дійти наступних висновків:

- одна лише наявність формальних ознак злочину ще не є достатньою для визнання скоєного діяння злочином та не може бути визнаною підставою кримінальної відповідальності;

- навіть якщо вчинене діяння об'єктивно є суспільно небезпечним, воно не може бути визнане злочином, якщо у ньому відсутня хоча б одна із ознак, що у своїй сукупності утворюють склад даного виду злочину;

- ані суспільна небезпечність вчиненого діяння за відсутністю в ньому складу злочину, ані формальна наявність усіх ознак складу злочину у діянні, яке не є суспільно небезпечним, не можуть слугувати підставою кримінальної відповідальності;

- підставою кримінальної відповідальності виступає лише наявність усіх ознак злочину у діянні, яке об'єктивно становить суспільну небезпеку у кримінально-правовому значенні.

Наведені визначення поняття складу злочину містять вказівки перш за все на встановлені (визначені) кримінальним законом об'єктивні ознаки злочинного діяння, які характеризують перші два елемента його складу: а) те, що поставлене під захист кримінального закону (охороняється кримінальним законом) і на яке посягає злочинне діяння (проти якого спрямовано злочинне діяння), якому воно спричиняє шкоду або створює загрозу її настання (об'єкт злочинного посягання); б) зовнішні, об'єктивні форми виявлення злочинної поведінки, що спричиняють/обумовлюють зміни в навколишньому середовищі (об'єктивну сторону такого посягання) [14, 30-35; 139, 123-135; 140, 82].

Слід підкреслити, що роль та значення об'єкта злочинного посягання як елемента складу злочину у з'ясуванні юридичної природи і соціального змісту злочинного діяння, ступеня його суспільної небезпечності надто високі. Саме об'єкт злочину більш повно, у порівнянні з іншими елементами складу злочину, відображає характер суспільної небезпечності вчиненого діяння. Визначення поняття об'єкта кримінально-правової охорони сприяє і визначенню відповідної кримінально-правової норми у системі Особливої частини кримінального законодавства, правильній кваліфікації вчиненого, відмежуванню його від суміжних (подібних) злочинів та у кінцевому підсумку забезпечує диференціацію кримінальної відповідальності і покарання.

Не буде зайвим зазначити/підкреслити й те, що проблема об'єкта злочину, і перш за все визначення його поняття була і залишається однією із самих дискусійних у теорії кримінального права. В радянській юридичній літературі переважала точка зору, згідно з якою об'єкт злочину визначався як суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом від злочинних посягань. При цьому під суспільними відносинами розумілися відносини між людьми у процесі їх спільної/сумісної життєдіяльності, спілкування, що перебувають під охороною правових або моральних норм [246, 107-108]. Ця точка зору (відносно/стосовно визначення поняття об'єкта злочину) дала привід окремим сьгоднішнім вченим-юристам приписати теорії кримінального права

радянського періоду певну ідеологізацію поняття об'єкта злочину [292, 75]. Разом з тим теорія об'єкта злочину як суспільні відносини, що перебувають під охороною кримінального закону й за тих часів не була універсальною теорією. І в той час ряд провідних вчених-юристів, виходячи з сприйняття людини, його сутності як біологічної істоти (але не як сукупності суспільних відносин) та людського життя загалом як біологічного явища, відстоював точку зору, згідно якої об'єктом злочинів проти людини і громадянина (вбивства, тілесні ушкодження та ін.) виступають відповідно її життя, здоров'я та інші особистісні блага, які сприймаються як природні права, тобто підтримував/поділяв створену ще наприкінці XIX століття в рамках «класичної» і «соціологічної» шкіл кримінального права теорію об'єкта як правового блага та соціальної цінності [246, 108-109; 247, 106].

Проголошення Конституцією України людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю та визнання діяльності держави щодо утворення і забезпечення прав і свобод людини її головним обов'язком, а самих прав і свобод людини та їх гарантій – фактором, який визначає зміст і спрямованість діяльності держави збагатило методологічну основу юридичної науки, обумовило необхідність перегляду усталених концепцій правових/ кримінально-правових інститутів, обґрунтовано забезпечило подальший розвиток аксіологічного, тобто ціннісного аспекту об'єкта злочину. Внаслідок цього розроблені нові концепції об'єкта злочину: а) блага/правові блага [42, 65; 43, 15; 44, 56-57; 196, 256; 204, 157], б) цінності [139, 124; 264, 29; 292, 75; 295, 51; 296, 5], в) громадська безпека [90, 3] та ін. Не викликає сумніву той факт, що перелічені концепції, внаслідок їх перебування на ранній стадії розвитку, не можуть бути безперечними й доскональними, а тому викликають заперечення та потребують додаткової аргументації. Наприклад, невдалою видається визначення об'єкта злочину через категорію «громадська безпека», яка за нашим дослідженням є складовою частиною загального об'єкта та самостійним родовим об'єктом. Слід також

підкреслити й те, що окремі з таких концепцій об'єкта злочину, через свою новизну та недостатню аргументацію, були сприйняті окремими вченими-юристами негативно та піддані гострій, інколи навіть безпідставній критиці. Наприклад, професор М.Й.Коржанський, заперечуючи проти пропозиції С.Б.Гавриша щодо визнання об'єктом злочину правових благ та відстоюючи теорію об'єкта злочину як суспільних відносин/благ, наполягав на тому, що об'єктом посягання при вбивствах та протиправних заподіяннях/спричиненнях тілесних ушкоджень виступають не життя і здоров'я людини, а суспільні відносини, які забезпечують безпеку життя та здоров'я, тобто та система соціальних заходів захисту відповідних благ/цінностей, яка створена/склалася у відповідній сфері [132, 144-147].

Слід також визнати, що численність концепцій об'єкта злочину та їх неузгодженість пояснюються багатьма причинами, які здебільшого можуть бути усунені, якщо проблему об'єкта злочину в теорії кримінального права розглядати і вирішувати з позиції системного підходу і на підставі її філософського (соціологічного) розуміння [27, 28-32; 265, 25-32].

Поділяючи думку про необхідність дослідження і оцінювання об'єкта злочину з аксіологічної точки зору, вважали би за необхідне визнати соціальною цінністю, соціальним благом і суспільно корисні відносини, які склалися у соціумі. Інакше слід погодитись із тим, що під охорону кримінального закону, поряд із певними соціальними, державними та людськими цінностями, перебувають ті або інші суспільні відносини (наприклад, викрадення майна як конкретна матеріальна цінність визначається змістом і характером відносин, що впливають із права власності: володіння, користування та розпорядження).

В контексті обґрунтування концепції об'єкта злочину заслуговує на увагу точка зору В.С.Ковальського, який вважає, що в теорії кримінального права склалися два підходи у питанні визначення об'єктів кримінально-правової охорони, а саме, політично-правовий, за яким об'єкти злочинних посягань – це

суспільні відносини, що враховують всі елементи і особливості функціонування держави та суспільства, та ціннісно-правовий підхід, за яким такі об'єкти – це суто суспільні цінності, що включають раціональні та гуманітарні засади життєдіяльності людини [118, 53].

Вважаємо, що виокремлені В.С.Ковальським підходи визначення об'єктів кримінально-правової охорони можуть бути використані як основа наступної концепції об'єкта злочину – соціально-корисні суспільні відносини/соціальні цінності.

Аналіз (характеристика) об'єкта злочину має важливе значення й для досліджуваного складу створення злочинної організації, оскільки без з'ясування/усвідомлення змісту/характеру тих соціально-корисних відносин (соціальних цінностей та благ), які охороняються нормою, що закріплена у ч.1 ст. 255 КК, важко виявити/визначити сутність кримінально-правової заборони на створення такої організації, характеру і ступеня суспільної небезпеки, об'єктивних і суб'єктивних ознак аналізованого злочину.

В теорії кримінального права традиційним є поділ (класифікація) об'єктів кримінально-правової охорони «за вертикаллю» - загальний, родовий і безпосередній, який відображує/відтворює, по-перше, співвідношення між філософськими категоріями «загальне», «особливе» та «окреме», а, по-друге, зв'язок, що об'єктивно існує між реальними соціальними благами, відносинами, цінностями і явищами.

Загальним об'єктом злочину визнається/виступає уся ота сукупність соціальних відносин (благ, цінностей), яка охороняється кримінальним законом від злочинних посягань. Виділення загального об'єкта злочину має важливе значення для державної кримінальної політики. Загальний об'єкт злочину обмежує сферу дій кримінального закону, встановлює пріоритети кримінально-правової охорони та подальшого розвитку кримінального законодавства, визначає структуру побудови Особливої частини Кримінального кодексу. Загальний об'єкт злочину у найбільш узагальненому вигляді/варіанті

окреслений законодавцем у ч. 1 ст. 1 КК, у якій перелічена/перерахована системоутворююча сукупність соціально-корисних відносин/соціальних цінностей (із притаманними їй як усякому системному утворенню взаємопов'язаними та взаємозалежними елементами, закономірностями виникнення, розвитку і функціонування, іншими специфічними особливостями), яка й перебуває під охороною кримінального закону. Незайвим є також підкреслення соціальної обумовленості названої системоутворюючої сукупності, впливу на її соціально-економічних, політичних, культурних та інших процесів, що відбуваються в суспільстві, а також рівня правової регламентації суспільних відносин. Згідно ч. 1 ст. 1 КК 1960 року завданням кримінального закону визнавалася охорона суспільного ладу України, його політичної і економічної системи, власності, особи, прав і свобод громадян і всього правопорядку від злочинних посягань. Таке нормативне визначення завдання кримінального закону стало основою для наукового висновку про те, що правопорядок як узагальнене правове поняття являє собою сукупність врегульованих нормами права суспільних відносин; на цій підставі із загального поняття «правапорядок» виділялися його складові частини «суспільний лад», «політична і економічна системи», «власність», «особистість», «права і свободи громадян». Та хоча громадська безпека при цьому не згадувалася, є підстави припуститися, що вона визнавалася складовою частиною правопорядку [201, 8; 281, 7]. Разом з тим, самостійність та самоочевидність громадської безпеки як суспільної цінності, її поєднання із певними соціальними сподіваннями з боку окремої особи, суспільства та держави, призначення для забезпечення недоторканності, примноження духовних і матеріальних соціальних цінностей, її ролі та значущості як фундаментальної основи держави, призначенні її інститутів, повсякденного орієнтира певної людини у соціальній реальності обумовили необхідність у подальшому удосконаленні її кримінально-правової охорони від суспільно-небезпечних посягань. Першим таким вдосконаленням слід вважати/назвати

включення законодавцем у КК 2001 року громадської безпеки до системи об'єктів кримінально-правової охорони. Так, згідно ч. 1 ст. 1 КК 2001 року завданням Кримінального кодексу України є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам [138, 3].

Таким чином, як і будь-яке інше, передбачене кримінальним законом злочинне діяння, створення злочинної організації на рівні загального посягає на уся сукупність соціально корисних відносин/соціальних цінностей, що наведені у ч. 1 ст. 1 КК, у тому числі й на громадську безпеку як складової цієї сукупності. Тобто, загальним об'єктом створення злочинної організації є усі ті соціально-значущі відносини/соціальні цінності, які перебувають під охороною кримінального закону, тобто уся система об'єктів кримінально-правової охорони.

Але виокремлення загального об'єкта досліджуваного складу злочину лише підкреслює суспільну небезпечність, визначає загальну спрямованість злочинного посягання на соціально важливі суспільні відносини/соціальні цінності. А тому, з метою конкретизації особливостей соціально-важливих суспільних відносин/соціальних цінностей, які утворюють об'єкт кримінально-правової охорони при створенні злочинної організації, слід проаналізувати її родовий об'єкт.

При цьому підкреслимо, що аналіз сукупності соціально корисних відносин/соціальних цінностей, що складають загальний об'єкт передбачених законом злочинних посягань за умови його виконання на менш високому (усередненому) рівні узагальненості (на рівні філософської категорії «особливе») дозволяє виділити та згрупувати серед них певні кола тотожних чи однорідних за своєю соціальною і економічною сутністю, які на цій підставі (тобто об'єктивно існуючих критеріїв, які саме обумовлюють їх тотожність або

однорідність) повинні охоронятися єдиним комплексом взаємопов'язаних та взаємозалежних кримінально-правових норм [140, 98; 190, 125]. Тобто, ідеться про виділення родового об'єкта злочинного посягання, під яким слід розуміти ті суспільно корисні відносини/соціальні цінності, на які саме посягає певна група злочинів [139, 129]. Значення родового об'єкта злочину полягає насамперед у тому, що: 1) відображаючи характер суспільної небезпечності певної групи злочинів, за таким критерієм дає можливість провести класифікацію всіх злочинів і кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність за їх вчинення, а, отже, використовується як підстава для об'єднання окремих складів злочинів у групи і подальшого розміщення таких груп у Особливій частині КК; 2) його встановлення сприяє в ряді випадків більш точному з'ясуванню змісту ознак складу конкретного злочину і, в кінцевому підсумку, правильній кваліфікації злочинного діяння тощо [139, 129; 140, 99; 190, 125]. Відомо, що саме властивість родового об'єкта забезпечити класифікацію не лише злочинів, але й кримінально-правових норм покладено в основу побудови КК за розділами [190, 125].

Розміщування злочинів в розділі Особливої частини КК за критеріями їх родового об'єкта та віднесення норми про відповідальність за вчинення аналізованого злочину (ч. 1 ст. 255 КК) до розділу IX Особливої частини КК «Злочини проти громадської безпеки» є свідченням того, що родовим об'єктом створення злочинної організації, так само як і інших складів злочинів зазначеного розділу, є громадська безпека.

Таким чином, громадська безпека, виступаючи структурною складовою тієї сукупності соціально корисних відносин/соціальних цінностей, що перебувають під охороною кримінального закону, тобто загального об'єкта (ст. 1 КК), одночасно є тією соціальною сутністю певних суспільних відносин/соціальних цінностей, яким заподіюється шкода/спричинюються збитки чи створюється загроза заподіяння шкоди/спричинення збитків не лише створенням злочинної організації (ч. 1 ст. 255 КК), але й організацією банди (ст.

257 КК), створенням не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК), незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК), радіоактивними матеріалами (ст. 265 КК) чи вчиненням будь-якого іншого злочину, передбаченого розділом IX Особливої частини КК.

Доречно підкреслити, що нормативне виокремлення в Особливій частині КК 2001 р. самостійного, IX, розділу «Злочини проти громадської безпеки» є другим підтвердженням удосконалення кримінально-правової охорони громадської безпеки.

Разом з тим, визнання сфери громадської безпеки родовим об'єктом злочинів, що поєднані розділом IX Особливої частини КК, являє собою, м'яко кажучи, лише преамбулу до вивчення такого важливого, але недостатньо дослідженого соціального фактора (становища), яким є/виступає громадська безпека. Проблематичність її вивчення пояснюється перш за все тим, що внаслідок поверхневого некритичного сприйняття факту певної суміжності понять «громадська безпека», «громадський порядок» та «народне здоров'я», а також грубого порушення принципу класифікації/систематизації злочинів та кримінально-правових норм, що передбачають настання відповідальності за їх вчинення, у главі X Особливої частини КК 1960 р. були розміщені кримінально-правові норми про відповідальність за злочинне посягання на громадську безпеку, громадський порядок і народне здоров'я [137, 128-155]. Таке поєднання (багато в чому штучне, оскільки, наприклад, громадська безпека і громадський порядок є суміжними поняттями, але не такими, що співпадають або поглинають одне одного) в одній главі норм, які передбачали відповідальність за протиправні посягання на різні за своєю соціальною сутністю групи суспільно-корисливих відносин/соціальних цінностей не сприяло ґрунтовним теоретичним дослідженням з даної проблеми та виробленню/визначенню на строго науковій основі соціально-правових понять родових об'єктів трьох названих груп злочинів. Навпроти, воно стало

підставою для розроблення усередненого родового об'єкта злочинів, включених у згадану главу КК 1960 року, який супроводжувався узагальненою доктринальною характеристикою. На цій підставі стверджувалося, що злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я являють собою протиправні діяння, що спрямовані проти суспільних інтересів, умов соціалістичного співіснування, які забезпечують/гарантують нормальну працю, відпочинок і здоров'я людей, та призвели чи були здатні призвести до тяжких наслідків або суттєво загрожували громадській безпеці, громадському порядку чи народному здоров'ю [246, 477; 249, 463]. Заперечуючи проти запропонованого єдиного родового об'єкта злочинів, що були включені до глави X Особливої частини КК України 1960 р., В.П.Тихий ще у 1984 році підкреслював, що громадська безпека, громадський порядок та народне здоров'я, перебуваючи між собою у певному взаємозв'язку, разом з тим не можуть ототожнюватися, оскільки є самостійними поняттями [265, 6] та на цій підставі, тобто їх самостійності, запропонував класифікувати (поділити) їх на злочини проти громадської безпеки, злочини у сфері експлуатації транспорту, злочини проти безпеки виробництва, громадського порядку і народного здоров'я [265, 8] (у зв'язку з наведеним заслуговує на увагу факт визнання законодавцем запропонованої В.П.Тихим класифікації обґрунтованої та її включення повністю (але з деякими редакційними правками) до Особливої частини КК 2001 р. [138, 101-130]).

Згідно іншої точки зору, громадська безпека як родовий об'єкт певні/конкретної групи злочинів визначалася у так званому вузькому її значенні, а саме як певні суспільні відносини, що склалися у суспільстві згідно вимогам правових і технічних норм стосовно/щодо поведження з джерелами загальної чи підвищеної небезпечності та спрямовані (мають на меті) на збереження людей (їх життя чи тілесну недоторканість) та матеріальних цінностей [249, 363; 250, 396].

У рівній мірі дискусійною була й близька до викладеної точка зору, згідно якої громадська безпека розглядалася як засіб, що гарантує спокій громадян, діяльність приватних, колективних і державних об'єднань, а також цілісність і недоторканість їх майна [282, 430; 201, 888]. У свою чергу громадський порядок у значенні родового об'єкта окремої/самостійної групи злочинів визначався як врегульована соціальними нормами система суспільних відносин, яка забезпечує спокійні умови для суспільно корисної діяльності, відпочинку і побуту людей, нормального функціонування державних та громадських підприємств і організацій, додержання громадської моралі, принципів організації праці та користування благами [249, 363; 250, 396]. Під народним здоров'ям/здоров'ям населення як родового об'єкта конкретної групи злочинів пропонувалося розуміти ті суспільні відносини, які забезпечують збереження здоров'я населення від незаконного лікування, порушення правил боротьби з епідеміями, а також правил поведінки з наркотичними засобами, отруйними, сильнодіючими та іншими речовинами [249, 363-365; 250, 396].

До недоліків викладених точок зору щодо поняття не лише громадської безпеки і громадського порядку, але й народного здоров'я слід віднести їх визначення не за допомогою наведення конкретних динамічних станів, але з використанням сукупності, що включає засоби (заходи) щодо захисту та діяння, які посягають на ці засоби (заходи). Помилковість наведених точок зору, які поділяються окремими вченими-юристами й у наш час [131, 360; 305, 220] негативно відображується на процес висунення/розроблювання обґрунтованих концепцій громадської безпеки, дослідження її сутності та змісту, вироблення на цій підставі її соціально-правового поняття. Викладене аж ніяк не означає ігнорування чи заперечення результатів виконаних українськими юристами-науковцями досліджень із зазначеної проблеми. Суттєвою передумовою перспективних розробок проблеми є виокремлення законодавцем у самостійний розділ Особливої частини КК 2001 р. норм, що встановлюють/передбачають відповідальність за вчинення злочинів проти громадської безпеки (розділ IX,

ст.ст. 255-270 КК), безпеки виробництва (розділ X, ст.ст. 271-275 КК), безпеки руху та експлуатації транспорту (розділ XI, ст.ст. 276-292 КК), громадського порядку та моральності (розділ XII, ст.ст. 293-304 КК), у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів або прекурсорів та інших протиправних посягань на народне здоров'я (розділ XIII, ст.ст. 305-327 КК); отже, одночасно дістав конкретизації (у порівнянні з КК 1960 р.) та включений в окремий розділ Особливої частини КК перелік посягань на народне здоров'я (розділ XIII, ст.ст. 321-327 КК).

Основоположником теорії вираження/визначення громадської безпеки через поняття, що відбиває динамічний стан захищеності, певну рису/ознаку соціуму (замість відносин, які забезпечують/захищають такий стан суспільства від факторів/джерел, що є небезпечними для його інтересів) обґрунтовано називають академіка Національної академії правових наук України В.П.Тихого (ним ще у 1987 році успішно захищена дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему «Проблеми кримінально-правової охорони суспільної безпеки: поняття і система злочинів, вдосконалення законодавства»; спеціальність 12.00.08). За результатами своїх численних досліджень зазначеної проблеми академік В.П.Тихий дійшов дуже важливих та значущих, не лише теоретично, але й практично, наукових висновків, які схвалені багатьма ученими-юристами та покладені в основу нової концепції громадської безпеки. Автор перш за все підкреслює соціальну обумовленість, а також соціальну значущість та цінність громадської безпеки, виходячи з того, що надійна охорона громадської безпеки є необхідною умовою забезпечення прав і свобод людини і громадянина, гідних (нормальних, безпечних) умов їх життя, збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей суспільства, що й було враховано при її (громадської безпеки) віднесенні законодавцем до числа самостійних важливих стрижневих цінностей (об'єктів), правове забезпечення охорони яких має своїм завданням КК [271, 3].

Одночасно В.П.Тихий обґрунтовано доводить, що: а) громадська безпека є складовою частиною, видом більш загального поняття «безпека» та обумовлена необхідністю забезпечення реальної, надійної та ефективної системи захисту та захищеності інтересів суспільства (суспільних інтересів) не лише від реальних, але й потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз, небезпечних факторів та джерел; б) громадська безпека виступає/є загальним благом, спільною цінністю, безпекою для усіх, а тому вона задовольняє потребу (в собі) як всього суспільства, так і кожного, окремо врахованого громадянина; в) громадську безпеку слід сприймати у наступних двох значеннях (розглядати в двох аспектах, оцінювати з двох позицій): як процес захисту суспільства від різних/різноманітних небезпек, діяльність по запобіганню цим небезпекам, тобто інструментальне благо (потреба у такій діяльності є проміжною, інструментальною) та як захищеність суспільства, тобто позитивний результат діяльності від різних загроз (підсумкова, самоцінна потреба), а тому утворюючий підсумкове, результативне благо; г) забезпечення громадської безпеки виступає як відносно самостійна соціальна система впорядкованих належним чином взаємопов'язаних між собою багатьох елементів, що утворюють цілісну єдність; д) система громадської безпеки є певним соціальним інститутом, цільовою функцією якого у найбільш узагальненому плані/вигляді є забезпечення потреб суспільства та його громадян у захисті їх інтересів; е) стан захищеності суспільства і громадян, стан громадської безпеки та її якісні показники визначаються не лише кількістю правопорушень, ступенем їх тяжкості, рівнем розкриття (що одночасно є свідченням не лише ступеня загрози правопорядку, але й ступеня його захисту), але й потребами громадян у її забезпеченні; є) існуючи об'єктивно, громадська безпека створює атмосферу суспільного спокою, обставини, за яких настає почуття впевненості, переконаності в надійності й ефективності охорони від злочинів та інших правопорушень, усвідомлювання сталості суспільної ситуації, за якої зведені нанівець усякі можливості скоєння правопорушень; ж) зворотною стороною

потреби у громадській безпеці є становище громадського неспокою, стурбованості і невпевненості в надійності охорони інтересів суспільства та його громадян [267, 7-9].

2.2. Об'єктивна сторона складу злочину створення злочинної організації

Серед учених-юристів, при відсутності кримінально-правового визначення поняття об'єктивної сторони злочину, не спостерігається розбіжностей щодо її характеристики. Переважною є точка зору, відповідно до якої об'єктивна сторона злочину визначається як зовнішній прояв (зовнішнє вираження, зовнішня сторона, зовнішній акт) суспільно небезпечного посягання. Тим самим підкреслюється, по-перше, її відмінність від суб'єктивної сторони, і по-друге, її роль і значення в розкритті суті і змісту внутрішнього механізму злочинної поведінки. Водночас звертається увага на її суспільну небезпеку і шкідливість як обов'язкові властивості і перелічуються притаманні їй ознаки. Особливо підкреслюється, що створення загрози заподіяння або заподіяння шкоди охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам (цінностям, благам, інтересам) досягається шляхом виконання об'єктивної сторони злочину [141, 65; 142, 117; 145, 84; 190, 139; 247, 115].

Відповідно до іншої точки зору об'єктивна сторона є одним з елементів складу злочину, що охоплює ознаки, які характеризують злочин з позиції його зовнішнього виявлення [139, 133; 146, 101]. Окремі визначення об'єктивної сторони злочину зводяться до перерахування її ознак.

Відмінною від аналізованих є точка зору (яку поділяємо й ми) на поняття об'єктивної сторони злочину як на протиправний і суспільно небезпечний зовнішній часовий (а від себе додамо, що, з урахуванням його переміщення в просторі, то й «просторовий») процес, що характеризується поєднанням конкретних (визначених) ознак [14, 34]. Досліджуючи проблему об'єктивної сторони злочину, В.Н. Кудрявцев, наприклад, ще в 1960 році зазначав, що об'єктивна сторона злочину являє собою процес суспільно небезпечного і

протиправного посягання на охоронювані законом інтереси, розглянутий з його зовнішньої сторони, з погляду послідовного розвитку тих подій та явищ, що починаються зі злочинної дії (бездіяльності) суб'єкта і закінчуються настанням злочинного результату [155, 24].

Немає розбіжностей серед учених-юристів щодо змісту об'єктивної сторони складу злочину, яка визначає: а) у чому полягає злочин; б) яким чином він скоюється та які наслідки він спричиняє; в) за яких умов місця, часу, обстановки тощо він відбувається; г) за допомогою яких засобів і знарядь вчинюється [143, 107; 145, 101]. Виходячи зі змісту об'єктивної сторони, називають наступні її нормативні ознаки: 1) суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність); 2) заподіяну таким діянням злочинну шкоду / завдані збитки або створення загрози їх настання; 3) причинний зв'язок між діянням і заподіяною шкодою / завданими збитками, а так само загрозою їх заподіяння / настання; 4) спосіб, знаряддя і засоби, місце, час, обстановка вчинення злочину [139, 133; 145, 103; 146, 85; 190, 137-138]. Місце, час і обстановка вчинення злочину, з урахуванням їх можливого об'єднання (сполучення) у різні комбінації, ще іменуються ситуацією вчинення злочину [139,133]. Беручи до уваги положення щодо поняття злочину, закріплене в ч. 1 ст. 11 КК, підкреслимо, що для визнання злочином тієї або іншої дії або бездіяльності, що формально містить ознаки якого-небудь діяння, передбаченого КК, необхідно, щоб воно (діяння) заподіяло або могло заподіяти (створювало загрозу настання) істотної шкоди фізичній або юридичній особі, суспільству або державі.

На противагу цьому висловлюються різні думки щодо оцінки правової значущості ознак об'єктивної сторони злочину і їх наступної класифікації на цій основі.

Традиційно в теорії кримінального права всі ознаки об'єктивної сторони злочину поділяються на обов'язкові і факультативні, що відображає їх різне правове значення і загальну питому вагу при конструюванні законодавцем конкретних норм [14,34; 139,133; 142, 117; 145, 103; 146, 85; 190, 139; 247, 143].

Обов'язковими названо лише ті складові об'єктивної сторони, які завжди виступають ознаками складу злочину і на цій основі враховуються при кримінально-правовій кваліфікації та впливають на кримінально-правову кваліфікацію. За цією підставою до обов'язкових ознак об'єктивної сторони складу злочину переважною більшістю науковців-юристів обґрунтовано віднесено діяння у формі дії або бездіяльності [139, 117; 145, 130; 190, 139; 247, 143], оскільки, як при цьому підкреслюється, без діяння, тобто без конкретного акту суспільно небезпечної поведінки людини не може бути вчинений жоден злочин (з урахуванням цієї обставини Є.В.Фесенко підкреслює, що універсально обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є лише діяння [139, 133]). Юристами-науковцями додається також, що діяння завжди або безпосередньо вказується в диспозиції статті Особливої частини КК або однозначно впливає з її змісту і, таким чином, виступає обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, а тому встановлення ознак такого діяння (дії чи бездіяльності) є обов'язковим у кожній кримінальній справі [142, 117]. З урахуванням наведеного до факультативних належать всі інші ознаки об'єктивної сторони складу злочину, а саме: суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, обстановка, спосіб і засоби вчинення злочину [139, 133; 142, 118; 145, 103; 190, 139-140; 247, 143]. При цьому підкреслюється, що, хоча перелічені факультативні ознаки фактично притаманні злочину як явищу реальної дійсності, але їх включають в себе не всі склади конкретних злочинів, тобто вони далеко не завжди вказуються в законі як ознаки конкретного злочину [142, 118; 145, 103]. Юристами-вченими, прихильниками викладеної точки зору щодо розподілу ознак об'єктивної сторони складу злочину також доводиться, що, якщо та або інша факультативна ознака прямо вказана у диспозиції статті Особливої частини КК або однозначно впливає з її змісту, то вона набуває значення обов'язкової ознаки об'єктивної сторони складу злочину і її встановлення в такому випадку є обов'язковим [142, 118; 145, 103-104; 190,

140; 247, 143-148]. Тобто, слід погодитись із твердженнями тих вчених-юристів, які вважають, наприклад, що діяння, наслідки і причинний зв'язок належать до обов'язкових ознак об'єктивної сторони матеріальних складів, а, отже, вони впливають на кваліфікацію діянь [143, 109; 146, 85]. Але одночасно потрібно заперечити проти визнання діяння, наслідків і причинного зв'язку обов'язковими ознаками об'єктивної сторони складу усіх без винятку злочинів [141,34].

Наведену останньої точку зору фактично поділяють і ті юристи-науковці, котрі в змісті об'єктивної сторони складу кожного злочину виділяють її самостійні ознаки (діяння, злочинний результат і причинний зв'язок) і ті, що характеризують дію або бездіяльність злочинця, оскільки не мають самостійного правового значення (спосіб, місце, час, обстановка, засоби і знаряддя вчинення злочину).

Відповідно до третьої точки зору, що ґрунтується на відмінностях рівнів абстракції і структурі будь-якої людської діяльності/ будь-якої людської поведінки, об'єктивній стороні злочину властива наступна структура: «діяння (дія або бездіяльність) - причинний зв'язок - причинна злочинна шкода»; таку групу ознак об'єктивної сторони складу злочину запропоновано йменувати системоутворювальною. Зіставлення переліку її складових ознак з аналогічними показниками виділеного раніше поєднання самостійних ознак об'єктивної сторони складу злочину свідчить про їх повний збіг, але про розходження в найменуваннях. Разом із тим заслуговує на увагу точка зору цих авторів на місце способу вчинення злочину в структурі об'єктивної сторони злочинного діяння. Усупереч загальноприйнятому підходу щодо дослідження способу вчинення злочину після аналізу діяння і протиправних наслідків, але виходячи з того, що основну характеристику дії/бездіяльності представляє спосіб вчинення злочину, обумовлений у свою чергу суб'єктивною стороною, об'єктом і якоюсь мірою суб'єктом злочину (особистістю злочинця), прихильники цієї точки зору вважають, що спосіб (вчинення злочину) належить

самій дії, нерозривно пов'язаний із самою дією суб'єкта (характерною, наприклад, ознакою кожної форми протиправного заволодіння чужим майном виступає особливий, властивий лише їй, конкретній формі, спосіб дії винної особи) [246, 152-155]. При цьому будь-який такий спосіб поєднаний з наявністю спеціальної мети - звернути майно (заволодіти ним) на свою або іншої особи користь, а тому виступає/є системоутворювальною ознакою в структурі злочинної діяльності. Тому системоутворювальними визнаються: дія/бездіяльність, вчинена визначеним способом, що спричинив злочинну шкоду, а так само і причинний зв'язок між ними. Інші ж ознаки об'єктивної сторони злочину, на думку прихильників аналізованої точки зору, характеризують посягання в цілому, але в силу свого зовнішнього прояву розглядаються при оцінці об'єктивної сторони як обставини вчинення злочину.

Підсумовуючи викладене, можна визначити, що об'єктивна сторона складу злочину являє собою:

1) зовнішній акт (зовнішнє виявлення) суспільно небезпечного посягання, спрямований на створення загрози або заподіяння шкоди охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам (благу, цінності), що розвивається в часі та просторі і обумовлює настання (виникнення загрози настання) суспільно шкідливих змін в навколишньому середовищі;

2) обов'язковий елемент/обов'язкову складову будь-якого злочинного діяння, що характеризується сукупністю строго визначених кримінальним законом ознак;

3) нерозривний взаємозв'язок з іншими елементами злочину - об'єктом, суб'єктом і суб'єктивною стороною, утворюючи у своїй єдності зміст злочину; при цьому саме зовнішня сторона злочинної поведінки особи, тобто об'єктивна сторона злочину, і розкриває суть та зміст його внутрішніх механізмів;

4) сполучення строго визначених кримінальним законом ознак, частина з яких - дія або бездіяльність, вчинена певним способом, причинний зв'язок і злочинна шкода, є/виступають її самостійними/системоутворювальними

ознаками; інші ж, як ось: місце, час, обстановка вчинення злочину, характеризують злочинне посягання в цілому й у силу свого зовнішнього прояву/вираження розглядаються як обставини вчинення злочину.

Підкреслюючи теоретичне і практичне значення об'єктивної сторони складу злочину взагалі та аналізованого діяння зокрема, зазначимо принаймні наступне:

- об'єктивна сторона є елементом складу злочину і входить до підстави кримінальної відповідальності;

- об'єктивна сторона/сукупність її ознак є важливим показником ступеня суспільної небезпеки злочинного посягання та визначає характер заподіяної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони;

- об'єктивна сторона та сукупність її ознак мають важливе значення для правильної кваліфікації злочину;

- об'єктивна сторона/її ознаки допомагають розмежовувати злочини та відмежовувати злочинні діяння від незлочинних;

- врахування ознак об'єктивної сторони складу злочину дозволяє суду в кожному конкретному випадку правильно визначити ступінь тяжкості вчиненого злочину і відповідно до цього призначити покарання, що відповідає вчиненому тощо [14, 34; 140, 104-105; 142, 118-119; 143, 108-109; 145, 102-103; 190, 140].

Додамо також, зокрема, й те, що дослідження об'єктивної сторони складу створення злочинної організації сприятиме з'ясуванню специфічних ознак злочинного утворення і їх значення в оцінці протиправного діяння, визначенню ступеня суспільної небезпеки посягання, взаємозв'язку з іншими елементами складу злочину, а так само і специфіки цих елементів, що, у свою чергу, дозволить знайти й усунути можливі недоліки в диспозиції аналізованої статті КК. Одночасно такий аналіз дозволить правильно кваліфікувати вчинене й відмежувати його від суміжних злочинних діянь.

Приступаючи до детального дослідження об'єктивної сторони аналізованого складу злочину, відзначимо, насамперед, таку її особливість, як можливість вираження/прояву в безлічі дій, тобто форм. Зазначимо при цьому, що в юридичній літературі висловлені різні думки щодо чисельності, найменування та змісту форм об'єктивної сторони складу створення злочинної організації. Такі розбіжності обумовлені не лише суб'єктивним сприйманням науковцями-фахівцями відповідних/конкретних законодавчих визначень, але й неузгодженістю правових норм, закріплених у ч. 4 ст. 28 та ч. 1 ст. 255 КК. На превеликий жаль, неузгодженості у змісті зазначених правових норм не зводяться лише до того, що за ч. 4 ст. 28 КК метою спільної діяльності учасників злочинної організації є безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, а за ч. 1 ст. 255 КК можливе настання відповідальності зокрема за створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Не менш суттєвим недоліком законодавчої регламентації слід визнати й те, що відповідно до ч. 4 ст. 28 КК альтернативною метою діяльності злочинної організації є: а) вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів; б) керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб; в) забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп. Хоча частиною 1 ст. 255 КК передбачена кримінальна відповідальність за створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, але при цьому зовсім не йдеться про кримінальну відповідальність за керівництво чи координацію злочинної діяльності інших осіб або забезпечення функціонування як самої злочинної організації так і інших злочинних груп. Тобто, за результатами аналізу змісту наведених правових норм доходимо невтішного висновку про можливість настання кримінальної відповідальності, згідно ч. 1 ст. 255 КК, фактично лише за створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Припущення ж щодо настання кримінальної відповідальності за створення злочинної організації з метою керівництва чи

координації злочинної діяльності інших осіб або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп є лише нормативною декларацією. Натомість, організатор злочинної організації підлягає кримінальній відповідальності за всі злочини, вчинені злочинною організацією, якщо вони охоплювалися його умислом (ч. 1 ст. 30 КК), а інші учасники злочинної організації підлягають кримінальній відповідальності за злочини, у підготовці або вчиненні яких вони брали участь, незалежно від тієї ролі, яку виконував у злочині кожен із них (ч. 2 ст. 30 КК). Практична значущість нормативного положення, закріпленого у ч. 2 ст. 30 КК полягає у тому, що, як підкреслюється в юридичній літературі, конкретна роль інших учасників злочинної організації у вчиненні злочину вирішального значення не має, тому визначення виду співучасті з посиланням на певну частину ст. 27 КК не потрібно [203, 77].

Стосовно ж чисельності та найменування форм об'єктивної сторони аналізованого складу злочину, то, в залежності від суб'єктивного сприймання нормативного визначення таких форм, можливо виділити не менше, ніж п'ять самостійних точок зору. Так, згідно з першою точкою зору, вважається, що з об'єктивної сторони злочин, передбачений ч. 1 ст. 255 КК, включає в себе шість наступних можливих дій: створення злочинної організації, а також керівництво такою організацією або участь у ній, організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп. При цьому, виходячи з цілеспрямованості останніх трьох з перелічених форм об'єктивної сторони, обґрунтовано пропонується для стислості називати їх консолідацією організованої злочинної діяльності [144, 383]. (Пропозиція щодо такої узагальнюючої назви зазначених форм об'єктивної сторони підтримується й іншими науковцями-фахівцями, які вважають, що консолідація організованої злочинної діяльності, тобто

згуртування діяльності окремих злочинних організацій і організованих груп для посилення їх діяльності, полягає в різноманітних діях, спрямованих на проведення зустрічей представників таких об'єднань [149, 197-198]). Погоджуючись загалом із виділенням такої кількості форм об'єктивної сторони складу злочину та відповідності їх назв нормативно закріпленим у диспозиції ч 1 ст. 255 КК, вважаємо за необхідне звернути увагу на дещо безпідставне виключення з даного переліку альтернативних діянь у формі участі у злочинах, вчинюваних злочинною організацією.

Ця форма об'єктивної сторони аналізованого складу злочину проігнорована й науковцями-прихильниками другої точки зору, на думку яких об'єктивна сторона складу злочину передбаченого ч. 1 ст. 255 КК може бути виражена однією з наступних дій: 1) створення злочинної організації; 2) керівництво злочинною організацією; 3) участь у злочинній організації; 4) організація і проведення зборів (сходок) членів і керівників різних злочинних організацій з метою розробки спільних планів дій; 5) координація (погодженість) дій об'єднань злочинних організацій і груп [133, 287; 202, 419]. Така точка зору викликає деякі заперечення. По-перше, всупереч диспозиції норми, що міститься в ч. 1 ст. 255 КК, у переліку форм об'єктивної сторони діяння упущені такі дії, як: 1) участь у злочинах, вчинених такою організацією; 2) керівництво зустріччю (сходкою) (та сприяння їй) представників злочинних організацій або організованих груп. При цьому замість нормативного терміна «керівництво», тобто «керувати-спрямовувати діяльність кого-, чого-небудь; бути на чолі когось, чогось; давати вказівки; розпоряджатися» [35, 425], авторами був використаний не досить вдалий заміник «проведення», тобто «проводити, провадити-здійснювати, робити і т. ін. що-небудь» [35, 964]. По-друге, всупереч диспозиції тієї ж норми, як самостійну форму об'єктивної сторони виділено координацію (узгодження) дій об'єднань злочинних організацій і груп. Тобто ними (цими авторами) дещо були зміщені акценти, оскільки об'єктивну сторону складу аналізованого злочину утворюють й

організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп. Отже, кримінальна відповідальність встановлена за проведення/здійснення заходів, спрямованих на об'єднування зусиль злочинних спільнот та груп, за дії, які спрямовані на консолідацію організованої злочинної діяльності.

Згідно наступної точки зору, об'єктивна сторона досліджуваного злочину характеризується вчиненням ряду наступних альтернативних дій: а) створення злочинної організації; б) керівництво такою організацією; в) участь у злочинній організації; г) участь у злочинах, вчинених такою організацією; д) керівництво або сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або злочинних груп; є) матеріальне забезпечення злочинної діяльності злочинних організацій або злочинних груп; є) координація дій об'єднання злочинних організацій або злочинних груп [305, 220]. На нашу думку, подібна точка зору також не позбавлена недоліків, оскільки: а) містить в собі не передбачені кримінальним законом форми об'єктивної сторони діяння, як «матеріальне забезпечення злочинної діяльності злочинних організацій або злочинних груп» і «координація дій об'єднання злочинних організацій або злочинних груп»; б) упускає наявну в кримінально-правовій нормі таку важливу форму, як «організація зустрічі (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп для розробки планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності або координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп»; в) породжує часткове протиріччя, тому що кримінальний закон передбачає відповідальність за такі форми консолідації організованої злочинної діяльності, як організація, керівництво або сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розробки планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності і

координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп, але, повторюючись, зазначимо, що не встановлює покарання ні за фактичне матеріальне забезпечення злочинної діяльності злочинних організацій або злочинних груп, ні за координацію дій об'єднання злочинних організацій або злочинних груп.

Відповідно до ще однієї точки зору кількість форм об'єктивної сторони аналізованого злочину дорівнює восьми і включає наступні можливі дії: 1) створення злочинної організації (її становлення); 2) керівництво процесом створення такої організації або управління нею; 3) участь у злочинній організації; 4) участь у злочинах, вчинюваних такою організацією; 5) сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або їх структурних груп; 6) розробка планів або умов спільного вчинення злочинів; 7) матеріальне забезпечення злочинної організації; 8) координація дій об'єднань (організованих груп) злочинних організацій [202, 580]. Подібна точка зору також викликає зауваження. При зіставленні запропонованого переліку форм об'єктивної сторони зі змістом диспозиції норми, закріпленої в ч. 1 ст. 255 КК, виявляються: а) повтори (думаємо, що створення злочинної організації (її утворення) є не що інше, як керівництво процесом створення такої організації); б) змішування, тобто безпідставне об'єднання двох самостійних форм (керівництво процесом створення такої організації та керівництво вже створеною організацією); в) довільне тлумачення диспозиції зазначеної норми, що, в свою чергу, спричиняє, з одного боку, виділення не передбачених нормою форм об'єктивної сторони злочину (наприклад, ч. 1 ст. 255 КК окремо не передбачена відповідальність за розробку планів або умов спільного вчинення злочинів, або матеріальне забезпечення злочинної організації), а з іншої, втрату досить важливих форм прояву об'єктивної сторони (наприклад, організація і керівництво зустріччю (сходкою) представників злочинних організацій або організованих груп для розробки планів і умов спільного вчинення злочинів,

матеріального забезпечення злочинної діяльності або координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп).

Навпаки, багато вчених-теоретиків, виходячи із законодавчої конструкції диспозиції ч. 1 ст. 255 КК, обґрунтовано вважають, що об'єктивна сторона аналізованого складу злочину виражається в таких формах: 1) створенні злочинної організації для вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину; 2) керівництві такою організацією; 3) участі у злочинній організації; 4) участі в злочинах, вчинених такою організацією; 5) організації зустрічі (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп для розробки планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності або координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп; 6) керівництві такою зустріччю (сходкою) і 7) сприянні такій зустрічі (сходці) [149, 297; 203, 901].

Змістовні відмінності множини проявів об'єктивної сторони аналізованого складу злочину обумовлюють необхідність їх самостійного, роздільного аналізу/розгляду. До його здійснення доречно звернути увагу на неточності/нечіткості, що допущені при конструкції цієї норми. Сама назва статті, виходячи із її змісту, обмежується створенням злочинної організації, тоді як диспозиція включає, поряд з діями по створенню і забезпеченню життєдіяльності такої організації, і: а) участь у вчинених злочинною організацією злочинах; б) організацію, керівництво або сприяння зустрічі/сходці представників злочинних організацій або організованих груп для розробки планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності або координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп. Іншими словами, диспозиція включає і такі зовнішні прояви об'єктивної сторони, як консолідацію організованої злочинної діяльності та деяким чином навіть створення об'єднань злочинних організацій, а так само участь у вчинених злочинною організацією злочинах, що явно виходить за межі створення злочинної організації. Тобто, формами об'єктивної

сторони складу розглянутого злочину визнаються також участь у вчинених злочинною організацією злочинах, і організація, керівництво або сприяння зустрічі/сходці представників злочинних організацій або організованих груп для розробки планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності або координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп.

Отже, обов'язковою ознакою виділених форм об'єктивної сторони складу аналізованого злочину названо спільне вчинення неєдиничних самостійних злочинів, а також матеріальне забезпечення не окремо взятого акта/дії злочинного характеру, а системи пов'язаних/об'єднаних між собою єдиною злочинною метою і послідовністю, попередньою змовою і загальним (спільним) умислом протиправних дій і провин. Тоді як перша форма об'єктивної сторони складу злочину передбачає створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, тобто єдиничного злочинного акта конкретного ступеня тяжкості. Названа/аналізована форма об'єктивної сторони складу злочину рівною мірою/ступенем не узгоджується і з поняттям злочинної організації, що закріплена в п. 4 ст. 28 КК та включає як обов'язкову ознаку спрямованість на спільну діяльність з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництво чи координацію злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

На підставі викладеного представляється не тільки можливим, але і необхідним внесення наступних змін/доповнень до аналізованої статті:

1) виключення із змісту диспозиції ч. 1 ст. 255 КК посилання на мету створення злочинної організації (з огляду на те, що цілеутворення злочинної організації зазначене в ч. 4 ст. 28 КК). Внаслідок такої зміни стане можливим притягнення до кримінальної відповідальності також за створення злочинної організації з метою керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб

або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп;

2) приведення назви ст. 255 КК у відповідність до внутрішнього змісту форм об'єктивної сторони складу аналізованого діяння. Ця назва могла б бути досить невибагливою, охоплюючи/включаючи різні форми об'єктивної сторони - «Організована злочинна діяльність» (названо ж ст. 257 КК просто «Бандитизм» або ст. 258 КК - "Терористичний акт"). Подібне уточнення дозволить передбачити кримінальну відповідальність також за матеріальне забезпечення злочинної організації і координацію дій об'єднань (організованих груп) злочинних організацій (за таку пропозицію висловилися не лише переважна кількість із загальної кількості опитаних респондентів, але й по кожній із опитаних нами груп).

Отже, перша форма об'єктивної сторони аналізованого складу злочину - створення злочинної організації. Її розгляд, як ми вважаємо, є доречним почати з аналізу/оцінки відповідних законодавчих визначень, роз'яснень Пленуму Верховного Суду України, а також думок учених-юристів.

Розходження, розбіжності, що спостерігаються/виявлені при цьому, стосуються не тільки змістовної сторони, але і самої термінології. Так, Р.Л. Чорний заперечує проти використання/вживання в конструкціях кримінально-правових норм терміна «створення» (злочинної організації, терористичної групи або терористичної організації, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань), пропонуючи замінити його терміном «організація» [314,7]. І це при тому, що терміни «створення», «утворення», «організація» і деякі інші близькі за значенням використовуються/вживаються законодавцем як синоніми. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 205 КК під фіктивним підприємництвом розуміється створення або придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона; статтею 257 КК встановлено відповідальність і за організацію збройної банди з метою

нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб; ч. 1 ст. 317 КК передбачено відповідальність за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів тощо.

Переходячи до змістовної сторони створення злочинної організації, відзначимо відсутність його кримінально-правового визначення. Разом з тим, позначаючи види співучасників, законодавець визнає організатором злочинної організації не тільки особу, що створила злочинну організацію, але також особу, що керувала такою організацією, забезпечувала фінансування або організовувала приховання злочинної діяльності злочинної організації (ч. 3 ст. 27 КК). Поза всяким сумнівом, що таке визначення організатора (злочинної організації) не може не викликати заперечень. По-перше, організатор, а отже, і організація (злочинної організації) визначаються через їх синоніми (творець, створення). По-друге, керівництво злочинною організацією визнається складовою організаційної діяльності, тобто спостерігається своєрідне правове ігнорування самотійної і специфічної за змістом протиправної діяльності по керівництву злочинним співтовариством. Мимоволі виникає резонне питання про кваліфікацію вчиненого у випадку роздільного, тобто різними виконавцями, виконання дій по створенню злочинної організації і керівництву нею. На користь нашого заперечення свідчить і тлумачення цих термінів, а саме: створювати, створити - покласти початок існування чого-небудь, організувати щось, породити що-небудь [35, 1191], але керувати - направляти діяльність кого-, чого-небудь, бути на чолі кого-, чого-небудь; бути керівником установи, організації, відділу [35, 425].

З цього приводу П.С. Матишевський обґрунтовано підкреслював, що керівництво (не передбаченим законом воєнізованим або збройним формуванням) - це здійснення керівництва вже створеним формуванням [202, 588]. Тим більше, що керівництво злочинною організацією визнається самотійною формою об'єктивної сторони аналізованого складу злочину, а ст.

260 КК передбачена роздільна відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ч.ч. 1 і 2) і керівництво зазначеними формуваннями (ч. 3). По-третє, забезпечення фінансування або організація приховування злочинної діяльності злочинної організації за своїм змістом і цілеспрямованістю ніяк не відносяться до стадії створення злочинної організації, а здійснюються з метою сприяння злочинній діяльності злочинної організації (передбачена ж статтею 256 КК відповідальність за заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій і укриття/приховання їх злочинної діяльності шляхом надання транспортних засобів, інформації, документів, технічних пристосувань, грошей, цінних паперів, а також заздалегідь не обіцяне вчинення інших дій по створенню умов, що сприяють їх злочинній діяльності; ч. 3 уже зазначеної статті 260 КК встановлена відповідальність за фінансування не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, а також постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин або військової техніки). Але одночасно викликає здивування відсутність вказівки в ч. 3 ст.27 КК на матеріальне забезпечення стадії створення злочинної організації. Варто звернути увагу на те, що П.С. Матишевський розрізняв/виділяв матеріальне, організаційне або інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи або терористичної організації [202, 585]. У зв'язку із зазначеним вважаємо, що діяння, поєднані з фінансуванням і матеріальним забезпеченням процесу створення злочинної організації, а так само приховуванням протиправної діяльності по створенню такої організації повинні, з урахуванням їх підвищеної суспільної небезпеки, визнаватися як співорганізація/співорганізаторство злочинної організації (з їх нормативним закріпленням у конкретній статті КК).

Пленум Верховного Суду України термінові «організація» дає дещо інше, не менш спірне, тлумачення. Так, у п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 досить ґрунтовно роз'яснюється, що створення злочинної організації слід розуміти як сукупність дій з організації

(формування, заснування) стійкого злочинного об'єднання для заняття злочинною діяльністю. Далі Пленум Верховного Суду України розкриває зміст цієї сукупності дій і не зовсім удаю порівнюючи їх (ці дії) з організацією окремого злочину, досить скупо вказує, що зазначені дії за своїм змістом близькі до дій з організації злочину і включають підшукування співучасників, об'єднання їх зусиль, детальний розподіл між ними обов'язків, складення планів, визначення способів їх виконання. Разом з тим не можна не погодитися з твердженням Пленуму Верховного Суду України, що основною метою організатора такої організації є утворення стійкого об'єднання осіб для заняття злочинною діяльністю, забезпечення взаємозв'язку між діями всіх учасників останнього, упорядкування взаємодії його структурних частин [321].

У постанові «Про судову практику по справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі» від 26 березня 1993 р. №2 (зі змінами, внесеними постановами від 13 січня 1995 р. №3 і від 3 грудня 1997 р. № 12) (п. 5) Пленум Верховного Суду України роз'яснив, що «під організацією злочинних угруповань слід розуміти дії по створенню об'єднання двох або більше засуджених з метою вчинення нападів на адміністрацію виправно-трудової установи, або тероризування засуджених, які стали на шлях виправлення, а також дії по вербуванню засуджених в члени угруповання, розробці плану діяльності, керівництву угрупованням і т. ін.» [227].

Таким чином, організація (банди, злочинного угруповання в місцях позбавлення волі, злочинної організації) включає дії, підпорядковані єдиній меті - об'єднанню двох і більше осіб у специфічну злочинну групу/ злочинне угруповання специфічної спрямованості і створенню/забезпеченню їм можливостей/умов для наступного безперешкодного вчинення злочинів певної спрямованості. Слід зазначити, що подібне визначення організації/створення банди, злочинного угруповання в місцях позбавлення волі, створення злочинної організації не зовсім координує з етимологічним значенням поняття

«створювати», що, як вже зазначалося, означає «давати життя існуванню чого-небудь, формувати що-небудь, засновувати...» [35, 1191]. З такого визначення однозначно випливає, що при цьому мається на увазі як результат (якої-небудь діяльності по створенню чого-небудь), так і процес створення чого-небудь. Викладене цілком стосується визначення аналізованої форми об'єктивної сторони, що одночасно означає і тривалий в часі процес створення/формування злочинної організації, і кінцевий результат такого процесу - реально існуючу злочинну організацію.

Вважаємо, що неоднозначністю етимологічного значення поняття «створювати» обумовлений факт наявності в теорії кримінального права безлічі думок не тільки при визначенні поняття «створення злочинної організації/банди, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань і т.п.», але і переліку дій, що складають/утворюють його зміст.

При цьому під утворенням/створенням злочинної організації (банди, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань і т.п.) запропоновано розуміти:

1) об'єднання зусиль декількох осіб у стійку групу/учасників бандитської групи. На наш погляд, таке визначення не зовсім точно відображає зміст діяльності по утворенню злочинної організації, оскільки організатор у безлічі випадків утягує/схиляє в створювану ним злочинну організацію осіб, тобто викликає в них рішучість брати участь у протиправній діяльності злочинної організації, удаючись до різних форм фізичного насильства і/або психічного впливу. Тобто не спостерігається ніяких «зусиль» з боку особи, що дає згоду на участь у злочинній організації, але, навпаки, різноманітні і цілеспрямовані зусилля докладає особа, яка схиляє іншу до участі в злочинній організації. Безумовно, подібне твердження не виключає можливості створення злочинної організації декількома особами при взаємній згоді і спільних зусиллях;

2) дії/різні дії по створенню спрямовані на створення злочинної організації/стійкого об'єднання;

- 3) сукупність дій, спрямованих на створення злочинного угруповання;
- 4) створення стійкої/стійкої згуртованої групи з декількох осіб для вчинення злочину/злочинів;
- 5) сукупність дій з організації (формування, заснування) стійкого злочинного об'єднання для заняття злочинною діяльністю [202, 582, 585; 203, 901; 314, 13-14].
- б) будь-які дії, результатом яких стало створення банди/різні дії, що призвели до організації злочинного угруповання.

Нечіткість перших чотирьох викладених точок зору полягає в тому, що вони рівною мірою можуть позначати і сам процес по створенню злочинної організації (банди, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань і т.п.), тоді як п'ята точка зору строго зорієнтована на момент закінчення злочину, оскільки ув'язана з фактом наявності вже створеної/утвореної злочинної організації (банди, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань і т.п.). Така позиція поділяється як судовою практикою, так і більшістю вчених-юристів. Так, намагаючись розмежувати два названі аспекти, Пленум Верховного Суду України у своїй постанові від 23 грудня 2005 р. № 13, використовуючи стосовно бандитизму таку термінологію, як «організація банди» і «організаційна/організаторська діяльність по створенню банди», вважає, що дії обвинувачених можна кваліфікувати як закінчений бандитизм лише у випадках, коли банду дійсно було організовано; навпаки, організаційна діяльність, яка не дала такого результату, може розцінюватись як замах на бандитизм [231]. Слід, однак, підкреслити, що в постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про бандитизм» від 7 липня 1995 р. № 9, що втратила силу, подавалося/містилося більш чітке і вдале позначення/пояснення моменту закінчення організації збройної банди, а саме, що в тих випадках, коли спрямовані на створення банди дії були вчасно припинені правоохоронними органами або вона не була створена з інших, не залежних від волі організаторів

причин, вчинене слід кваліфікувати як замах на організацію банди [228]. Цю точку зору, поряд з іншими юристами-вченими, поділяв і М.Й. Коржанський, який, з огляду на момент закінчення злочину при створенні банди, справедливо стверджував, що якщо дії (спрямовані на організацію банди) було вчинено, але банду не було створено, то вчинене кваліфікується як замах на організацію банди за ст. 15 і ст. 257 КК [133, 290].

На підставі викладеного можна зробити висновок про значущість поняття «створення злочинної організації» як для визначення моменту закінчення злочину, так і для розмежування замаху (на створення злочинної організації) від закінченого складу злочину. У зв'язку із викладеним, повторюючись, відзначимо необхідність розуміння/пояснення терміна «створення» як сукупності таких двох його характеристик: а) процесу формування злочинної організації; б) результату формування злочинної організації. Більш жваву дискусію викликає перша з названих характеристик, а саме: при визначенні змісту діяльності по створенню злочинної організації (іншого злочинного формування) не тільки судовою практикою, але і вченими-теоретиками названо різні дії. Пленум Верховного Суду України відніс, зокрема, до дій по організації банди, і розробку планів злочинної діяльності або вчинення конкретного злочину, загальних правил поведінки, і розподіл ролей, пошук можливостей для приховання діяльності як самотійно, так і за допомогою сторонніх осіб, і фінансове забезпечення злочинної діяльності. Організація ж злочинних угруповань, які мають за мету вчинення дій, що підпадають під ознаки ст. 392 КК, на думку Пленуму Верховного Суду України, включає дії по вербуванню засуджених у члени угруповання, розробці плану діяльності, керівництву угрупованням і ін [227].

Примірний перелік дії, вчинюваних у процесі/з метою створення/утворення/формування злочинного співтовариства, на думку більшості вчених-юристів, включає: пошук і залучення в члени злочинного співтовариства/підбурювання до участі в злочинному співтоваристві; розподіл

ролей між учасниками і визначення їх лінії поведінки; матеріальне, фінансове, а при необхідності і зброєю, забезпечення співтовариства; розробка плану злочинної діяльності; забезпечення приховування факту формування/створення співтовариства; вибір об'єктів майбутніх посягань тощо. При цьому названо і дії, що мають як підготовчий характер (наприклад, розробка плану створення/організації співтовариства), так і такі, що стосуються наступної, тобто здійснюваної/виконуваної після формування співтовариства, діяльності (керівництво злочинним утворенням, забезпечення реалізації/виконання плану злочинної діяльності і т.п.). Беззаперечним у цьому зв'язку є висновок про те, що перелік подібних дій при створенні/формуванні злочинної організації не є чітко визначеним, постійним і вичерпним, а, обумовлений об'єктивними (ситуація, умови і т.п.) і суб'єктивними (мотив, мета і т.п.) факторами, може виражатися в різних поєднаннях таких дій.

Разом з тим, поза залежністю від переліку подібних дій, безсумнівним є те, що підпорядковані досягненню єдиної мети - створенню злочинної організації, вони виконуються у визначеній (але не обов'язково строгій) послідовності, з їх допомогою вирішуються конкретні задачі і їх вчинення свідчить про різний ступінь реалізації злочинного умислу. Враховуючи це, сам процес створення злочинної організації, на нашу думку, включає дві самостійні стадії: а) підготовчу; б) власно безпосереднього створення злочинної організації.

Підготовча стадія. Якщо правильним є твердження про те, що вчиненню досить великої кількості умисних злочинів передують підготовка, то для створення злочинної організації підготовча стадія є обов'язковою, невід'ємною (від самого створення) складовою, але такою, що докорінно відрізняється від готування до іншого умисного злочину. За загальним правилом (ч. 1 ст. 14 КК) готуванням до злочину є підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину.

Навпаки, підготовка до створення злочинної організації в часі передуює здійсненню перерахованих дій (вони утворюють процес створення злочинної організації) і являє собою не що інше, як теоретичне забезпечення створення злочинної організації, є «мозковою атакою» на її створення: ретельна, у найменших подробицях оцінка сприятливості ситуації і можливостей її використання для створення злочинної організації конкретної спрямованості; вибір, на основі предметного прораховування, оптимального варіанта/шляху її формування; визначення структури злочинної організації, її потреб у людських та інших ресурсах, загальної і складових частин цільової та функціональної спрямованості діяльності, схеми підпорядкованості структурних частин і окремих учасників, кількісно-якісної характеристики організації і її структурних частин; розробка системи конспірації і правил внутрішньої безпеки; визначення джерел матеріального забезпечення і фінансування злочинної діяльності, правил ведення «загальної каси», принципів розподілу злочинних доходів між складовими й окремими учасниками співтовариства; планування заходів (мір) по забезпеченню групової дисципліни, конспірації, захисту від можливого провалу/викриття і т. ін.

Безперечно, вся ця робота в більшому або меншому обсязі може виконуватися якоюсь ініціативною групою, майбутнім «штабом» злочинної організації. Але, як свідчать не тільки кіно, телебачення і художня література, а й слідчо-судова практика, така підготовча робота передуює процесові створення злочинної організації, здійснюваному на основі подібних теоретичних розробок.

Безпосередній процес створення злочинної організації включає: пошук, вивчення і добір кандидатів, залучення їх/досягнення угоди/одержання їх згоди на вступ у злочинну організацію для вчинення спільної цілеспрямованої злочинної діяльності (вчинення тяжких і/або особливо тяжких злочинів); розподіл/закріплення ролей між особами, що ввійшли/прийняті в співтовариство; визначення їх персонального становища й обов'язків в

організації/структурній частини, лінії поведінки; ознайомлення нових учасників у допустимих межах з цільовою спрямованістю організації, її структурою, функціями структурних частин, повноваженнями окремих учасників, принципами розподілу злочинних доходів між членами співтовариства, ієрархією, внутріорганізаційною дисципліною, системою заходів для її забезпечення, а так само з системою конспірації і захисту від викриття; визначення/призначення керівного ядра злочинної організації і її структурних частин; матеріальне, фінансове й інше (наприклад, зброєю, боєприпасами) забезпечення організації і майбутньої злочинної діяльності; розробка плану(ів) майбутньої злочинної діяльності і т. ін.

Слід підкреслити, що закріплення/розподіл рольових обов'язків, установлення/упровадження ієрархічності та єдиноначальності, підпорядкованості учасників або структурних частин співтовариства визнаються вчиненими з того моменту, коли конкретний учасник висловив/дав згоду на виконання таких обов'язків (дотримання певних правил). Визначення і закріплення персональних ролей і функцій, правил субординації підпорядковано необхідності забезпечення як відповідної координації діяльності всіх учасників організації, так і цілеспрямованості всього співтовариства на досягнення запланованого результату за допомогою вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів.

Важливо також звернути увагу на наступний факт. Для настання кримінальної відповідальності за створення злочинної організації як за закінчений злочин істотне значення має кінцевий момент процесу формування подібної організації, а саме якщо в результаті залучення учасників, визначення структури, цілеспрямованості (здійснення тяжких або особливо тяжких злочинів), ієрархії і персонального складу створюваної злочинної організації, закріплення ролей (функцій) її учасників, вибору/призначення керівника/керівників організації і її складових, правил підпорядкованості і лінії злочинної поведінки було сформовано/створювано угруповання із

притаманними злочинній організації необхідних і обов'язкових, установлених законом ознак. Саме на цьому процес утворення/формування злочинної організації, що включає відзначені раніше дві стадії, визнається закінченим, оскільки досягнуто мету аналізованої форми об'єктивної сторони - злочинну організацію створено. Тобто такий момент завершення формування злочинної організації і є/виступає результатом даного процесу — створення злочинної організації. Як зазначається в постанові Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13, злочинну організацію слід вважати утвореною (сформованою), якщо після досягнення особами згоди щодо вчинення першого тяжкого чи особливо тяжкого злочину, але до його закінчення об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак такої організації [231].

Як справедливо зазначається в юридичній літературі, визначальною рисою названої форми об'єктивної сторони є те, що створення злочинної організації завжди передуює керівництву такою організацією, участі в неї і вчиненню в її складі запланованих тяжких або особливо тяжких злочинів. Особливо варто підкреслити, що відповідно до ч. 4 ст. 28 КК відповідальність за створення злочинної організації як за закінчений злочин настає з того моменту, коли кілька осіб (п'ятеро і більше) за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності в (створили) стійке ієрархічне об'єднання з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або його структурними частинами, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп. Необхідно звернути увагу на той факт, що і згодом, тобто після завершення процесу (умовно назвемо його первинним) свого формування, в злочинній організації можуть відбутися зміни, нерідко істотні, як ось: відновлення складу учасників, уточнення цілеспрямованості, удосконалювання структури, системи взаємодії і конспірації, деталізація правил поведінки і т.д. Проте такі структурні і функціональні перетворення відбуваються на наступних стадіях протиправної

життєдіяльності злочинної організації (існування, тобто функціонування як окремої структури виконання своїх задач і т. ін.), викликані не лише прагненням, як і будь-якої іншої системи, до самовдосконалення, але і необхідністю пристосування до конкретних умов місця і часу, соціально-політичних, економічних та інших змін у суспільстві, і виступають тим самим однією з характерних ознак сучасних злочинних організацій.

На підставі викладеного, вважаємо за можливе визначити, що під створенням злочинної організації як результату діяльності слід розуміти сукупність цілеспрямованих дій однієї або кількох осіб, що призвели до утворення декількома особами (п'ятьма і більше), що володіють ознаками суб'єкта злочину, за попередньою змовою і для спільної діяльності стійкого ієрархічного об'єднання з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або його структурними частинами, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

Друга форма об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК - керівництво злочинною організацією, створеною з метою вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів. З аналізу диспозиції зазначеної статті КК однозначно випливає, що досліджувана форма об'єктивної сторони виявляється тільки після створення злочинної організації, тобто її реалізація можлива при наявності вже створеного і реально функціонуючого злочинного співтовариства, що володіє всіма необхідними ознаками, закріпленими в ч. 4 ст. 28 КК.

Сутність і змістовна сторона керівництва злочинною організацією як самостійної форми об'єктивної сторони аналізованого складу злочину викладаються вченими-юристами з різних позицій, що і призводить до неоднозначних висновків. Так, В.П. Тихий, вважаючи, що керівництво злочинною організацією є напрямом діяльності злочинної організації, дій її

учасників, обґрунтовано відносить до його змісту давання вказівок, розпоряджень, завдань співучасникам, виконання функцій ватажка/провідника або одного з ватажків/провідників злочинної організації, керування нею, її учасниками [203, 902]. Дещо точніше визначають сутність керівництва злочинною організацією Л. Гаухман і С. Максимов. Вважаючи, що в основі поняття злочинного співтовариства лежить поняття організованої групи, вони вказують на такі відмінності між діями організатора і керівника групи, а саме: «організатор створює групу, підбираючи співучасників, розподіляючи ролі, встановлюючи дисципліну і т.п., а керівник забезпечує цілеспрямовану, сплановану і злагоджену діяльність як групи в цілому, так і кожного учасника» [46, 13]. Безпосереднє ж керівництво злочинним співтовариством/ злочинною організацією, на думку цих авторів, полягає в керуванні учасниками вже створеного співтовариства, розподілі і перерозподілі функціональних обов'язків між ними, підтримці внутрішньогрупової дисципліни, залученні в співтовариство нових членів, запобіганні виходу зі співтовариства окремих учасників, оснащенні співтовариства технічними засобами, встановленні зв'язків з посадовими особами державних органів і т.д [46, 15].

Виходячи з етимології терміна «керівництво», що означає «спрямовувати діяльність, роботу кого-небудь, чого-небудь; бути на чолі кого-небудь, чого-небудь», а також «направляти, управляти» [35, 425], доходимо висновку, що керівництво злочинною організацією означає безпосереднє спрямування її діяльності на досягнення наміченої мети. Таким чином, поділяючи точку зору Л. Гаухмана і С. Максимова щодо сутності керівництва (злочинною організацією), разом з тим вважаємо за неможливе перерахування всіх дій керівника по управлінню злочинною організацією.

І ще одне наше заперечення щодо змісту керівництва злочинною організацією. У науці існують різні думки з приводу такого змісту. Відповідно до однієї точки зору цей термін означає цілеспрямований вплив (на колектив або окрему людину) за допомогою наказу, розпорядження, стимулювання,

координації і т.д.; відповідно до іншої керівництво є організаційний порядок, що розуміється як система об'єктивованих щодо суб'єкта/людини соціальних норм.

Разом з тим вважаємо, що керівництво як одна з форм об'єктивної сторони створення злочинної організації виступає/є поєднанням як цілеспрямованого впливу на учасників співтовариства за допомогою наказу, розпорядження, координації тощо, так і забезпечення організаційної основи (визначення і впровадження конкретної структури, ієрархії, функціональних обов'язків, внутрішньої дисципліни і т.д.).

Саме так тлумачить поняття керівництва злочинною організацією Пленум Верховного Суду України у своїй постанові від 23 грудня 2005 р. № 13, виділяючи такі два моменти. По-перше, на думку Пленуму Верховного Суду України керування організованою групою або злочинною організацією полягає у вчиненні сукупності дій, спрямованих на управління їх функціонуванням як стійких об'єднань осіб (забезпечення існування, відповідного рівня організованості, дотримання загальних правил поведінки і дисципліни; вербування нових учасників, розподіл або перерозподіл між ними функціональних обов'язків; планування конкретних злочинів і злочинної діяльності в цілому; організація заходів щодо прикриття останньої; вдосконалення структури об'єднання) та здійсненням ними злочинної діяльності (визначення її мети і напрямів, конкретних завдань об'єднання, його структурних частин або окремих учасників, координація їх дій; ініціювання здійснення певного виду злочинної діяльності чи вчинення конкретних злочинів тощо).

По-друге, відзначається, що зазначені дії організаційного характеру можуть здійснюватись у формі віддання наказів, розпоряджень, давання доручень, проведення інструктажів, прийняття звітів про виконання тих чи інших дій, застосування заходів впливу щодо учасників злочинного об'єднання

за невиконання наказів і доручень або порушення встановлених у ньому правил поведінки [231].

Не менш обґрунтованою в плані досліджуваного терміна, на наше переконання, є спроба Л.А. Глушкова розглянути діяльність по керівництву злочинною організацією відповідно до функцій лідера/керівника; при цьому автор відносить до основних із них наступні:

- інформаційну, тобто збір, аналіз і оцінка даних/інформації з метою регулювання внутрішньоорганізаційних і міжгрупових процесів і реалізації злочинних дій;

- організаторську, тобто планування і розподіл обов'язків, а також контроль за їх виконанням, розподіл доручень, визначення ступеня участі кожного в груповій діяльності і винагороди за неї, прийняття рішень у тих або інших ситуаціях;

- нормативно-регулятивну, тобто поширення та утвердження ідеології і норм/правил кримінального середовища, захист інтересів членів організації, а в ряді випадків і інших представників злочинного світу, регулювання взаємин між ними відповідно до їх неформального становища і правил поведінки злочинної організації в злочинному середовищі [54, 52-56].

Вважаємо, що не тільки перелік функцій керівника (злочинної організації), але і їх зміст потребують істотного корегування, оскільки лідер/керівник злочинної організації виконує насамперед організаторську, інформаційну, стратегічну, ціннісну і дисциплінарну функції. Зазначені функції виражаються в конкретних діях, які без особливих складнощів/зусиль можуть бути доведені при розслідуванні і судовому розгляді злочинів, відповідальність за які передбачено ч. 1 ст. 255 КК.

Організаторська функція керівника/лідера злочинної організації зазвичай складається з таких дій:

- вибір об'єкта злочинного впливу;
- ухвалення рішення про час, місце, учасників злочину;

- підготовка злочинів, розподіл ролей, забезпечення матеріально-технічної бази (транспорт, зв'язок, зброя і т.д.);
- розробка способів вчинення і приховання злочину;
- консультування про можливі об'єкти злочинів, способи їх вчинення і приховання, про знаряддя злочину, про можливі злочинні хитрощі тощо;
- забезпечення безпеки членів злочинної організації;
- розподіл злочинних доходів, давання вказівок про відрахування грошей у загальну касу, про підтримку членів співтовариства, що відбувають покарання і членів їх родин, тощо.

Інформаційна функція керівника/лідера злочинної організації може виконуватися наступними діями:

- збір даних про внутрішнє життя самої організації (настрої, задуми членів організації, відносини між членами організації і т.д.) з метою забезпечення її життєдіяльності;
- встановлення і підтримка зв'язків у державних і правоохоронних органах і одержання від них необхідної інформації і т.д.

Стратегічна функція керівника включає виконання таких дій:

- розробка планів злочинної діяльності злочинної організації;
- визначення напрямів розвитку/розростання й удосконалювання злочинної організації і її злочинної діяльності;
- організація підготовки нових кадрів для злочинної організації, впровадження своїх членів у державні структури, правоохоронні органи;
- визначення напрямів використання злочинного доходу, способів відмивання "брудних" грошей, можливостей їх вкладення в законний бізнес, у банки і фонди.

Нормативно-ціннісна функція керівника злочинної організації може включати:

- визначення норм поведінки членів організації;
- установлення заборон, формування єдності поглядів членів організації;

- прищеплювання членам організації специфічної, кримінальної субкультури: зневага до закону і загальноприйнятих норм, правил поведінки, однак суворе і неухильне дотримання властивих злочинному світові/злочинному середовищу традицій, звичаїв, різних неформальних норм поведінки тощо.

Дисциплінарна функція керівника виражається у вирішенні ним конфліктів між членами організації, визначенні покарання тим співучасникам, що порушують правила поведінки, які прийнято/встановлено в злочинному співтоваристві.

У теорії кримінального права і судовій практиці відсутня єдність думок і при характеристиці наступної форми об'єктивної сторони аналізованого складу злочину - участі в злочинній організації. Гадаємо, що такі розбіжності в його поясненні є наслідком насамперед нестабільності і неоднозначності термінології, використовуваної законодавцем для позначення/вираження тих самих форм об'єктивної сторони суміжних складів злочинів. Наприклад, статтями 255 і 257 КК встановлено відповідальність за участь, відповідно, у злочинній організації й у озброєній банді, тоді як ст. 392 КК - за активну участь в організованій групі, створеної з метою тероризування у виправних установах засуджених або нападу на адміністрацію. Тим часом законодавець не розкриває змісту ані участі (у злочинній організації, у озброєній банді), ані активної участі (у злочинному угрупованні, створеному з метою тероризування у виправних установах засуджених або нападу на адміністрацію). У цьому зв'язку залишається без відповіді запитання, а саме: говорячи про активну участь (в організованій групі), чи протиставляє законодавець її менш активній або пасивній участі в цій же організованій групі?

У той же час статтею 260 КК передбачено відповідальність за участь у діяльності не передбачених законом воєнізованих (ч.1) або збройних (ч. 2) формувань.

Враховуючи викладене раніше, виникає слушне запитання, а саме: збігаються чи розрізняються за змістом «участь» (у злочинній організації, озброєній банді і т.д.) і «участь у діяльності» (не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань)?

На жаль, ні судова практика, ні вчені-юристи не дають чіткої відповіді на подібне запитання. Більше того, ними сам термін «участь» тлумачиться по-різному. У згаданій раніше постанові Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13 роз'яснюється, наприклад, що вступ особи до організованої групи чи злочинної організації (участь у ній) означає надання цією особою згоди на участь у такому об'єднанні за умови, що вона усвідомлювала факт його існування і підтвердила певними діями реальність своїх намірів (п. 13). Навряд чи можливо беззастережно погодитися з тим, що вступ у злочинну організацію та участь у ній є синонімами, тим більше, що зовсім незрозуміло, які наміри повинні підтвердитися конкретними діями — на вступ в організацію або на участь у ній? Ці неясності збільшуються при ознайомленні з поясненням Пленумом Верховного суду України поняття «участь у озброєній банді». Так, у п. 23 постанови від 23 грудня 2005 р. № 13 указується, що участь в озброєній банді слід розуміти не тільки як безпосереднє вчинення нападів, а й як сам факт вступу особи до неї чи вчинення будь-яких дій, спрямованих на створення сприятливих умов для її функціонування (надання транспорту, приміщень, здійснення фінансування та матеріально-технічного забезпечення, постачання зброї, підшукування об'єктів для нападу, зберігання зброї, злочинно набутого майна, коштів тощо). Тобто, як участь у озброєній банді з незрозумілої причини розцінюється і безпосереднє вчинення нападів, і факт вступу в озброєну банду і вчинення конкретних дій по забезпеченню її життєдіяльності. Правда, Пленум Верховного Суду України відразу вносить корективи в таке визначення, звертаючи увагу на те, що «проте в будь-якому разі участь у банді (як форма бандитизму) обов'язково передбачає членство особи в цьому об'єднанні, яка набувається шляхом вступу до останнього» [231]. Іншими словами, із

приведеного пояснення впливає, що участь в озброєній банді характеризується сполученням двох ознак, одна з яких є постійною (членство в озброєній банді), а друга - перемінною (безпосереднє вчинення в складі банди нападів або вчинення інших дій, спрямованих на створення сприятливих умов для функціонування банди). Але таке пояснення поняття участі в банді заперечується тим же Пленумом Верховного Суду України, який далі вказує, що вчинення зазначених дій (яких - безпосереднє вчинення в складі банди нападів або вчинення конкретних дій, спрямованих на забезпечення життєдіяльності банди?) особою, яка не є учасником банди (але участь у банді, за твердженням Пленуму Верховного Суду, утворює поєднання двох ознак), належить розцінювати як пособництво в бандитизмі. Вважаємо, що якщо в наведеній фразі термін «учасник» замінити на «вступ» (у банду), а також вести мову лише про вчинення такою особою дій, спрямованих на забезпечення життєдіяльності озброєної банди, то цілком можливо, що такі дії утворять пособництво в бандитизмі (безперечно, що безпосереднє вчинення в складі банди нападу особою, що не входить до її складу, не утворить пособництво в бандитизмі).

Визначення участі в банді як обов'язкової сукупності/ обов'язкового поєднання факту вступу в злочинне утворення і практичної реалізації узятій/прийнятої на себе ролі учасника банди (за допомогою вчинення конкретних дій по забезпеченню/створенню умов її життє - і протиправної діяльності) є безсумнівною перевагою цитованого роз'яснення, підкреслює його теоретичну і практичну значущість. Однак таке визначення участі (у банді) виключає можливість віднесення до аналізованої форми об'єктивної сторони одного лише факту вступу в банду, у протилежному разі маємо розширювальне тлумачення закону. Віднесення ж до участі в банді і безпосереднього вчинення нападів призводить до змішання/об'єднання двох самостійних форм об'єктивної сторони аналізованого складу злочину - участі в банді й участі у вчиненому нею нападі. Більш того, подібне тлумачення фактично виключає можливість і

необхідність кваліфікації дій члена банди, що брав участь у нападі, за сукупністю статей КК. (Разом із тим вважаємо за необхідне встановити роздільну кримінальну відповідальність за сприяння в забезпеченні життє - і злочинної діяльності банди без прийняття на себе обов'язків/ролі її учасника).

Більш конкретну позицію займає Пленум Верховного Суду України при тлумаченні поняття активної участі в злочинному угрупованні, створеному з метою тероризування у виправних установах засуджених або нападу на адміністрацію, відносячи до нього підбурювання окремих засуджених до вчинення протиправних дій щодо інших засуджених або до нападу на адміністрацію, підшукування необхідних засобів, предметів або знарядь злочину. При цьому Пленум Верховного Суду України ставить за обов'язок судам ретельно з'ясувати роль і ступінь участі кожного підсудного в злочині, щоб виключити/уникнути засудження по зазначеній статті КК інших осіб [231].

Разом з тим зіставлення викладених суджень Пленуму Верховного Суду України породжує запитання: чим відрізняється активна участь у названому злочинному угрупованні, якщо, як уже зазначалося, участь у банді включає/означає вчинення не менш активних дій по забезпеченню функціонування такого злочинного утворення?

На підставі викладеного, а також з урахуванням думок учених-юристів вважаємо, що неоднозначність використовуваної законодавцем термінології і суперечливість роз'яснень Пленуму Верховного Суду України багато в чому обумовлюють розбіжності у теоретичній інтерпретації поняття «участь у злочинній організації (банді тощо)».

Фактично при цьому висловлено три точки зору. Прихильники **першої** з них вважають, що участь у злочинній організації (банді) є закінченим злочином з моменту вступу (входження) у таке формування. Аргументовано таке твердження тим, що факт вступу в злочинне співтовариство означає надання злочинній організації можливості використання її учасника відповідно до планів злочинної організації [203, 903]. Поділяючи думку цих авторів щодо

того, що вступ особи в злочинну організацію становить певну загрозу для суспільної безпеки, разом з тим хочемо звернути увагу на допущені ними протиріччя. По-перше, на наше переконання, лише одна згода на вступ (входження) у злочинну організацію, не підкріплена конкретними діями, являє собою лише факт прояву злочинного наміру або процес формування такого наміру (так званий голий умисел) і не утворює складу злочину. По-друге, стверджується, що участю у злочинній організації, поряд із вступом до неї, охоплюється як особиста участь членів банди у вчинених нею нападах, так і виконання ними інших дій в інтересах банди: керівництво, фінансування, забезпечення приміщеннями, укриттями, зброєю, транспортом, документами, інформацією і т.д. По-третє, участь у діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань трактується як членство в таких формуваннях, перебування в їх складі і виконання будь-яких дій для їх успішного функціонування, тоді як факт надання згоди на вступ, так само як і вступ у воєнізоване або збройне формування, якщо особі не вдалося з причин, що не залежать від її волі, взяти участь у діяльності такого формування - лише як замах на участь у діяльності воєнізованого або збройного формування [203, 922-923].

Таким чином, простежується/спостерігається явна нелогічність, явне протиріччя: вступ (входження) у злочинну організацію, збройну банду утворює закінчений склад участі в такому формуванні, тоді як факт вступу в непередбачене законом воєнізоване або збройне формування розцінюється як замах на участь у діяльності воєнізованого або збройного формування.

У цьому зв'язку найбільш прийнятною є друга точка зору, відповідно до якої участь у злочинній організації (озброєній банді) містить у собі, крім вступу у злочинну організацію (озброєну банду) і виконання в інтересах злочинної організації (озброєної банди) тих або інших дій, навіть якщо особа, яка вступила в злочинне співтовариство, і не брала участі у вчинених співтовариством злочинах. У цьому зв'язку Б.Д. Меньшагин у свій час

підкреслював, що участь в озброєній банді може полягати в постачанні банді озброєння, підшукуванні необхідних для нападу об'єктів, у переховуванні членів банди і зброї, у збереженні і збуті придбаного бандою злочинним шляхом майна, наданні приміщень для зустрічі членів банди, залученні нових членів банди, виконанні окремих доручень банди і т.п. Висловлюючись щодо такого складу злочину як дії, що дезорганізують роботу виправно-трудових установ (ст. 77¹ КК РРФСР 1959 р.), Б.Д. Меньшагин стверджував, що ті ув'язнені, які хоч і увійшли в злочинне угруповання, але не виявили якої-небудь активної діяльності як його члени, не можуть нести відповідальність за розглянутий злочин. Такий висновок ґрунтувався на вказівках/приписах, що містилися в постанові Пленуму Верховного Суду колишнього СРСР від 3 грудня 1962 р. «Про судову практику у справах про кримінальну відповідальність за дії, що дезорганізують роботу виправно-трудових установ», згідно з якими суди при розгляді справ цієї категорії мали приділити особливу увагу встановленню дійсної ролі і ступеня участі кожного підсудного, не допускаючи фактів засудження лише за саму причетність до угруповання [249, 67]. Таким чином, лише один факт вступу в злочинне угруповання, але не підкріплений конкретними діями по реалізації ролі учасника, розцінювався як причетність до такого угруповання (але не участь у ньому) і, відповідно, не тягнув кримінальної відповідальності. Поділяючи таку точку зору, вважаємо, що одна лише згода на участь/вступ у злочинну організацію, яка не супроводжується конкретними діями по реалізації ролі її учасника, не може бути кваліфікована як закінчена форма участі в подібному злочинному співтоваристві, але після внесення відповідних доповнень в аналізовану статтю могла б передбачати відповідальність за замах на участь у злочинній організації.

Висновок про те, що участь у злочинній організації не може обмежитися лише прийняттям на себе ролі її учасника рівною мірою впливає з етимологічного значення терміна «участь», що дослівно означає «виконання

разом з ким-небудь якої-небудь роботи або вчинення якої-небудь справи; спільна дія, діяльність кого-небудь, чого-небудь» [35, 1310].

Варто звернути увагу на те, що чимала кількість прихильників дотримується третьої точки зору, відповідно до якої участь у злочинній організації поширюється і на участь у вчинених такою організацією злочинах. Наприклад, М.Й. Коржанський вважав, що участь у злочинній організації утворюють такі дії, як: вступ до організації, прийняття обов'язків члена організації, участь у розробці планів і участь у їх реалізації, дотримання встановлених організацією правил поведінки тощо [130].

Визнаючи цю точку зору помилковою, В.О. Навроцький наводить сім ось таких досить обґрунтованих, на наше переконання, заперечень. По-перше, виходячи з того, що: а) створення злочинної організації або участь у ній визнаються закінченими злочинами з моменту вчинення дій, спрямованих на утворення організації або вступ у неї; б) визнання злочину закінченим означає, що всі дії, вчинені після завершення такого злочину, не охоплюються його складом і повинні одержати самостійну кримінально-правову оцінку, - В.О.Навроцький вважає, що участь у складі злочинної організації у вчиненні конкретного злочину не охоплюється нормами, що передбачають відповідальність за створення злочинної організації й участь у ній, тобто, додамо від себе, участь у злочинній організації й участь у злочинах, вчинених такою організацією, є самостійними формами об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК. По-друге, виходячи з того, що невідворотність кримінальної відповідальності, повнота кримінально-правової кваліфікації обумовлюють необхідність оцінки всіх злочинних діянь, а не лише її частини, В.О.Навроцький вважає за можливе стверджувати, що є неприпустимим обмежуватися інкримінуванням лише створення організації, участі в ній і залишати без уваги наступні злочинні дії. По-третє, оскільки індивідуалізація відповідальності передбачає, що різну кримінально-правову оцінку повинні отримати посягання тих осіб, що обмежилися лише

організацією або вступом у злочинне співтовариство, і тих, які в його складі вчинили злочин, а тому необхідно: а) індивідуалізувати також відповідальність окремих учасників злочинної організації з урахуванням характеру й активності їх діяльності, тобто кількості і виду вчинених злочинних посягань, а так само, відповідно, б) окремо кваліфікувати не тільки дії, спрямовані на створення організації і вступ у неї, а і злочини, вчинені в її складі. По-четверте, як справедливо підкреслює В.О.Навроцький, вказівки, що містяться в ст. 30 КК, про те, що організатор підлягає кримінальній відповідальності за всі злочини, вчинені злочинною організацією, якщо вони охоплювалися його умислом (ч. 1 ст. 30), а інші учасники - за злочини, у підготовці або вчиненні яких вони брали участь, можуть бути реалізовані лише за умови, що такі злочини дістануть самостійної кваліфікації. По-п'яте, оскільки при здійсненні окремих злочинів у складі злочинної організації суспільна безпека (відносини, які порушуються при створенні злочинних організацій або участі в них) виступає лише одним з об'єктів паралельно з такими об'єктами, як відносини, що забезпечують захист здоров'я особи, власності і т.п., то і немає вагомих підстав стверджувати, що суспільні відносини, що порушуються внаслідок вчинення подібних злочинів у складі злочинної організації, виступають лише додатковим об'єктом відповідних посягань. Таким чином, злочини, що виражаються в створенні або участі в злочинній організації, з одного боку, і ті, котрі відбуваються в складі такої організації, з іншого боку, звичайно посягають на різні родові і безпосередні об'єкти. По-шосте, співвідношення санкцій, встановлених за організацію злочинних співтовариств та участь у них, з санкціями статей, які передбачають посягання, що звичайно вчиняються в складі злочинних організацій (тілесні ушкодження, збройний опір владі, розбій), свідчить, що диспозиції статей про відповідальність за організовану злочинну діяльність не охоплюють злочинів, вчинених учасниками такої найбільш організованої форми співучасті, якою є злочинна організація. За таких умов кваліфікація аналізованих посягань лише за нормами про створення злочинної організації чи

участь у ній призведе до такої юридично абсурдної ситуації, коли певні злочини, вчинені одноосібно, каратимуться тяжче, ніж такі ж посягання за умов їх вчинення у складі злочинної організації. Звертається увага на той факт, що кваліфікуючими й особливо кваліфікуючими ознаками багатьох злочинів, які зазвичай вчиняються учасниками злочинних організацій, виступає їх вчинення організованою групою. Отже, якщо виходити з критикованої думки, то наявності менш небезпечної форми співучасті вчинене отримає самостійну кримінально-правову кваліфікацію, а за найбільш небезпечної форми співучасті - такі самі посягання залишаться поза колом інкримінованих діянь та за них не буде призначене окреме покарання. І, по-сьоме, положення про звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації при позитивній посткримінальній поведінці (ч. 2 ст. 255 УК) передбачає таке звільнення лише щодо участі в організації чи участі в злочинах, вчинюваних такою організацією. З урахуванням викладеного В.О. Навроцький доходить висновку, що: 1) немає жодних підстав вважати, що рядові учасники злочинних організацій або ж особи, які брали участь в окремих їх злочинах, підлягають звільненню і за всі посягання, вчинені в складі такої організації (включаючи вбивства, заподіяння тілесних ушкоджень, розбої, вимагання); 2) самі такі злочини не охоплюються цією статтею Особливої частини КК [192, 160-163].

На підставі викладеного можливий висновок про те, що участь у злочинній організації як самостійна форма об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК, являє собою (містить у собі) сполучення двох таких ознак, як вступ (входження) в подібну організацію і виконання конкретних дій по забезпеченню функціонування такого злочинного утворення.

З метою ж усунення розбіжностей при кримінально-правовій характеристиці аналізованої форми об'єктивної сторони, забезпечення однозначної оцінки й однозначного тлумачення, вважаємо за необхідне викласти її в диспозиції ч. 1 ст. 255 КК у наступній редакції: «...участь у злочинній організації, тобто прийняття на себе і безпосереднє виконання

особою функціональних обов'язків учасника такої організації, спрямованих на забезпечення її життєдіяльності, а так само реалізації мети створення, досягнення запланованого злочинного результату».

Поміж учених-юристів спостерігаються розбіжності і при інтерпретації такої форми об'єктивної сторони аналізованого складу злочину (а також суміжних складів злочинів), як участь у злочинах, вчинюваних злочинним утворенням.

Відповідно до першої точки зору участь у злочинах, вчинених злочинною організацією (озброєною бандою) утворюють дії лише тих осіб, які не були членами такого утворення, але які, усвідомлюючи, що діють у складі злочинного співтовариства, разом з його учасниками вчинили один або кілька злочинів [249, 62; 271, 14]. При цьому особливо підкреслюється, що участь у злочинах, вчинених злочинною організацією, має місце тоді, коли особа не брала участі у створенні подібної організації, не вступала до неї, не була її учасником, але брала особисту участь у злочині, вчиненому злочинною організацією [144, 233; 271, 14]. Тим самим, на нашу думку, необґрунтовано виключається зі змісту злочинної поведінки учасників злочинної організації і вчинення в її складі тяжких або особливо тяжких злочинів. У цьому зв'язку більш прийнятним є погляд тих авторів, які вважають, що участь у вчиненому злочинним утворенням злочині/нападі передбачає участь як самих його членів, так і інших осіб, тобто таких, що не є учасниками злочинного утворення [201, 272; 202, 583]. У зв'язку з цим, вважаємо, що участь у злочинах, вчинених злочинною організацією, має місце й тоді, коли особа не брала участі в створенні злочинної організації, не вступала в цю організацію, не є її учасником, але безпосередньо брала участь у злочині, вчиненому злочинною організацією, тобто була співвиконавцем її злочину [164, 903]. Саме так трактували участь у бандитському нападі П.С. Матишевський [282, 179], Н.І. Загородников [250, 91-92] та ін. Так, П.С. Матишевський ще у 1969 р. стверджував, що брати участь у нападах, вчинених бандою, можуть як її члени,

так і не члени банди; відповідальність останніх настає лише тоді, коли вони беруть участь у нападі, тобто виступають як співвиконавці [282, 179]. Н.І. Загородников у 1973 р. підкреслював, що "в організованих бандою нападах може брати участь і особа, що не є членом банди. Ця діяльність виражається в активній участі даної особи в організованих бандою нападах, озброєних розбоях, насильствах і т.п. При цьому до участі в організованому бандою нападі вона може і не знати, що така банда існувала, не знати про всі її плани і вчинені нею злочини. Для притягнення такої особи до відповідальності не потрібно, щоб вона попередньо вступила в банду. Сам факт участі в нападах, організованих бандою, утворює об'єктивну сторону розглянутого злочину» [250, 91-92]. Цю же точку зору, у тому числі щодо участі в злочинах, вчинених злочинною організацією, у своїх численних роботах підтримував П.С. Матишевський і далі [201, 272; 202, 580-583]

Вважаємо, що не тільки теоретичний, але і практичний інтерес щодо поняття «участь у вчинених бандою злочинах» становили роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, що містилися в постанові, яка вже втратила силу, «Про судову практику у справах про бандитизм» від 7 липня 1995 р. № 9, в якій, зокрема зазначалося, що дії особи - не члена банди, що взяла участь у вчиненому таким співтовариством злочині, утворюють участь в організованому бандою злочині за умови практичного скоєння нею тих злочинних дій, для вчинення яких зорганізувалося таке злочинне співтовариство, а також усвідомлення факту вчинення злочину бандою і своєї особистої участі в ньому. Якщо ж дії такої особи виражалися не в безпосередньому вчиненні в складі банди нападу, а лише в тому чи іншому ступені сприяння вчиненню організованим співтовариством злочину (при усвідомленні факту надання такого сприяння саме банді), то вчинене нею утворить пособництво у вчиненні бандою нападу [228]. У своїй же постанові від 23 грудня 2005 р. № 13 Пленум Верховного Суду України обмежився лише вказівкою на те, що участь у вчинюваному бандою нападі може брати особа, яка не входить до її складу.

Проте дії такої особи можна кваліфікувати за ст. 257 КК тільки в тому разі, коли вона усвідомлювала, що є учасником нападу, який вчинює банда. Якщо ж зазначена особа не брала безпосередньої участі у нападі, а лише якимось чином сприяла в його вчиненні, її дії слід вважати пособництвом. Особи ж, що не були членами банди і не усвідомлювали факту її існування, але своїми діями якимось сприяли банді у вчиненні нападу і, відповідно, усвідомлювали факт подібного сприяння, несуть відповідальність за співучасть у злочині, що охоплювався їх умислом [231]. У цьому зв'язку, на нашу думку, і дії особи, що не є учасником злочинної організації, але вчинені в аналогічних умовах, утворюють, відповідно:

- участь у злочині, вчиненому такою організацією;
- пособництво у вчиненні злочинною організацією злочину;
- співучасть у злочині, що охоплювався його умислом.

Наступні три форми об'єктивного прояву протиправної поведінки, які передбачені ч. 1 ст. 255 КК - організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп, — поєднує їх взаємодіюча і координуюча цілеспрямованість: така зустріч (сходка) проводиться для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднаних злочинних організацій або організованих груп. Отже, на відміну від злочинної організації, створеної лише для безпосереднього вчинення її учасниками злочинів, наслідком проведення такої зустрічі/сходки є створення/утворення злочинного співтовариства, що має більш широке функціональне призначення - вчинення злочинної діяльності керівного/координуючого або забезпечувального характеру. Разом з тим, частиною 1 ст. 255 КК передбачено відповідальність не за створення такого злочинного співтовариства, а лише за дії по забезпеченню проведення зустрічі/сходки, наслідком проведення якої повинно бути утворення злочинного співтовариства. У цьому зв'язку може виникнути запитання, а чи не слід було б установити відповідальність за організацію подібного злочинного утворення? Вважаємо, що в цьому немає

необхідності, оскільки, з урахуванням визначення поняття злочинної організації в ч. 4 ст. 28 КК, проведення такої цілеспрямованої зустрічі/сходки виступає не чим іншим, як найбільш небезпечним способом створення злочинного співтовариства, яке, у силу підвищеної суспільної небезпеки, законодавцем віднесено до розряду самостійної конструктивної ознаки (інша річ, що в силу не зовсім вдалої конструкції норми цей спосіб вчинення злочину в диспозиції статті особливо не виділяється).

Виходячи з етимології терміна, організація зустрічі (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп означає вчинення конкретних дій, спрямованих на забезпечення: а) участі в майбутній зустрічі/сходці представників злочинних формувань - прихильників об'єднання зусиль, налагодження взаємодії, координації і матеріального постачання злочинної діяльності (включає, зокрема, обґрунтування, на підставі узагальнення певної злочинної практики, необхідності об'єднання зусиль злочинних формувань, вироблення/підготовку відповідної попередньої об'єднавчої ідеї/платформи, пошук однодумців/соратників) шляхом поширення певної інформації й агітації на її підтримку серед відомого кола представників злочинного середовища з їх наступним залученням до участі в зустрічі/сходці; б) проведення самої зустрічі/сходки (визначення і забезпечення часу, місця проведення, кола учасників, відповідних умов і т. ін.). З урахуванням значущості/важливості майбутньої зустрічі/сходки в об'єднанні зусиль злочинних формувань, її підготовці і проведенню передуює, як правило, ретельне планування. Можна також підкреслити, що організацію такої зустрічі/сходки (так само, як і створення злочинної організації) слід розглядати в двох аспектах: по-перше, як сам процес організації подібної зустрічі/сходки (тобто можливо вести мову про діяння з усіченим складом, оскільки момент закінчення злочину перенесений на стадію замаху) і, по-друге, як результат цілеспрямованих дій, що зумовили організацію такої зустрічі/сходки (тобто наявне діяння з формальним складом, що не містить як обов'язкову ознаку суспільно

небезпечних наслідків). Гадаємо, що законодавцем використовується поняття організації зустрічі/сходки представників злочинних організацій або організованих груп у його другому значенні, тобто встановлено відповідальність за діяння з формальним складом.

Керівництво зустріччю/сходкою представників злочинних організацій або організованих груп передбачає виконання/вчинення цілеспрямованих дій по керуванню процесом самого розроблення учасниками зустрічі/сходки планів і задумів спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп (у тому числі забезпечення реєстрації/обліку осіб, що прибули для участі в зустрічі/сходці, визначення й оголошення можливості її проведення і початку роботи, при необхідності представлення тим, що зібралися, окремих учасників зустрічі/сходки, оголошення переліку питань, що виносяться на обговорення, наступне керування процесом обговорення і прийняття відповідних рішень тощо).

Сприяння зустрічі/сходці представників злочинних організацій або організованих груп означає надання безпосередньої допомоги організаторові і/або керівникові в організації і/або проведенні подібної зустрічі/сходки (наприклад, виконання окремих дій/доручень по реалізації заходів щодо підготовки зустрічі/сходки, пошуку представників злочинних співтовариств, які становлять інтерес у плані майбутнього об'єднання зусиль, так і особисто зацікавлених у цьому і залученні/схиленні їх до участі в зустрічі/сходці, створення і підтримка необхідних умов для успішного проведення подібної зустрічі/сходки і т. ін.).

Загальним для перерахованих форм об'єктивної сторони є і те, що за особливостями конструкції вони утворюють злочини з формальним складом, тобто не поєднані з настанням суспільно небезпечних наслідків, а визнаються закінченими з моменту вчинення зазначених у законі дій.

2.3. Суб'єкт складу злочину створення злочинної організації

Серед загальних та істотних ознак злочину, закріплених у формально-матеріальному його визначенні (ч. 1 ст. 18 КК) чільне місце відведено вчиненню його суб'єктом злочину, оскільки злочин являє собою певний вид поведінки людини, конкретний акт людської поведінки, що відбувається у певній обстановці, місці і часі і завжди виявляється в конкретній дії чи бездіяльності. Разом з тим, злочин може бути вчиненим не будь-якою особою, а лише тією, якій притаманні визначені законом про кримінальну відповідальність правові ознаки [148, 122; 190, 158]. Тобто, нормативно визначені ознаки суб'єкта злочину у сукупності з іншими об'єктивними та суб'єктивними ознаками визначають конкретне суспільно небезпечне діяння як злочинне та виступають правовою підставою для визнання наявності складу злочину у конкретному діянні особи. Зв'язок суб'єкта злочину з іншими елементами складу злочину полягає у тому, що саме діями суб'єкта реалізується злочинне посягання на забезпечуваний кримінальним правом об'єкт, що саме від суб'єкта злочину залежить характер злочинного посягання. Отже, питання про суб'єкта злочину, як правильно зазначається в теорії кримінального права, фактично є питанням про особу, яка вчинила злочин і підлягає кримінальній відповідальності [190, 157]. Згідно ч. 1 ст. 18 КК суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до кримінального законодавства може наставати кримінальна відповідальність, тобто у цій нормі визначена та сукупність обов'язкових ознак особи, за наявності якої можна констатувати факт вчинення цією особою конкретного злочину [138]. Нормативне визначення поняття суб'єкта злочину виключає суперечності серед вчених-юристів при дослідженні та розробленні теоретичних положень цього елемента складу злочину, якому притаманний ряд обов'язкових ознак, що впливають з його визначення: а) фізична особа (людина); б) осудність такої особи; в) досягнення такою особою встановленого кримінальним законом віку до моменту вчинення злочину [139, 150-151; 148,

122-123; 190, 157-162]. Посилання в законі на те, що суб'єктом злочину може бути лише людина (фізична особа), виключає можливість притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб, та є продовженням принципу індивідуальної відповідальності, принципу вини, коли кожна людина відповідає за конкретне вчинене нею суспільно небезпечне діяння з урахуванням її психічного ставлення до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої кримінальним законом, та її наслідків. Законодавче визнання суб'єктом злочину лише фізичної особи в теорії кримінального права справедливо обґрунтовується не лише положеннями, закріпленими у ст. ст.7 і 8 КК України про кримінальну відповідальність щодо злочинів, вчинених громадянами України, іноземцями або особами без громадянства, а й можливістю за таких умов забезпечувати індивідуалізацію кримінальної відповідальності і покарання [148, 123].

Другою обов'язковою ознакою суб'єкта злочину є його осудність. На відміну від КК 1960 р. у чинному КК України (ч. 1 ст. 19) визначено поняття осудної особи: «Осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними» [138]. Таким чином, кримінально-правове визначення осудності дає можливість законодавчо закріпити формулу осудності через поєднання двох критеріїв: юридичного (психологічного) та медичного (біологічного). Тобто йдеться про здатність особи – за віком, станом психічного здоров'я, рівнем соціально-психологічного розвитку та соціалізації тощо – під час вчинення злочину усвідомлювати фактичний характер і зміст, суспільну небезпечність і наслідки своїх дій та свідомо керувати ними, спрямовуючи їх на досягнення бажаних для неї результатів [148, 127-128; 202, 35-36]. Слід також додати, що згідно ч. 1 ст. 20 КК України «підлягає кримінальній відповідальності особа, визнана судом обмежено осудною, тобто така, яка під час вчинення злочину, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними» [138], тобто йдеться про обмежену

осудність винної особи. Як роз'яснюється в постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування» від 03 червня 2005 р. №7 (п.3), неосудність та обмежена осудність є юридичними категоріями, а тому визнання особи неосудною (ч. 2 ст. 19 КК) чи обмежено осудною (ч. 1 ст. 20 КК) належить виключно до компетенції суду [229, 346]. В юридичній літературі зазначається, що обмежену осудність – юридичне поняття потрібно розглядати не як проміжну категорію між осудністю і неосудністю, а як складову частину осудності, а точніше – динамічний варіант осудності, що відноситься тільки до періоду вчинення особою злочину і не виключає кримінальної відповідальності, але може викликати специфічні правові наслідки, передбачені ч. 2 ст. 20 КК, а саме бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру [203, 52]. Юристами-науковцями зважається на те, що у ч.2 ст. 20 КК України не названо видів примусових заходів медичного характеру, які можуть бути застосовані у разі визнання особи обмежено осудною [203, 53]. На нашу думку, в цьому немає потреби, оскільки питання щодо можливого застосування примусових заходів медичного характеру судом вирішуються з урахуванням приписів, закріплених у ст. ст. 92-94 КК, та роз'яснень, що наводяться у згаданій постанові Пленуму Верховного Суду України від 03 червня 2005 р. Так, у ч. 1 п. 5 постанови роз'яснюється, що коло осіб, щодо яких можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру, визначено у ст. 93 КК («Особі, до яких застосовуються примусові заходи медичного характеру»), а вичерпний перелік видів цих заходів – у ст. 94 цього Кодексу («Види примусових заходів медичного характеру»). Особливої уваги заслуговує роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, що міститься у п. 5 зазначеної постанови, а саме, що до неосудних (нездатних усвідомлювати свої дії або керувати ними) та обмежено осудних (не здатних повною мірою усвідомлювати свої дії або керувати ними) осіб за медичними критеріями не можуть застосовуватись однакові примусові заходи медичного характеру з числа

передбачених частинами 3-5 ст. 94 КК. Далі підкреслюється, що з огляду на те, що надання в примусовому порядку амбулаторної психіатричної допомоги застосовується щодо осіб, які мають психічні розлади, наявність яких саме і є критерієм обмеженої осудності (ч. 1 ст. 20, ч. 2 ст. 94 КК), судам слід враховувати, що до осіб, визнаних обмежено осудними, у разі потреби може застосовуватися лише цей вид примусових заходів медичного характеру. Пояснюється також, що своєрідність зазначеної психіатричної допомоги полягає в тому, що вона надається обмежено осудним особам у примусовому порядку одночасно з відбуванням покарання, призначеного за вироком суду. Враховуючи те, що примусова амбулаторна психіатрична допомога може надаватися обмежено осудним особам незалежно від виду призначеного їм покарання (якщо воно пов'язане з позбавленням волі, то здійснення зазначеного примусового заходу медичного характеру покладається на медичну службу кримінально-виконавчих установ, а якщо не пов'язане, - на психіатричні заклади органів охорони здоров'я за місцем проживання засуджених), Пленум Верховного Суду України дійшов і такого обґрунтованого висновку, а саме, що за змістом статей 20, 94 КК надання обмежено осудній особі амбулаторної психіатричної допомоги у примусовому порядку не зумовлюється призначенням їй певного виду покарання [229, 348]. Отже, з урахуванням наведених роз'яснень Пленуму Верховного Суду України можливою є конкретизація у ч. 2 ст. 20 КК того, що визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусового заходу медичного характеру у вигляді надання в примусовому порядку амбулаторної психіатричної допомоги.

Згідно ч. 1 ст. 18 КК фізична осудна особа, що вчинила суспільно небезпечне діяння, визначене КК як злочин, визнається суб'єктом конкретного злочину та підлягає кримінальній відповідальності за умов досягнення на момент вчинення такого діяння встановленого кримінальним законом віку. За загальним правилом, закріпленим у ч. 1 ст. 22 КК, кримінальній

відповідальності підлягають фізичні осудні особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років. Але з наведеного правила є два виключення. Перше з них полягає у тому, що за вчинення умисних середньої тяжкості, тяжких та особливо тяжких злочинів насильницького чи майнового характеру (у тому числі за їх готування та замах на вчинення), вичерпний перелік яких наведено у ч. 2 ст. 22 КК, кримінальна відповідальність можлива з 14 років. Встановлення певного мінімального віку кримінальної відповідальності враховує, з одного боку, наявність у неповнолітніх природної вікової психічної і соціальної незрілості, стан фізіологічного процесу поступового формування здатності особи з моменту досягнення певного віку усвідомлювати свої дії і керувати ними, а з іншого, здатність, незважаючи на незначний рівень психологічного та розумового розвитку, усвідомлювати суспільну небезпеку і протиправність своїх дій (бездіяльності). В основу зниження віку кримінальної відповідальності за ці злочини покладені також їх значна поширеність та підвищена суспільна небезпечність [140, 132; 148, 125; 190, 166]. Друге таке виключення пов'язане із тим, що, згідно з нормами Особливої частини КК, кримінальна відповідальність за вчинення окремих злочинів (зважаючи на особливості їх об'єктивної сторони) може наставати лише за умов досягнення особою 18-річного віку (наприклад, неправомірне використання виборчих документів, підлог виборчих документів або неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів виборів – ст. 158 КК, втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність – ст. 304 КК, ухилення від призову на строкову військову службу – ст. 335 КК тощо).

Таким чином, поняття суб'єкта злочину як самостійного елемента складу, включає лише ті особистісні ознаки та властивості злочинця, за якими вчинене ним суспільно небезпечне діяння може бути визнане злочинним, а сама особа, що вчинила злочин, притягнута до кримінальної відповідальності.

Завершуючи загальну кримінально-правову характеристику суб'єкта злочину, слід стисло висловитись з приводу спеціального суб'єкта злочину.

Законодавець, визначаючи його поняття, обмежився лише вказівкою на те, що спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа (ч. 2 ст. 18 КК). Нормативне визначення цього поняття обумовлене специфікою окремих злочинів, що можуть бути вчинені лише особою/людиною, якій притаманні особливі риси або здібності, а, отже, базується на передбаченні за окремими нормами Особливої частини КК кримінальної відповідальності для суб'єктів, які, крім зазначених раніше (фізична особа, осудність, досягнення віку кримінальної відповідальності), наділені ще і додатковими ознаками, з якими пов'язана кваліфікація діянь саме за визначеною нормою (громадянство, посадове становище, виконання професійних чи спеціальних функцій тощо). Наприклад, суб'єктом шпигунства (ст. 114 КК) може бути лише іноземець або особа без громадянства, суб'єктом залишення в небезпеці (ст. 135 КК) - якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав змогу надати їй допомогу, суб'єктом ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК) – батьки, а також особи, які за рішенням суду у відповідності з ст. ст. 265, 267, 268, 269 Сімейного кодексу України зобов'язані сплачувати кошти на утримання дітей (аліменти), суб'єктом одержання хабара (ст. 368 КК) – службова особа тощо. В юридичній літературі обґрунтовано підкреслюється, що ознаки спеціального суб'єкта: а) доповнюють загальне поняття суб'єкта злочину, виступаючи як додаткові; б) певною мірою є обмежувальними, бо вони визначають, що той чи інший злочин може вчинити не будь-яка особа, а тільки та, яка має такі ознаки. Тобто особи, які не мають таких ознак, не можуть нести відповідальність за конкретним кримінальним законом, у якому зазначений спеціальний суб'єкт [148, 134-135; 190, 162-163]. Наголошується й на тому, що наявність у суб'єкта злочину, крім загальних обов'язкових ознак (фізична особа, осудність, певний вік), ще й специфічних ознак, відносять його до рангу особливих, спеціальних; без наявності у суб'єкта такої спеціальної

ознаки він не може бути визнаний суб'єктом саме даного злочину [203, 47]. Удосконалюючи визначення спеціального суб'єкта злочину, Д.В. Бара ненко вважає, що ним є суб'єкт злочину, який має спеціальні (додаткові) ознаки, що передбачені у статтях Загальної та Особливої частин КК та інших нормативних актах, притаманні суб'єкту на момент вчинення злочину і визначають його як особу, яка несе кримінальну відповідальність за той злочин, який може вчинити тільки ця особа [18, 3].

Крім зазначеного, правове значення додаткових ознак суб'єкта злочину може виявитися й у тому, що вони: а) відіграють роль кваліфікуючих ознак (наприклад, втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, вчинене службовою особою з використанням свого службового становища належить кваліфікувати за ч. 2 ст. 343 КК, а провокацію хабара, вчинене службовою особою правоохоронних органів – за ч. 2 ст. 370 КК); б) є свідченням реальної (у першому випадку було зафіксовано ненадання без поважних причин допомоги хворому медичним працівником, який зобов'язаний, згідно з установленими правилами, надати таку допомогу, хоча йому було завідомо відомо, що така відмова могла мати тяжкі наслідки для хворого, тобто вчинення злочину передбаченого ч. 1 ст. 139 КК; через деякий час неналежне виконання тим же медичним працівником своїх професійних обов'язків при наданні лікарської допомоги хворому, яке виявилось у вчиненні необхідних дій не у повному обсязі, спричинило суттєве погіршення стану здоров'я хворого, тобто ним скоєно злочин, який належить кваліфікувати за ч. 1 ст. 140 КК) чи ідеальної (працівник правоохоронного органу безпідставно відмовив у порушенні кримінальної справи за фактом привласнення службовою особою грошових коштів у сумі 10000 гривень, одержавши у «винагороду» 200 гр. опія ацетильованого; тобто вчинив злочини, передбачені ч. 2 ст. 307, ч.3 ст. 364 та ч. 2 ст. 368 КК) сукупності злочинів; в) при призначенні покарання визнаються обставинами, які його пом'якшують (у п. 4 ч.1 ст. 66 КК пом'якшуючою обставиною визнано вчинення злочину жінкою в стані

вагітності) або обтяжують (п. 13 ч.1 ст. 67 КК передбачена така обтяжуюча обставина, як вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів).

Переходячи до аналізу нормативно-визначених ознак суб'єкта злочину створення злочинної організації перш за все зазначимо наступне. За результатами аналізу правових норм, закріплених у ч. 1 ст. 18, ч. 1 ст. 19, ч. 1 ст. 20 та ч. ч. 1 і 2 ст. 22 КК, доходимо висновку, що суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК може бути фізична осудна або обмежено осудна особа, якій до вчинення дій, передбачених диспозицією аналізованої норми, виповнилося шістнадцять років, тобто йдеться про загальний суб'єкт злочину. Така точка зору/така думка поділяється переважною більшістю вітчизняних науковців [202, 580; 271, 15].

Разом з тим, висловлені В.В. Українцем зауваження щодо можливості вчинення аналізованого злочину спеціальним суб'єктом не позбавлені певного сенсу [284, 11]. На думку В.В. Українця, аналіз ознак суб'єкта злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК, через призму ст. 18 та ч. 4 ст. 28, ч. 1 ст. 43 КК України дає підстави стверджувати, що в диспозиції ч.1 ст. 255 хоча прямо і не названий спеціальний суб'єкт цього злочину, але сам злочин припускає його наявність – таким є член злочинної організації. На користь такого твердження, зауважується на те, що кваліфікація злочину за створення злочинної організації здійснюється в першу чергу за критерієм членства у створеній злочинній організації. Також видається, що у випадку керівництва злочинною організацією або участі у ній суб'єктом злочину за ч. 1 ст. 255 КК може бути лише член злочинної організації [284, 11]. Погоджуючись умовно із загальним висновком щодо вчинення аналізованого злочину спеціальним суб'єктом, вважаємо за необхідне висловити свої заперечення проти наведеної аргументації. Перш за все зазначимо, що злочинна організація є складною формою співучасті у вчиненні злочину, а тому створення самої злочинної

організації, керівництво нею або участь у такій злочинній спільноті, організація, керівництво чи сприяння цілеспрямованій зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп є видами співучасті у створенні злочинної організації, а, отже, скажімо, організатор злочинної організації або особа, яка керувала створеною злочинною спільнотою (за виключенням/винятком керування нею при вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину) є організаторами цього злочину (ч. 3 ст. 27 КК), але аж ніяк не його спеціальними суб'єктами.

Але, з урахуванням змісту норми, закріпленій у ч. 4 ст. 28 КК, доходимо безсуперечного висновку, що тяжкий або особливо тяжкий злочин буде визнаний вчиненим спеціальними суб'єктами, якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб, члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для відповідної спільної злочинної діяльності. Тобто злочинні дії таких осіб (спеціальних суб'єктів) становлять ідеальну сукупність злочинів і мають бути кваліфіковані за ч. 1 ст. 255 та відповідною статтею Особливої частини КК, яка визначає покарання за вчинення конкретного тяжкого чи особливо тяжкого злочину.

2.4. Суб'єктивна сторона складу злочину створення злочинної організації

Разом з тим, зовнішній прояв злочинної поведінки та її шкідливих наслідків є результатом тих психічних внутрішніх (суб'єктивних) процесів мислення, бажань/вагань і волі людини, що відбуваються у її свідомості до, під час та після вчинення конкретного злочину. На відміну від об'єктивної сторони, що являє собою зовнішній бік злочину, суб'єктивна сторона – це його внутрішній бік, що є необхідним елементом будь-якого складу злочину і являє собою психічне ставлення особи до вчинюваного злочину. В.Н. М'ясищев, який спеціально розробляв теорію психологічних стосунків людини, зазначав, що у психологічному плані ставлення являє собою суб'єктивну, внутрішню індивідуально-вибіркову сторону її багатоманітних зв'язків із різноманітними

сторонами дійсності й із усією дійсністю у цілому. З урахуванням наведеного, в теорії кримінального права суб'єктивна сторона складу злочину визначається як психічна діяльність винної особи, що безпосередньо пов'язана із вчиненням злочину та являє собою нерозривну єдність таких складових, як інтелектуальні та вольові процеси, як внутрішня сутність злочинного діяння, ті внутрішні процеси, які відбуваються у психіці осудної особи під час вчинення нею передбаченого кримінальним законом суспільно небезпечного діяння [139, 169].

Таким чином, суб'єктивна сторона злочину, по-перше, це психічне ставлення суб'єкта до навколишньої дійсності і вчинюваного діяння, по-друге, це психічний процес, що розгортається у часі, має свою динаміку, початок і закінчення; цей процес відбувається/проходить на фоні певного психічного стану суб'єкта, і, по-третє, - у суб'єктивній стороні виявляються певні особистісні психологічні властивості/риси суб'єкта.

Значення з'ясування суб'єктивної сторони як завершального етапу у визначенні складу злочину – єдиної підстави кримінальної відповідальності полягає у тому, що: а) вона виступає обов'язковим елементом будь-якого складу злочину, а її наявність чи відсутність дозволяє відмежувати злочинне діяння від незлочинного; б) суб'єктивна сторона впливає на кваліфікацію злочинів і дає можливість відмежовувати тотожні за об'єктивними ознаками злочини; в) зміст суб'єктивної сторони впливає на ступінь тяжкості вчиненого злочину, ступінь суспільної небезпечності особи суб'єкта і тим самим на призначення покарання; г) характер суб'єктивної сторони впливає на вирішення питання, щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності і покарання [190, 178; 148, 137].

За загальним правилом суб'єктивну сторону складу злочину розглядають як процес мислення, бажання і волі людини, в якому відображуються її об'єктивна поведінка та інші зовнішні обставини, що пов'язані з вчиненням злочину. В теорії кримінального права висловлено принаймні дві точки зору

щодо поняття та внутрішньої побудови суб'єктивної сторони складу злочину. Менш поширеною є висловлювання, згідно з яким суб'єктивна сторона ототожнюється із виною. Прихильники другої точки зору вважають, що суб'єктивна сторона складу злочину – це внутрішня сутність злочинного діяння, ті внутрішні процеси (почуття, мислення, наміри, мета, воля), які відбуваються у психіці осудної особи під час вчинення нею передбаченого кримінальним законом суспільно небезпечного діяння [139,169], психічна діяльність особи, що відображує ставлення її свідомості і волі до суспільно небезпечного діяння, котре нею вчинюється, і до його шкідливих наслідків [140, 142; 148, 137; 190, 178; 246, 156; 247, 150]. На їх думку, цей процес волевиявлення особи схематично має такий вигляд: залежно від тієї або іншої потреби людини у неї виникає і фактор певної поведінки – мотив; характер і зміст мотиву породжує мету; мета веде до формування волі людини; воля знаходить свій вияв у конкретному діянні [139, 169]. Заперечуючи проти визнання вини основною ознакою суб'єктивної сторони, вони доводять, що вина сама по собі не розкриває тих внутрішніх спонукань, які призвели до вчинення особою злочинного діяння, а також не указує на те, чого прагнула особа, скоюючи той чи інший злочин; цю роль виконують такі самостійні ознаки суб'єктивної сторони складу злочину, як мотив та мета вчинювання злочину. Підкреслюється й те, що за межами вини залишаються також емоції (почуття), що супроводжуються вчиненням злочину та в окремих випадках враховуються законодавцем поряд з іншими моментами при конструюванні складів злочинів із пом'якшуючими обставинами або визначенні обставин, які пом'якшують покарання [247, 150].

Таким чином, зміст суб'єктивної сторони складу злочину характеризують певні юридичні ознаки: вина, мотив, мета і емоційний стан.

Вина особи є однією з основних і обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу кожного злочину. Частина 1 статті 62 Конституції України закріплює одне з найважливіших положень демократичної, правової держави,

що знайшло своє відображення в п. 1 ст. 11 Загальної декларації прав людини, п. 2 ст. 6 Європейської конвенції про Захист прав людини і основних свобод, п. 2 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, принципі 36 Зводу принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню або ув'язненню в будь-якій формі, - презумпцію невинуватості, тобто можливості відповідальності лише за наявності вини: «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [123, 298]. Конституційний принцип презумпції невинуватості одержує пряме втілення в нормах інших галузей вітчизняного законодавства: кримінального (ч. 2 ст. 2 КК), кримінального процесуального (ч. 2 ст. 15 КПК).

Дослівне відтворення у ч. 2 ст. 2 КК положення ч. 1 ст. 62 Конституції України і тим самим по суті визнання основним принципом кримінального права демократичної правової держави принципу можливості відповідати лише за наявності вини, а також включення до поняття злочину ознаки винності діяння (ст. 11 КК) обумовило нормативне визначення поняття вини та розкриття змісту винності діяння.

Згідно ст. 23 КК «виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності». В теорії кримінального права розрізняють зміст, соціальну сутність, форми і ступінь вини. Вина як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони будь-якого складу злочину нерозривно пов'язана з його об'єктивними ознаками. Її зміст відображають об'єктивні ознаки злочину, що характеризують його об'єкт, предмет і об'єктивну сторону, тобто конкретне діяння становить предметний зміст вини, її матеріальне наповнення. Зміст вини як соціальної категорії визначають характер і тяжкість злочинного діяння та сама його наявність як такого. Властивість вини як важливої соціальної категорії виявляється в двох її аспектах: з одного боку це негативне зневажливе ставлення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, до тих соціальних

благ, цінностей, суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом; з іншого боку – вина особи у вчиненні суспільно небезпечного діяння оцінюється негативно і засуджується правом. Форми вини – це зазначені в кримінальному законі сполучення певних ознак свідомості і волі особи, що скоює суспільно небезпечне діяння, та через які виражається психічне ставлення особи до діяння і його наслідків. Закріплені у ст. 23 КК дві форми вини – умисел або необережність лише в загальних рисах характеризують ставлення особи до вчинюваного нею діяння та його наслідків, а більш детальна їх характеристика виявляється при врахуванні видів конкретної форми. В основі поділення вини на форми та види покладено зміст та співвідношення інтелектуальної та вольової ознак вини. Інтелектуальна ознака являє собою сприймання особою факту вчинюваного діяння і спричинення шкоди і характеризується усвідомленням/не усвідомленням суб'єктом суспільно небезпечного характеру своєї дії чи бездіяльності, передбаченням/не передбаченням можливості настання шкідливих наслідків діяння. Вольова ознака, як здатність особи виявляти свої бажання, проявляється у бажанні/небажанні настання суспільно небезпечних наслідків діяння чи свідомому їх допущенні або легковажному розрахунку на їх відвернення. Чинне кримінальне законодавство України виділяє два види умислу (ст. 24 КК) та два види необережності (ст. 25 КК). Виходячи із закріплених у частинах 2 і 3 статті 24 та частинах 2 і 3 статті 25 КК визначень, спробуємо простежити прояви і співвідношення інтелектуальної та вольової ознак вини при конкретних видах умислу та необережності. По-перше, слід звернути увагу на відсутність у частинах 2 і 3 ст. 25 КК позначення щодо усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру свого діяння (дії або бездіяльності) та пояснити її непослідовністю та недодержанням законодавцем одноманітності при викладенні однорідних норм (свідченням цього є не лише посилання у ст. 23 КК на те, що виною є психічне ставлення особи перш за все до вчинюваної дії чи бездіяльності, а й згадування у частинах 2 і 3 ст. 24 КК на обов'язкове

усвідомлювання особою суспільно небезпечного характеру свого діяння (дії або бездіяльності). Отже, доходимо висновку, що інтелектуальна ознака вини щодо сприймання особою факту своєї протиправної поведінки, усвідомлювання суспільно небезпечного характеру своєї дії чи бездіяльності є присутньою не лише при двох видах умислу, а й при різновидах необережності (на підставі ч. 2 ст. 19 КК не усвідомлювання особою своїх дій/бездіяльності є однією із визначальних ознак неосудності особи, а за ч. 1 ст. 20 КК судом визнається обмежено осудною особа, яка під час вчинення злочину, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними. По-друге, відмінності між формами вини та їх видами виявляються лише за результатами аналізу ступеня/врахування рівня сприйняття/передбачення особою можливості настання шкідливих наслідків діяння та особистого відношення до цього факту. Так, для прямого та непрямого умислу характерними є передбачення особою неминучості настання небезпечних наслідків в разі вчинення певних протиправних дій чи бездіяльності, для самовпевненості – передбачення/припущення особою в якості варіанту своєї поведінки можливості настання суспільно небезпечних наслідків. І лише для недбалості характерним є те, що особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча, з урахуванням конкретних обставин вчинення злочину, особистого життєвого та професійного досвіду тощо, повинна була і могла їх передбачити. Залежно від форми вини та її видів проявляється й вольова ознака вини. Так, прямий умисл характеризується бажанням/прагненням винної особи щодо настання небезпечних наслідків; для непрямого умислу, при відсутності у винного бажання щодо настання небезпечних наслідків, характерним є свідоме припущання з боку особи настання таких наслідків; при самовпевненості ж винний легковажно розраховує на їх відвернення. Що ж стосується такого виду необережності як недбалість, то підстави відношення особи до настання

небезпечних наслідків відсутні, оскільки вона навіть й не припускала їх настання, хоча повинна була і могла їх передбачити. На підставі викладеного доходимо наступних висновків. По-перше, ні форма вини, ні її види не залежать від факту усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру свого діяння (дії або бездіяльності). По-друге, форма вини та її види визначаються передбаченням особою суспільно небезпечних наслідків діяння, бажанням/небажанням настання, але свідомим їх допущенням або легковажним розрахунком на їх відвернення.

Викладені висновки дозволяють негативно висловитись щодо так званої в теорії кримінального права концепції подвійної (змішаної, складної) вини, яка базується на розподілі психічного ставлення особи до діяння і до його наслідків (саме ставлення особи до наслідків свого злочинного діяння виступає тією кримінально-правовою ознакою, яка виконує роль критерію поділу вини на самостійні форми та виділенні їх видів).

Наступною ознакою суб'єктивної сторони злочину є його мотив, який завжди у злочинах з прямим умислом передує умислу, що виникає та укріплюється лише під впливом будь-якого, але найчастіше конкретного мотиву. Мотив злочину – це ті усвідомлені особою внутрішні спонукання, які викликають у неї рішучість вчинити злочин та виконують керівну роль при скоєнні такого злочину. Усвідомлювання спонукань припускає їх соціальну оцінку особою та розуміння того, до чого призведе їх здійснення. Отже, усвідомлення спонукання виступає неодмінною властивістю мотиву злочину. Тобто, мотив і є спонукальною причиною, у тому числі і злочинної поведінки людини, впливає на формування умислу, його спрямованість та реалізацію, але змістом, сутністю умислу не охоплюється, тобто в конкретних випадках при кваліфікації злочину відіграє самостійну кримінально-правову роль, має самостійне кримінально-правове значення. В теорії кримінального права немає розбіжностей при визначенні поняття мотиву злочину, під яким розуміється саме внутрішнє спонукання, рушійна сила вчинку людини, що визначає його

зміст і допомагає більш глибоко розкрити психічне ставлення особи до вчиненого [140, 162], усвідомлена спонука особи, яка викликала у неї намір вчинити злочин [139, 181] тощо.

Найчастіше мотивами злочину виступають: ревності, заздрість, ненависть, помста, жадібність, корисливість тощо. Мотив відносять до факультативних ознак суб'єктивної сторони злочину, оскільки мотив, на відміну від вини, впливає на кваліфікацію діяння лише у випадках, прямо передбачених нормами Особливої частини КК (наприклад, за ст. 148 КК можливе настання кримінальної відповідальності за підміну чужої дитини, вчиненої з корисливих або інших особистих мотивів). Мотив також може відігравати роль кваліфікуючої/особливо кваліфікуючої ознаки (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК – умисне вбивство з корисливих мотивів) чи обставини, яка пом'якшує (п. 5 ч. 1 ст. 66 КК – вчинення злочину внаслідок збігу тяжких обставин, сімейних чи інших обставин) або обтяжує (п. 3 ч. 1 ст. 67 КК – вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату) покарання.

Важливу роль у характеристиці злочину відіграє мета його вчинення. Якщо уявлення про мотив злочину дозволяє відповісти на запитання чим керувалася особа, вчинюючи злочин/що її спонукало на вчинення злочину, то з'ясування мети злочину дозволяє визначити спрямованість злочинних дій, той ближчий результат, до якого прагне винна особа. На відміну від мотиву мета злочину є уявленням особи про ті бажані зміни у навколишньому середовищі, що мають настати/статися внаслідок вчинення злочинного діяння, тобто мета як уявлення про бажаний результат злочинного діяння характеризує процес мислення, його спрямованість та визначає те, до чого прагне винний, умисно порушуючи закон. В теорії кримінального права мета злочину визнається уявленням особи про суспільно небезпечний наслідок злочинного діяння, про ту шкоду, яка завідомо для винного настане для охоронюваних кримінальним законом відносин і яка, разом з тим, є для нього бажаною [139, 183; 190, 178], тим уявним результатом, що усвідомлюється винним, до якого

він прагне/прямує, вчиняючи конкретний злочин [246, 184; 247, 178]. Мета злочину характеризується тим самим кримінально-правовим значенням, що і його мотив. По-перше, мета являє собою обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони лише у випадках визначення її, поряд з іншими суттєвими ознаками, в кримінально-правовій нормі (за ч. 1 ст. 187 КК розб'єм визнається напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства), а також у випадках, якщо за своїм характером конкретне діяння передбачає/припускає наявність визначеної мети (за ч. 1 ст. 185 КК крадіжкою визнається таємне заволодіння чужим для винного майном та припускається, що таке викрадення вчинюється з метою обернути це майно на користь винного або на користь іншої особи).

По-друге, мета може впливати на ступінь тяжкості злочину і бути вказаною в нормі як кваліфікуюча чи особливо кваліфікуюча ознака злочину (за ч. 2 ст. 122 КК належить кваліфікувати спричинення умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження з метою залякування потерпілого або його родичів чи примусу до певних дій).

По-третє, при призначенні покарання мета може бути визначена обставиною, що пом'якшує (вчинення злочину з перевищенням меж крайньої необхідності законодавцем визнано обставиною, яка пом'якшує покарання – п.8 ч. 1 ст. 66 КК) або обтяжує (згідно п. 4 ч. 1 ст. 67 КК вчинення злочину у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку є обставиною, яка обтяжує покарання) його. Додамо й те, що у передбачених кримінальним законодавством випадках мета є умовою за наявності якої діяння, що формально є злочином, насправді такими не визнаються (необхідна оборона – ст. 36 КК, виконання законного наказу або розпорядження – ст. 41 КК, тощо).

Теорії кримінального права та судовій практиці широко відома й така ознака суб'єктивної сторони, як емоційний стан винної особи. Певне емоційне

збарвлення, що виражає переживання людини у зв'язку із вчиненням конкретного діяння (почуття задоволення, незадоволення, хвилювання/збентеження, гніву, страху тощо) притаманне для багатьох злочинів і, за загальним правилом, не впливає на кваліфікацію діяння, тобто не включається до числа ознак суб'єктивної сторони конкретних складів злочинів. Разом з тим, із загального правила законодавець встановлює виключення, за наявності яких емоційний стан особи відіграє роль суб'єктивної ознаки злочину, а, отже, впливає на кваліфікацію певних діянь. Для набуття емоційного стану характеру пом'якшуючої обставини вимагається, щоб: а) злочин був вчинений винним у стані сильного душевного хвилювання; б) такий стан повинен виникнути раптово; в) цей стан повинен бути викликаний неправомірними або аморальними діями потерпілого, а вчинений злочин був негайною реакцією на такі дії потерпілого; г) злочин вчинено саме проти потерпілого, який допустив неправомірні або аморальні дії, але не проти іншої особи, тобто входить в конструкцію певного складу злочину. Такий емоційний стан в теорії кримінального права і кримінальному законодавстві носить назву стану сильного душевного хвилювання (фізіологічного афекту) і означає такий психічний стан, за якого інтенсивна емоція протягом короткого часу стає домінуючою, значно знижуючи здатність людини усвідомлювати свої дії і керувати ними, майже повністю втрачається функція самоконтролю і самооцінки, звужується до мінімуму воляова сфера, організм людини значною мірою переходить на інстинктивні механізми керування [202, 247; 203, 288].

За таких умов стан сильного душевного хвилювання (фізіологічного афекту) законодавчо визнано: а) обставиною, яка пом'якшує покарання (п. 7 ч.1 ст. 66 КК – вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними або аморальними діями потерпілого); б) пом'якшуючою обставиною, яка впливає на кваліфікацію протиправного діяння (умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства, систематичного

знущання або тяжкої образи з боку потерпілого – ст. 116 КК – є злочином середньої тяжкості (ч. 3 ст. 12 КК), а умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства або тяжкої образи з боку потерпілого – ст. 123 КК – злочином невеликої тяжкості (ч. 2 ст. 12 КК).

Підсумовуючи викладене, додатково зазначимо, що з'ясування усіх ознак суб'єктивної сторони – це своєрідний завершальний стан у визначенні наявності складу злочину як єдиної підстави кримінальної відповідальності. За таких умов з'ясування суб'єктивної сторони має важливе юридичне значення, що, на думку П.С. Дагеля та Д.П. Котова, висловлену ними ще у 1974 році, виявляється у наступному: а) суб'єктивна сторона є обов'язковим елементом будь-якого складу злочину і її наявність чи відсутність дозволяє відмежувати злочинне діяння від незлочинного; б) з'ясування суб'єктивної сторони злочину дає можливість правильно кваліфікувати злочинне діяння; в) правильне визначення суб'єктивної сторони злочину дозволяє чітко розмежувати схожі посягання, а також визначити, призначаючи покарання, ступінь тяжкості злочину й особи, що його вчинила [60, 57].

З урахуванням наведеного дослідимо/охарактеризуємо суб'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 255 КК, тобто створення злочинної організації. Одночасно зазначимо, що в юридичній літературі спостерігається дещо спрощений підхід при дослідженні суб'єктивної сторони створення злочинної організації, а саме у характеристиці усіх ознак суб'єктивної сторони злочину без врахування конкретної форми виявлення об'єктивної сторони діяння. Отже, зазначимо, що за більшістю із форм об'єктивної сторони (крім участі у злочинах, вчинюваних такою організацією) мова ідеться про злочин з формальним складом, тобто вчинюваному з прямим умислом, хоча нормативно така форма вини не визначена, та при відсутності акцентуації на мотив злочинної поведінки (участь у злочинах, вчинюваних злочинною організацією

може пояснюватися мотивами низинного характеру – користю, помстою, хуліганськими спонуканнями тощо). Таким чином, особа:

- усвідомлює суспільно небезпечний характер особистих діянь, спрямованих на: створення злочинної організації; керівництво такою організацією; участі в організації; організацію, керівництво чи сприяння цілеспрямованої зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп та передбачає, що такі діяння неминуче посягають на громадську безпеку, тобто самі по собі є суспільно небезпечними для невизначеного кола осіб (інтелектуальний момент прямого умислу);

- бажає/прагне створити злочинну організацію/забезпечити функціонування злочинної організації та здійснення нею злочинної діяльності/вчинювати найрізноманітніші дії щодо забезпечення функціонування злочинної організації/організувати цілеспрямовану зустріч (сходку) представників злочинних організацій або організованих груп/скерувати роботу такої зустрічі/створити сприятливі (належні) умови для організації і проведення такої зустрічі (вольовий момент прямого умислу).

Що ж стосується такої форми об'єктивної сторони аналізованого злочину як участь у злочинах, вчинюваних злочинною організацією, то винна особа перш за все усвідомлює свою співучасть/безпосередню участь у вчиненні/виконанні саме у складі злочинної спільноти суспільно небезпечного діяння (або якоїсь його частини як ознаки об'єктивної сторони), визнаного тяжким або особливо тяжким злочином за конкретною статтею Особливої частини КК, одночасно винна особа передбачає, що саме сукупність таких сумісних злочинних зусиль (або з урахуванням його дій як складової колективних зусиль) неминуче призведе до настання (тобто, що вони є достатніми для настання) бажаних, у тому числі матеріалізованих, злочинних наслідків (інтелектуальний момент прямого умислу при участі у злочинах, вчинюваних злочинною організацією). Вольовий момент прямого умислу при участі у злочинах, вчинюваних злочинною організацією виявляється у

бажанні/прагненні винної особи щодо настання конкретних суспільно небезпечних наслідків, тобто її діяння підпорядковані процесу колективного досягнення певної матеріалізованої злочинної мети.

Як вже зазначалося, мотив створення злочинної організації (за усіма формами об'єктивної сторони, крім участі у злочинах вчинюваних такою злочинною спільнотою) віднесений до факультативних ознак суб'єктивної сторони складу злочину, тобто не впливає на кваліфікацію тих або інших дій за ст. 255 КК. Мотиви створення злочинної організації можуть бути різними, але із низинним забарвленням – користь, прагнення до наживи, матеріальної вигоди тощо.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони створення злочинної організації є його мета. Але, всупереч розповсюдженій в юридичній літературі точці зору стосовно мети злочину, передбаченого ст. 255 КК (вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину), вважали за необхідне перш за все звернути увагу на наявні розбіжності при визначенні мети цього злочину за ч. 4 ст. 28 та ст. 255 КК. У ст. 255 КК метою створення злочинної організації визначено вчинення тяжкого чи особливо тяжкого, тобто одиничного злочину, хоча за ч. 4 ст. 28 КК метою злочину щодо злочинного посягання на інші, крім громадської безпеки, суспільні відносини визнається безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками злочинної організації. Крім зазначеної, у ч. 4 ст. 28 КК наведені й такі цілі створення злочинної організації як: 1) керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб та 2) забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп. За таких умов вважали би за необхідне закріплену ст. 255 КК мету створення злочинної організації привести у відповідність із цілями, закріпленими у ч. 4 ст. 28 КК.

По-друге, якщо взяти за основу наведену у ст. 255 КК мету створення злочинної організації, а саме вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, то неважко упевнитися у тому, що дії, через які виявляється об'єктивна сторона

аналізованого злочину (крім участі у злочинах, вчинюваних злочинною організацією) фактично є попередньою стадією, попереднім етапом чи першим ступенем реалізації злочинного умислу, готування до вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Але з урахуванням підвищеної суспільної небезпеки таких дій, передбачених ст. 255 КК злочин визнається закінченим з моменту вчинення подібних злочинних дій, тобто злочином з формальним складом. За таких умов, поділяючи точку зору В.П.Тихого [271], В.В.Українця [284] та інших науковців, вважаємо, що за ст. 255 КК мета вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину є єдиною лише для такої форми об'єктивної сторони злочину як участь у злочинах, вчинюваних злочинною організацією, оскільки усім іншим формам об'єктивної сторони злочину, крім основної, кінцевої – вчинення злочину відповідної тяжкості, притаманні й проміжні цілі, свого роду завдання, а саме: створення злочинної організації передбачає утворення стійкого об'єднання осіб для заняття злочинною діяльністю; керівництво злочинною організацією має на меті забезпечення функціонування злочинної організації та здійснення нею злочинної діяльності; участь у злочинній організації – надання злочинній спільноті можливості використання учасника згідно з її планами; організація цілеспрямованої зустрічі (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп спрямоване на залучення до зустрічі (сходки) таких представників та створення належних умов для проведення запланованого заходу; керівництво зазначеною зустріччю (сходкою) – на управління процесом реалізації плану проведення такого заходу; сприяння такій зустрічі (сходці) – на надання допомоги у створенні належних сприятливих умов щодо її організації та проведення, реалізації запланованого.

Висновки до другого розділу

1. Вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого кримінальним законом, виступає єдиною підставою кримінальної відповідальності. Встановлення сукупності фактичної (вчинення

у реальній дійсності суспільно небезпечного діяння) та юридичної (уміщення цим діянням складу злочину, передбаченого кримінальним законом) сторін вчинення діяння свідчить про наявність передбаченої законом єдиної підстави кримінальної відповідальності.

2. Оскільки поняття складу злочину нормативного визначення не отримало, тому таке визначення є прерогативою доктрини кримінального права, що базується на тій сукупності юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), які зазначені в законі та визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як злочинне. Тобто поняттям злочину характеризується головним чином соціальна сутність кримінально караного діяння, конкретне реальне явище, а склад злочину розкриває його юридичну структуру, обов'язково властивості (якості) та тим самим виступає юридичним поняттям про це явище, юридичною характеристикою діяння, якому об'єктивно притаманна властивість суспільної небезпечності

3. Поняття складу злочину містить вказівку перш за все на встановлені кримінальним законом об'єктивні ознаки злочинного діяння, які характеризують перші два елементи його складу: а) об'єкт злочинного посягання ; б) об'єктивну сторону злочинного посягання.

4. Об'єкт злочину більш повно, у порівнянні з іншими елементами складу злочину, відображає характер суспільної небезпечності вчиненого діяння. Поняття об'єкта кримінально-правової охорони сприяє визначенню місця відповідної кримінально-правової норми у системі Особливої частини КК, правильній кваліфікації вчиненого, відмежуванню його від суміжних (подібних) злочинів та забезпечує диференціацію (кримінальної відповідальності і покарання).

5. Проблема об'єкта злочину і перш за все визначення його поняття була і залишається однією із самих дискусійних у теорії кримінального права.

5.1. В радянській юридичній літературі переважала точка зору, згідно з якою об'єкт злочину визначався як суспільні відносини, які охороняються

кримінальним законом від злочинних посягань. Разом з тим теорія об'єкта злочину як суспільні відносини, що перебувають під охороною кримінального закону й за тих часів не була універсальною теорією. І в той час ряд провідних вчених-юристів підтримував створену ще наприкінці XIX століття в рамках «класичної» і «соціологічної» шкіл кримінального права теорію об'єкта як правового блага та соціальної цінності.

5.2. Проголошення Конституцією України людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю та визнання діяльності держави щодо утвердження і забезпечення прав і свобод людини її головним обов'язком тощо збагатило методологічну основу юридичної науки, обумовило необхідність перегляду усталених концепцій правових/кримінально-правових інститутів та обґрунтовано забезпечило подальший розвиток аксіологічного (ціннісного) аспекту об'єкта злочину; наслідком цього стала розроблення нових концепцій об'єкта злочину: блага/правові блага, цінності, громадська безпека тощо.

5.3. Виокремлені в юридичній літературі підходи визначення об'єктів кримінально-правової охорони пропонується використати як основу наступної концепції об'єкта злочину - соціально-корисні суспільні відносини / соціальні цінності.

5.4. Самостійність та самоочевидність громадської безпеки як суспільної цінності, її поєднання із певними соціальними сподіваннями з боку окремої особи, суспільства та держави, призначення для забезпечення недоторканності, примноження духовних і матеріальних соціальних цінностей, її ролі та значущості як фундаментальної основи держави, призначенні її інститутів, повсякденного орієнтира певної людини у соціальній реальності обумовили необхідність у подальшому удосконаленні її кримінально-правової охорони від суспільно-небезпечних посягань та визнанні КК злочинами певного кола діянь, що порушують стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз та

спричиняють/заподіюють цим інтересам значну шкоду (реальна шкода) чи ставлять їх (реальна загроза) або можуть поставити під загрозу (потенційна загроза), та визначенні покарання за вчинення таких дій.

5.4.1. Як будь-яке інше, передбачене кримінальним законом злочинне діяння, створення злочинної організації на рівні загального об'єкта злочину посягає на усю сукупність соціально-корисних відносин / соціальних цінностей, що наведені у ч.1 ст. 1 КК, у тому числі й на громадську безпеку як складової цієї сукупності.

5.4.2. Розміщення злочинів в розділі Особливої частини КК за критеріями їх родового об'єкта та віднесення норми про відповідальність за створення злочинної організації (ч. 1 ст. 255 КК) до розділу IX Особливої частини КК «Злочини проти громадської безпеки» є свідченням того, що родовим об'єктом створення злочинної організації, так само як і інших складів злочинів зазначеного розділу, є громадська безпека.

5.4.3. Сприймання громадської безпеки як сталого стану захищеності особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз (результативне благо) свідчить про те, що саме цьому результативному благу у першу чергу загрожує факт створення злочинної організації з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, тобто що безпосереднім об'єктом складу злочину створення злочинної організації є громадська безпека.

6. Об'єктивна сторона складу злочину являє собою:

6.1. Зовнішній акт (зовнішнє виявлення) суспільно небезпечного посягання, спрямований на створення загрози або заподіяння шкоди охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам (благу, цінностям), що розвивається в часі та просторі і обумовлює настання (виникнення загрози настання) суспільно шкідливих змін в навколишньому середовищі.

6.2. Обов'язковий елемент/обов'язкову складову будь-якого злочинного діяння, що характеризується сукупністю строго визначених кримінальним законом ознак.

6.3. Нерозривний взаємозв'язок з іншими елементами злочину – об'єктом, суб'єктом і суб'єктивною стороною, утворюючи у своїй єдності зміст злочину; при цьому саме зовнішня сторона злочинної поведінки особи, тобто об'єктивна сторона злочину, і розкриває суть та зміст його внутрішніх механізмів.

6.4. Сполучення строго визначених кримінальним законом ознак, частина з яких – дія або бездіяльність, вчинені певним способом, злочинна шкода та причинний зв'язок між ними – є /виступають її самостійними/ системоутворювальними ознаками; інші ж – місце, час, обстановка вчинення злочину – характеризують злочинне посягання в цілому й у силу свого зовнішнього прояву/вираження розглядаються як обставини вчинення злочину.

7. Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК, характеризується вчиненням ряду наступних альтернативних дій: 1) створення злочинної організації для вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину; 2) керівництво такою організацією; 3) участь у злочинній організації; 4) участь у злочинах, вчинених такою організацією; 5) організація зустрічі (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп для розробки планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності або координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп; 6) керівництво такою зустріччю (сходкою); 7) сприяння такій зустрічі (сходці).

7.1. Аналіз змісту диспозиції норми, закріпленій у ч. 1 ст. 255 КК дозволяє підкреслити наступні текстуальні неузгодженості.

7.1.1. Якщо перша форма об'єктивної сторони аналізованого злочину зводиться до створення злочинної організації для вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, тобто одиничного злочинного акта конкретного ступеня тяжкості, то метою організації зустрічі (сходки) представників

злочинних організацій або організованих груп є розробка планів і умов спільного вчинення злочинів (тобто неединичних самостійних злочинів), матеріального забезпечення злочинної діяльності (тобто системи об'єднаних між собою єдиною злочинною метою і послідовністю, попередньою змовою і спільним умислом протиправних дій) тощо. Зазначена у ч. 1 ст. 255 КК мета створення злочинної організації рівною мірою не узгоджується і з поняттям злочинної організації, що закріплена в п. 4 ст. 28 КК та включає як обов'язкову ознаку спрямованість на спільну протиправну діяльність з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації тощо.

7.1.2. Співставлення назви ст. 255 КК та переліку наведених у ч. 1 ст. 255 КК форм об'єктивної сторони складу аналізованого злочину дозволяє стверджувати, що при конструкції цієї норми допущені неточності.

7.1.3. Сама назва статті, виходячи із її змісту, зорієнтована на створення злочинної організації, тоді як диспозиція норми включає також дії по забезпеченню життєдіяльності такої організації (керівництво такою організацією та участь у злочинній організації), консолідація організованої злочинної діяльності та деяким чином навіть створення об'єднань злочинних організацій, а так само участь у вчинених злочинною організацією злочинах, що явно виходить за межі суті створення злочинної організації.

7.1.4. Слід звернути увагу й на той факт, що хоча поняттям злочинної організації (ч. 4 ст. 28 КК) охоплюються й такі її зовнішні форми прояву як координація злочинної діяльності інших осіб та забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп, але за такі зовнішні прояви злочинної діяльності за КК не передбачена кримінальна відповідальність.

7.2. Визнається за необхідне внесення наступних змін та доповнень до статті 255 КК:

7.2.1. Виключення із змісту диспозиції ч. 1 ст. 255 КК посилання на мету створення злочинної організації (з огляду на те, що ціль утворення злочинної організації закріплене в ч. 4 ст. 28 КК), внаслідок чого стане можливим притягнення до кримінальної відповідальності й за створення злочинної організації з метою керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

7.2.2. Приведення назви ст. 255 КК у відповідність до переліку та внутрішнього змісту форм об'єктивної сторони складу аналізованого діяння. Ця назва могла б бути досить невибагливою та охоплювати різні зовнішні прояви злочинного наміру, різні форми об'єктивної сторони складу злочину – «Організована злочинна діяльність» (названо ж статтю 257 КК просто «Бандитизм» або статтю 258 КК – «Терористичний акт»). Подібне уточнення дозволить притягувати до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 255 КК також за матеріальне забезпечення злочинної організації і координацію дій об'єднань (організованих груп) злочинних організацій.

8. Серед загальних та істотних ознак злочину, закріплених у формально-матеріальному його визначенні (ч. 1 ст. 18 КК) чільне місце відведено вчиненню його суб'єктом злочину, оскільки злочин являє собою певний вид поведінки людини, що відбувається у певній обстановці, місці й часі і завжди виявляється в конкретній дії чи бездіяльності. Але злочин може бути вчиненим не будь-якою особою, а лише тією, якій притаманні визначені законом про кримінальну відповідальність правові ознаки.

8.1. Суб'єкту злочину притаманні ряд обов'язкових ознак, що впливають з його нормативного визначення (ч. 1 ст. 18 КК): а) фізична особа (людина); б) осудність такої особи; в) досягнення такою особою встановленого кримінальним законом віку до моменту вчинення злочину. Поняття суб'єкта злочину як самостійного елемента складу, включає лише ті особистісні ознаки та властивості злочину, за якими вчинене ним суспільно небезпечне діяння

може бути визнане злочинним, а сама особа, що вчинила злочин, притягнута до кримінальної відповідальності.

8.2. Нормативно визначені ознаки суб'єкта злочину у сукупності з іншими об'єктивними та суб'єктивними ознаками визначають конкретне суспільно небезпечне діяння як злочинне та виступають правовою підставою для визнання наявності складу злочину у конкретному діянні особи. Саме діями суб'єкта злочину реалізується злочинне посягання на забезпечуваний кримінальним правом об'єкт, саме від суб'єкта злочину залежить характер злочинного посягання.

8.3. Суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК може бути фізична осудна або обмежено осудна особа, якій до вчинення дій, передбачених диспозицією аналізованої норми, виповнилося шістнадцять років, тобто йдеться про загальний суб'єкт злочину (цим самим заперечується можливість вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК спеціальним суб'єктом злочину).

8.4. Зміст норми, закріпленій у ч. 4 ст. 28 КК (щодо поняття злочинної організації) є підставою для твердження, що тяжкий або особливо тяжкий злочин буде визнаний вчиненим спеціальними суб'єктами, якщо він вчинений стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб, члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для відповідної спільної злочинної діяльності. За таких умов злочинні дії зазначених осіб (спеціальних суб'єктів) становлять ідеальну сукупність злочинів і мають бути кваліфіковані за ч. 1 ст. 255 та відповідною статтею Особливої частини КК, яка визначає покарання за вчинення конкретного тяжкого чи особливо тяжкого злочину.

9. Суб'єктивна сторона складу злочину, як необхідний елемент будь-якого складу злочинного діяння являє собою: по-перше, психічне ставлення суб'єкта до навколишньої дійсності, вчинюваного ним діяння та його наслідків; по-друге, внутрішню сутність злочинного діяння, ті внутрішні психічні процеси (почуття, наміри, мету, волю), що відбуваються у психіці осудної особи під час вчинення нею передбаченого кримінальним законом суспільно небезпечного

діяння, розгортаються у часі, а, отже, мають свою динаміку, початок і закінчення; по-третє психічну діяльність особи, що відображує ставлення її свідомості і волі до суспільно небезпечного діяння, котре нею вчинюється, і до його шкідливих наслідків; по-четверте, у суб'єктивній стороні виявляються певні особистісні психологічні властивості, риси суб'єкта злочину.

9.1. Зміст суб'єктивної сторони складу злочину характеризують певні юридичні ознаки: вина, мотив, мета і емоційний стан.

9.1.1. Властивість вини як важливої соціальної категорії виявляється в двох її аспектах: з одного боку це негативне зневажливе ставлення особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, до тих соціальних благ, цінностей, суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом; з іншого боку – вина особи у вчиненні суспільно небезпечного діяння оцінюється негативною і засуджується правом.

9.1.2. Мотив злочину – це ті усвідомлені особою внутрішні спонукання, які викликають у неї рішучість вчинити злочин та виконують керівну роль при скоєнні такого злочину. Тобто усвідомлювання спонукань припускає їх соціальну оцінку особою та розуміння того, до чого призведе їх здійснення. Мотив відносять до факультативних ознак суб'єктивної сторони злочину, оскільки мотив, на відміну від вини, впливає на кваліфікацію діяння лише у випадках, прямо передбачених нормами Особливої частини КК; він також може відігравати роль кваліфікуючої / особливо кваліфікуючої ознаки чи обставини, яка пом'якшує або обтяжує покарання.

9.1.3. З'ясування мети злочину дозволяє визначити спрямованість злочинних дій, той ближчий результат, до якого прагне винна особа, вчинюючи той або інший злочин. Мета злочину характеризується тим самим кримінально-правовим значенням, що і його мотив. Тобто, вона: являє собою обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони лише у випадках визначення її в кримінально-правовій нормі, а також у випадках, якщо за своїм характером конкретне діяння припускає наявність визначеної мети; може впливати на ступінь тяжкості

злочину і бути вказаною в нормі як кваліфікуюча чи особливо кваліфікуюча ознака злочину; при призначенні покарання може бути визнана обставиною, що пом'якшує або обтяжує його.

9.1.4. Емоційний стан винної особи, тобто певне емоційне забарвлення, що виражає переживання людини у зв'язку із вчиненням конкретного діяння, відіграє роль суб'єктивної ознаки злочину (визнається пом'якшуючою обставиною) за умови, що інтенсивна емоція протягом короткого часу стає домінуючою, значно знижуючи здатність людини усвідомлювати свої дії і керувати ними, майже повністю втрачається функція самоконтролю і самооцінки, звужується до мінімуму вольова сфера, а організм людини значною мірою переходить на інстинктивні механізми керування (стан фізіологічного афекту).

10. За більшістю із форм об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК (крім участі у злочинах, вчинюваних такою організацією) мова ідеться про злочин з формальним складом, тобто вчинюваному з прямим умислом, хоча нормативно така форма вини не визначена, та при відсутності акцентуації на мотив.

10.1. Тобто, винна особа: усвідомлює суспільно небезпечний характер особистих діянь, спрямованих на зовнішнє виявлення протиправних ознак тієї чи іншої форми об'єктивної сторони складу злочину та передбачає, що такі діяння неминуче посягають на громадську безпеку, тобто є суспільно небезпечними для невизначеного кола осіб (інтелектуальний момент прямого умислу); бажає/прагне вчинити такі протиправні та суспільно небезпечні дії (вольовий момент прямого умислу).

10.2. При участі у злочинах, вчинюваних злочинною організацією винна особа усвідомлює свою співучасть у вчиненні у складі злочинної спільноти суспільно небезпечного діяння, визнаного тяжким або особливо тяжким злочином за конкретною статтею Особливої частини КК та одночасно передбачає, що саме сукупність таких сумісних злочинних зусиль неминуче

призведе до настання бажаних, у тому числі матеріалізованих злочинних наслідків (інтелектуальний момент прямого умислу). Вольовий момент прямого умислу при участі у злочинах, вчинюваних злочинною організацією виявляється у підпорядкуванні дій винної особи процесу колективного досягнення певної матеріалізованої злочинної мети.

10.3. Мотив створення злочинної організації (за усіма формами об'єктивної сторони, крім участі у злочинах, вчинюваних такою злочинною спільнотою), віднесений до факультативних ознак суб'єктивної сторони складу злочину, тобто не впливає на кваліфікацію тих або інших дій за ст. 255 КК. Мотиви участі у злочинах, вчинюваних такою організацією можуть бути різними, але з низинним забарвленням – користь, прагнення до наживи, матеріальної вигоди тощо.

10.4. За ст. 255 КК мета безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації є єдиною лише для такої форми об'єктивної сторони складу злочину як участь у злочинах, вчинюваних злочинною організацією, оскільки усім іншим формам об'єктивної сторони складу злочину, крім основної, кінцевої – вчинення злочинів відповідної тяжкості, притаманні й проміжні цілі, свого роду завдання (створення злочинної організації передбачає, наприклад, утворення стійкого об'єднання осіб для заняття злочинною діяльністю).

РОЗДІЛ III. УДОСКОНАЛЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

3.1. Удосконалення диференціації кримінальної відповідальності за створення злочинної організації як правова необхідність сьогодення

За наявності численних соціально-правових ознак, що одночасно характеризують національне кримінальне законодавство як концентроване виявлення державної кримінальної політики та інструмент її практичної реалізації, його правову природу позначають наступні специфічні риси. Національне кримінальне законодавство (закон про кримінальну відповідальність) є нормативно-правовим актом, який: 1) прийнятий Верховною Радою України – єдиним органом законодавчої влади в Україні; 2) базується на Конституції України та загальновизнаних принципах та нормах міжнародного права; 3) містить юридичні норми, які визначають принципи та загальні положення кримінального права; 4) регламентує загальні положення, підстави, принципи та межі кримінальної відповідальності; 5) визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинними та які покарання чи інші заходи кримінально-правового характеру призначаються за вчинення цих злочинів; 6) визначає підстави призначення покарання, звільнення від покарання чи відповідальності; 7) є певним засобом виховного та превентивного впливу на осіб, засуджених за вчинення злочину, а також на інших громадян; 8) включає сукупність положень міжнародних договорів, імплементованих у кримінальне законодавство України як його невід’ємна частина [139, 24; 37; 190, 29, 148, 26].

Отже, інститут кримінальної відповідальності є самостійним (та одним із найважливіших) інститутом кримінального права та кримінального законодавства, якому притаманні як родові, тобто характерні для юридичної відповідальності загалом, так і видові, тобто, що належать лише кримінально-

правовій відповідальності, специфічна сутність, принципи, завдання тощо [139, 73].

Національним, у тому числі кримінальним, законодавством не визначене поняття ані юридичної відповідальності, ані такого її різновиду як кримінальна відповідальність. В юридичній літературі, у тому числі доктрині кримінального права, точки зору щодо сутності таких понять є досить дискусійними, що пояснюється перш за все відсутністю узгодженості при визначенні сутності такого поняття на рівні загального – соціальної відповідальності.

У зв'язку з цим зазначимо, що проблема відповідальності, незважаючи на численні зусилля представників майже всіх наук – від філософії до права, досліджувати цей феномен, продовжує привертати загальну увагу теоретиків, що чітко усвідомлюють соціальне неблагополуччя у всіх сферах суспільних відносин, регульованих за допомогою відповідальності.

У дослідженні відповідальності склалася майже парадоксальна ситуація коли філософи, що займаються в основному загальнометодологічними проблемами соціальної відповідальності, а, отже, ігнорують специфічні закономірності цього феномена в його конкретних проявах, а фахівці інших наук, зосереджуючись на вивченні головним чином специфіки відповідальності в конкретних суспільних відносинах, відсувають на другий план загальнометодологічний, теоретичний погляд на відповідальність, хоча формально будь-якому дослідженню проблеми відповідальності майже завжди передуює міркування загальнометодологічного характеру. Саме цим, як нам представляється, визначаються джерела дискусії, яка виникла в юридичній науці між прихильниками і супротивниками так званої позитивної, перспективної відповідальності і конфронтуючої традиційної негативної, ретроспективної юридичної відповідальності. В результаті визначеної неузгодженості в дослідженнях феномена відповідальності, на нашу думку, наука поки що не має цілісної концепції соціальної відповідальності. Відповідальність, як багатомірний, поліструктурний, багатосутнісний

соціальний феномен і неодмінний атрибут суспільних відносин, його регулятор на всіх стадіях існування суспільства досліджується різними галузями наук, природно, головним чином, у рамках предмета кожної науки.

У соціально-політичній літературі використовується досить широке поняття відповідальності. Найчастіше відповідальність розглядається як усвідомлена та сприйнята особою соціальна необхідність ініціативного виконання обов'язку, усієї суми, що покладені на особу обов'язків – політичних, моральних, правових і ін. У цьому випадку відповідальність розуміється як явище однопорядкове соціальній волі, сполученої в класовому суспільстві з необхідністю політичного і державно-правового забезпечення інтересів пануючого класу. Якщо ж виділити ті значущі параметри, які розкривають сутність феномена соціальної відповідальності та в силу цього можуть служити загальнометодологічною, теоретичною основою понять юридичної, а також кримінальної відповідальності, то слід назвати наступні.

Перш за все, соціальна відповідальність розглядається як відображення об'єктивно існуючої потреби узгодження, упорядкованості дій всіх індивідів у процесі будь-якої спільної діяльності. Іншими словами, відповідальність – це атрибут будь-яких управлінських відносин, що виникають як в системі управління, так і в системі самоврядування. Тобто спільна діяльність людей (незалежно від її функціонального змісту) – джерело відповідальності її учасників, а своє предметне вираження вона знаходить у конкретних «відносинах відповідальної залежності». З цих позицій, підсумовуючи дослідження про об'єктивно значущі для розкриття сутності соціальної відповідальності параметрах, впливає необхідність назвати такі з них: а) суспільна сутність людини як учасника суспільних відносин знаходить вираження у виконанні визначеної соціальної ролі в системі цих відносин; б) соціальне регулювання поведінки учасників суспільних відносин забезпечується в першу чергу у формі соціального нормування їх діяльності, встановлення соціальних нормативів їх поведінки в залежності/з урахуванням

їх соціальної ролі. При цьому слід підкреслити ціннісний характер соціально-нормативного регулювання, оскільки соціальні нормативи, якщо вони відбивають інтереси індивідів чи визначених соціальних спільнот, можуть перетворюватися в ціннісні «еталони» поведінки; в) нарешті, соціальне регулювання поведінки індивіда в процесі спільної діяльності припускає наявність свободи волі і можливість вибору альтернативної поведінки.

Ведучим з цих об'єктивних основ чи параметрів соціальної відповідальності з точки зору соціального регулювання, безперечно, є нормативний метод регулювання й охорони суспільних відносин, оскільки взаємні обов'язки суб'єктів у суспільстві виражаються і закріплюються в соціальних нормах. Однак було би помилкою ототожнювати відповідальність із соціальною нормою, тому що соціальна відповідальність виконує, скоріше за все, функцію соціального контролю за виконанням норми та гарантує виконання запрограмованих соціальною нормою взаємних обов'язків учасників суспільних відносин. У зв'язку з цим відповідальність містить у собі також момент оцінки виконання соціальної норми. Нормативний метод регулювання суспільних відносин припускає існування механізму соціального контролю, що складається не тільки з норм, але також із соціальних інститутів, що забезпечують поведінку (діяльність) людей відповідно до цих норм, інтересів даної соціальної спільноти. Соціальна відповідальність і є центральною ланкою того механізму, що забезпечує усунення неузгодженості, дезорганізації в суспільному житті, «зняття» протиріч та конфліктів між учасниками суспільних відносин на основі забезпечення нормативного регулювання цих відносин.

У загальному виді механізм соціальної відповідальності діє за принципом «соціальна норма – поведінка – оцінка – відповідальність». Цей принцип заснований на об'єктивних умовах, при яких тільки і може бути забезпечене нормальне функціонування суспільних відносин, що складаються в процесі спільної діяльності та припускають наявність необхідних гарантій виконання їх учасниками прийнятих на себе обов'язків своїх соціальних ролей. З наведеного

впливає, що соціальна відповідальність – це відповідальність не тільки за кінцевий результат, тобто результат тих дій, що визначені як обов'язкові, але одночасно й соціальний примус, що забезпечує дотримання соціально нормованого еталону поведінки, у даному випадку – примус до належного виконання конкретних обов'язків. При цьому конкретні форми і способи цього соціального примусу залежать від рівнів соціального контролю й особливостей тих соціальних спільнот, у рамках яких регулюється і здійснюється конкретний обов'язок.

Основне призначення соціальної відповідальності як форми соціального контролю, - це головним чином примусове забезпечення належного виконання тих обов'язків, які покладені соціальною нормою на суб'єкти суспільних відносин з метою їхнього упорядкування, урегульованості в інтересах досягнення визначеного результату. У зв'язку з цим навіть такі тверді форми примусу, як соціальні санкції, що застосовуються, як правило, або з метою попередження, запобігання поведінки, що відхиляється від норми, або навіть як вираження негативного, осудливого відношення, що переслідує каральну мету, у кінцевому рахунку спрямовані на досягнення визначених позитивних соціальних результатів. Іншими словами, соціальний зміст і призначення соціальної відповідальності – її позитивний, організуючий початок.

Отже, з точки зору соціального механізму соціальна відповідальність заснована на формуванні і нормативному закріпленні визначених дій суб'єктів суспільних відносин як обов'язків (належна поведінка) і на можливості застосування соціального примусу (у різних формах) у разі невиконання цих обов'язків. З урахуванням останнього зазначимо, що негативна соціальна відповідальність являє собою встановлення та застосування суспільством різних заходів впливу/примусу за здійснення суб'єктом суспільно небезпечного діяння, що порушує приписи соціальних норм.

Юридична відповідальність в усьому багатстві своєї специфіки соціально «працюючої» конструкції розроблена детально, особливо в рамках окремих

галузей права, що мають практичне застосування (кримінального, цивільного, адміністративного, трудового і т. п.), проте, на наш погляд, не втрачає загальних властивостей інституту соціального контролю, і, більш того, дія її механізму не виходить за межі загальних закономірностей соціального механізму відповідальності в цілому.

В юридичній літературі обґрунтовано доводиться, що більш усталеним щодо свого визначення, визнання та наукових характеристик є поняття негативної юридичної відповідальності. Хоча й в теорії права поки що немає одностайності при визначенні сутності цього поняття. За спрощеним варіантом вважається, що негативна юридична відповідальність – це особливий вид юридичної відповідальності, що являє собою відповідну реакцію суспільства та держави на здійснене особою винне протиправне діяння у формі застосування до неї заходів державного примусу, серед яких виділяють примусові заходи: особистого характеру (позбавлення волі); майнового характеру (штраф); організаційного характеру (звільнення з роботи/посади) [214, 7].

Але, крім зазначеного, можна виділити принаймні ще три таких варіанти щодо його розуміння. За першим варіантом негативна юридична відповідальність полягає у застосуванні до особи, що скоїла правопорушення, засобів державного примусу, що передбачені санкцією порушеної норми, у встановленому для цього процесуальному порядку¹. Або, що – це заходи державного примусу за скоєне правопорушення, які полягають у тому, що винна особа позбавляється особистісних чи майнових благ [225, 490], форма впливу на порушників, реакція держави на допущені порушення правових норм, посягання на соціальні інтереси суспільства, права особи². Отже, визначальною є така ознака юридичної відповідальності, як застосування державою (уповноваженими державою органами) примусових заходів до особи,

1. Общая теория государства и права. Академический курс в трех томах / Отв. ред. М.Н. Марченко. – 3-е изд., перераб. и доп. – М., 2007. – с. 655.

2. Законотворча діяльність: Словник термінів і понять / За ред.. В.М. Литвина. – К., 2004. – с. 335.

винної у скоєнні правопорушення.

Прихильники другої точки зору при визначенні цього поняття акцентують увагу на обов'язок особи, винної у вчиненні правопорушення, перетерпіти несприятливі для неї наслідки, аргументуючи тим, що це: необхідність особи зазнати засобів державного примусу за скоєне правопорушення¹ чи встановлений у процесуальному порядку обов'язок суб'єкта, що скоїв правопорушення, перетерпіти адекватні позбавлення особистого, майнового чи організаційного характеру, що передбачені санкцією юридичної норми², або застосування засобів державного примусу до правопорушника за скоєне ним протиправне діяння, пов'язане з тим, що винний зобов'язаний перетерпіти позбавлення особистого чи майнового характеру³. На думку прихильників третьої точки зору, юридична відповідальність являє собою специфічне правовідношення між державою в особі уповноважених нею органів і правопорушником, до якого застосовуються юридичні санкції з негативними для нього наслідками (позбавлення волі, штраф, відшкодування шкоди тощо) [322, 437; 323, 105], тобто наголос робиться саме на правовідношенні, яке обумовлене вчиненням особою правопорушення та яке в свою чергу являє собою підставу для застосування державою примусових заходів, а для винного – перетерпіти негативні наслідки.

Як вже зазначалося, кримінальній відповідальності, як кримінально-правовому виду юридичної відповідальності притаманні, поряд з загальними ознаками юридичної відповідальності, й видові (тобто на рівні одиничного) специфічні сутність, принципи, завдання тощо.

При цьому слід підкреслити, що у вітчизняній теорії кримінального права проблемі кримінальної відповідальності приділяється достатньо уваги, проте не всі її аспекти досліджені однаково рівномірно. Наприклад, достатньо

1. Теория государства и права: учебник / А.В. Малько. – М., 2007. с. 243.
2. Теория государства и права: учебник / В.Л. Кулаков, А.В. Малько. – М., 2008. с. 322.
3. Теория государства и права: учебник / Р.Т. Мухаев. 2-е изд., перераб. и доп. – М., 2005. с. 489.

розробленими є питання щодо підстав кримінальної відповідальності, звільнення від неї, але менш дослідженими залишаються поняття та сутність самої кримінальної відповідальності, її диференціація, індивідуалізація тощо. Отже, багато питань, що стосуються проблеми кримінальної відповідальності, залишаються дискусійними та недостатньо розробленими. Досить актуальними на даний час є питання щодо сутності кримінальної відповідальності, її диференціації та індивідуалізації. Позитивне вирішення зазначених питань, без усякого сумніву, сприятиме підвищенню ефективності інституту кримінальної відповідальності у протидії злочинності.

За висновком В.О.Меркулової у доктрині кримінального права кримінальна відповідальність традиційно розглядається як специфічний механізм кримінально-правового реагування держави на скоєний злочин, що тягне певні несприятливі наслідки для особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння [188, 8].

Дослідивши висловлені у теорії кримінального права концепції розуміння змісту та сутності кримінальної відповідальності, форм її реалізації, В.О.Меркулова запропонувала власну, найбільш типову за її словами, класифікацію, згідно з якою всі такі концепції запропоновано об'єднати у чотири групи. До першої групи віднесені концепції, які ототожнюють кримінальну відповідальність із санкцією кримінально-правової норми та вбачають у реальному застосуванні кримінальної відповідальності застосування кримінально-правової норми, санкції норми; додається також, що у певних випадках безпосередньо йдеться про ототожнення кримінальної відповідальності і покарання. У другу, найчисельнішу за словами автора, групу зведені концепції, які розглядають кримінальну відповідальність як певний обов'язок особи, яка вчинила злочин, піддатися дії кримінального закону, мірі кримінально-правового впливу, понести відповідальність перед суспільством та державою, підлягати певним заходам негативного характеру, передбачених чинним законодавством, зазнати певних обмежень та позбавлень. Третю групу,

на переконання автора, складають концепції «відповідальність-правовідносини» та базуються на тому, що науковці – прихильники таких концепцій розглядають кримінальну відповідальність як специфічні кримінально-правові відносини, сукупність кримінальних, кримінально-процесуальних і кримінально-виконавчих відносин. Автор також вважає, що четверта група концепцій відтворює думки тих науковців, які кримінальну відповідальність розглядають як реальне покладання на винну особу заходів державного примусу, реальних певних обмежень і позбавлень, пов'язаних з фактом осуду, призначенням покарання чи без такого [188, 9-24].

Отже, за наведеними групами концепцій кримінальна відповідальність здебільшого розглядається однобічно: або як право держави піддати винну особу певним примусовим заходам, або як обов'язок винної особи зазнати певних обмежень чи позбавлень. За таких умов більш прийнятною видається точка зору прибічників концепцій «відповідальність-правовідносини», але при більш повній характеристиці, оскільки кримінальна відповідальність являє собою абстрактне правовідношення, яке виникає у разі вчинення особою конкретного, передбаченого нормою кримінального закону, злочину. Таке правовідношення має двосторонній характер і є особливою формою взаємного зв'язку між конкретними суб'єктами через їх права, обов'язки, повноваження і відповідальність, які закріплені у правових нормах. Отже, сутність кримінальної відповідальності полягає у взаємних правах-обов'язках держави та особи, винної у вчиненні злочину. З одного боку, держава через уповноважені нею органи має право вимагати від особи, винної у вчиненні конкретного злочину, відповіді за свої злочинні дії, застосувати до такої особи передбачені законом заходи державного примусу; зазначені права держави породжують у винної у вчиненні злочину особи обов'язок відповісти за свої злочинні діяння та зазнати небажаних для себе наслідків притягнення до кримінальної відповідальності. З іншого боку, винній у вчиненні злочину особі належить право відповісти перед державою лише за вчинені нею винні дії та

заснати певних обмежень у відповідності із законом; зазначеним правом винної особи обумовлений обов'язок держави притягти винну особу до співрозмірної вчиненому та такої, що визначена законом, кримінальну відповідальність (правова умова) та у передбаченому законом порядку, із додержанням прав і інтересів винного (процесуальна умова).

Отже, реалізація обов'язку держави щодо покладення на винну особу кримінальної відповідальності з додержанням зазначених кримінальної та кримінально-процесуальної умов додатково підкреслює важливість (значення) цього державного акту. Сприяти процесу ефективної реалізації даного обов'язку держави призвані принципи кримінального права, тобто ті «найзагальніші засади кримінального законодавства, що встановлені законом або безпосередньо з нього випливають і які мають пряму дію, пряму регулятивну функцію» [190, 21], «вихідні основоположні ідеї, які випливають зі змісту правових норм, закріплених у кримінальному законодавстві [139, 18], «система вироблених наукою кримінального права і втілених в нормах кримінального права загальнокерівних засад, ідеологічних постулатів, які відображають змістовну суть кримінального права, його завдання, закономірності кримінально-правового регулювання» [148, 19].

У теорії кримінального права досить розповсюдженим є поділ галузевих принципів на загальноправові (тобто такі, що є основоположними для усіх або переважної більшості галузей права) та спеціальні (тобто ті, що притаманні лише для кримінального права, а, отже, суто кримінально-правові) [139, 18; 190, 21], хоча, як зазначається в юридичній літературі, «віднесення до вказаних видів тих чи інших принципів в теорії кримінального права є дискусійним питанням» [190, 21]. Наприклад, М.І.Бажанов до найважливіших принципів кримінального права, серед інших, відносив: відповідальність лише за вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом як злочин; відповідальність лише за наявності вини; особистий характер відповідальності; індивідуалізація кримінальної відповідальності та покарання [140, 10]. Навпаки,

російський учений Є.Жевлаков поділяє принципи кримінального законодавства на загальні (справедливість, гуманізм, законність) та спеціальні (диференціація та індивідуалізація покарання, особиста відповідальність, економія заходів державного примусу) [81, 38]. Відомий вітчизняний теоретик з кримінального права В.К. Грищук, за результатами аналізу наявних видів принципів кримінального права, виокремлює наступні: 1) принцип законності; 2) принцип рівності осіб перед кримінальним правом; 3) принцип справедливості; 4) принцип гуманності; 5) принцип винної кримінальної відповідальності [148, 19-20].

В теорії кримінального права обґрунтовано підкреслюється провідна роль (серед інших принципів кримінального права) принципу справедливості. А.М. Яковлев, на підтвердження цієї точки зору ще на початку 80-х років минулого століття зазначав, що без примусу кримінальне правосуддя було би безсильним, без виховання – нелюдям, але без справедливості правосуддя взагалі перестало би існувати [330, 93].

Відомі російські учені С.Г. Келіна та В.М. Кудрявцев визнавали принципи рівності, гуманізму, законності, відповідальності кожної людини перед суспільством невід'ємними елементами соціальної справедливості [109, 16], а А.В. Наумов доводив, що справедливість у кримінальному праві акумулює в себе інші важливіші її принципи, і у першу чергу принципи законності, демократизму (рівності громадян перед кримінальним законом), індивідуалізації відповідальності та покарання, невідворотності відповідальності, гуманізму [248, 21]. На думку професора В.К. Грищука принцип справедливості змістовно та гармонійно поєднується з принципами законності, рівності осіб перед кримінальним правом, винної кримінальної відповідальності, гуманності, демократичності [148, 22]. В. Мальцев обґрунтовує зазначену теорію тим, що зміст соціальної справедливості як однієї з центральних категорій суспільної свідомості у кінцевому підсумку залежить від конкретних соціальних умов реального суспільства (тобто від його

економічного базису), поведінки людей й тих соціальних (духовних та матеріальних) цінностей, які створюються такою поведінкою, відносин членів суспільства між собою з приводу зазначених цінностей; іншими словами, зміст категорії «соціальна справедливість» обумовлюється соціальними цінностями та поведінкою людей реального суспільства. Тому, на думку автора, зміст справедливості як принципу кримінального права (правосвідомості) обумовлюється змістом категорії «соціальна справедливість» стосовно предмету кримінального права: предмету кримінально-правової охорони та суспільно небезпечної поведінки, оскільки останні виявляються найбільш важливими соціальними цінностями та різновидом поведінки людей реального суспільства. Виходячи з наведеного, автор вважає, що принцип справедливості – найбільш насичений та широкий у соціальному плані – за своїми зрівняльній та розподільній сторонами обумовлює зміст принципів рівності та гуманізму [173, 46]. Слід додати й те, що принцип соціальної справедливості виявляється також через принципи диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання, тобто принципи диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання є способами (прийомами) реалізації/виявлення принципу соціальної справедливості. На підтвердження цього висновку наведемо точки зору окремих відомих вітчизняних юристів-науковців. Так, на переконання вчених-фахівців з теорії права «принцип справедливості означає, що право виступає як міра справедливості, як морально-правова домірність вкладеного та отриманого в усіх сферах життєдіяльності людини та їхнього правового забезпечення. Принцип справедливості містить у собі вимогу відповідності між практичною роллю різних індивідів (соціальних груп) у житті суспільства та їхнім соціальним становищем, між їхніми правами та обов'язками, злочином і покаранням, заслугами людей та їхнім суспільним визнанням. Принцип справедливості є важливим при вирішенні конкретних юридичних справ (приміром, при визначенні міри кримінального покарання) [241, 224]. Знаний вчений-фахівець

з теорії кримінального права В.К. Гришук, наводячи найважливіші ознаки, що характеризують принцип справедливості у кримінальному праві, підкреслює, що його додержання передбачає врахування, зокрема при притягненні особи до кримінальної відповідальності, при призначенні їй покарання, вирішенні питань звільнення від покарання та його відбування, погашення і зняття судимості: особи правопорушника, суб'єктивних і об'єктивних ознак вчиненого ним діяння, пом'якшуючих та обтяжуючих покарання обставин [148, 22]. Підкреслимо, що професор В.К.Гришук акцентує увагу на значенні принципу справедливості при реалізації численності кримінально-правових інститутів: притягненні до кримінальної відповідальності, призначенні покарання, звільненні від кримінальної відповідальності, від покарання та його відбування тощо, тобто виокремлює такі правові категорії, як «кримінальна відповідальність» і «кримінальне покарання», підкреслює відмінність між ними.

При з'ясуванні сутності принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання наголошувалося й на тому, що зазначений принцип вимагає, щоб кримінальна відповідальність і призначення покарання були максимально конкретизовані, індивідуалізовані, виходячи із конкретних обставин вчиненого злочину з урахуванням особи винного. Додавалося, що чим більш тяжкий злочин вчинено, чим більш суспільно небезпечним є винний, тим більш сувора кримінальна відповідальність настає, тим більш суворим є призначене покарання; і навпаки, при вчиненні злочинів, що не є тяжкими, коли особа винного не вимагає суворого покарання, кримінальна відповідальність пом'якшується, призначається менш суворе покарання. А іноді на підставі розглядуваного принципу особа звільняється від кримінальної відповідальності або покарання [140, 12].

Наведена останньою думка викликає заперечення у зв'язку з тим, що мова має вестися не про комплексний принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання, а про два самостійні принципи кримінального

права: принцип диференціації кримінальної відповідальності і принцип індивідуалізації покарання. Зауважимо на те, що такий висновок впливає із змісту висловленої точки зору. По-перше, йдеться про те, що з урахуванням кримінально-правової характеристики абстрактного злочинного діяння та типових кримінологічних ознак потенційної винної особи законодавець встановлює більш-менш визначені заходи державного примусу, тобто диференціює кримінальну відповідальність («диференціація» - поділ, розчленування чого-небудь на окремі різнорідні елементи [35, 224]; більш детально диференціацію кримінальної відповідальності розглянемо пізніше). По-друге, з урахуванням конкретних обставин вчинення конкретного злочину (злочинного діяння) та особистісних ознак (характеристик) винної особи суд, враховуючи визначені законодавцем заходи державного примусу, визначає вид і міру покарання винній особі, тобто індивідуалізує кримінальне покарання («індивідуалізувати» - надавати кому-, чому-небудь індивідуальних ознак, рис [23, 398]).

Між тим, саме наведені обставини доводять, що диференціація кримінальної відповідальності і індивідуалізація покарання є несхожими правовими категоріями, а, відтак, відмінними та самостійними принципами кримінального права. По-перше, відмінність зазначених правових категорій визнана на законодавчому рівні. Наприклад, у розділі другому Загальної частини КК вміщений Закон про кримінальну відповідальність, а нормами розділу дев'ятого передбачені правові підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності. У розділі одинадцятому визначені засади призначення покарання, а у розділі дванадцятому закріплено такі інститути: звільнення від покарання; звільнення від відбування покарання; звільнення від подальшого відбування покарання тощо.

У тому ж кримінальному законодавстві закріплені також відмінність та самостійність принципів диференціації кримінальної відповідальності і індивідуалізації покарання. Аналіз нормативних положень кримінального

законодавства підтверджує висновок про диференціацію кримінальної відповідальності у нормах як Загальної, так і Особливої частин КК.

У статті 12 КК, вперше у кримінальному законодавстві України закріплено класифікацію злочинів за матеріальним та формальним критеріями. Матеріальний критерій відображає внутрішню соціальну сутність злочинів – ступінь їх тяжкості та небезпечності для суспільних відносин, які охороняються законом, а формальний – типовий вид і розмір покарання (передбачені санкціями конкретних статей за скоєні злочини), що найбільш повно відображає тяжкість конкретної групи (категорії) злочинів [148, 69]. За цими критеріями злочинні діяння поділяються на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі. Разом з тим, така класифікація (диференціація) є підсумковою, носить узагальнюючий характер та являє собою лише основу для подальшої диференціації кримінальної відповідальності. Більш змістовна диференціація кримінальної відповідальності виконана (впроваджена) законодавцем у статтях Особливої частини КК шляхом визначення виду і розміру примусових заходів в основному (простому) складі злочину, а також шляхом використання кваліфікуючих та привілейованих ознак та конструювання за їх допомогою спеціальних складів злочинів (в юридичній літературі також стверджується, що кримінальна відповідальність диференціюється (поділяється) на простий, кваліфікований та привілейований види злочинів. Таким чином, у статтях Особливої частини КК законодавець безпосередньо відображує міру, тобто типовий характер і ступінь суспільної небезпечності злочинних посягань певного роду або виду та винних осіб та на цій підставі дає їм кримінально-правову оцінку у санкціях кримінально-правових норм, яка повинна відповідати характеру і ступеню суспільної небезпечності злочинного посягання, обставинам його вчинення і особистості винної особи. Отже, встановлення в законі різних форм кримінальної відповідальності є об'єктивною підставою для визначення судом міри

відповідальності конкретної особи за вчинений нею конкретний злочин у відповідності із ступенем його тяжкості та особистості винного.

На підставі наведеного є можливість виокремити специфічні особливості аналізованих принципів кримінального права. По-перше, вони розрізняються за суб'єктом встановлення/реалізації: якщо диференціація кримінальної відповідальності має місце на етапі встановлення кримінально-правової заборони, тобто у законодавчій сфері, то правозастосовча практика відображує індивідуалізацію покарання, тобто індивідуалізація покарання має місце на стадії притягнення конкретної особи до відповідальності. По-друге, диференціація полягає у розподілі відповідальності у самому кримінальному законі, який зводиться до встановлення законодавчим органом різних негативних наслідків державного примусу в залежності від типового ступеня суспільної небезпечності абстрактного злочину та особистості такого ж само типового винного; індивідуалізація покарання полягає у визначенні правозастосовчим органом (судом) конкретного виду покарання та його меж конкретній особі за вчинення нею конкретного злочину відповідно із тяжкістю скоєного діяння та її особистістю. Отже, диференціація кримінальної відповідальності і індивідуалізація покарання є різними та самостійними принципами кримінального права.

Що ж стосується диференціації кримінальної відповідальності за створення злочинної організації, то перш за все підкреслимо, що вона має врахувати в першу чергу характер вчинюваних діянь та функціональну роль співучасника, а затим ступінь участі такого співучасника у сумісній злочинній діяльності.

Перш ніж оцінити ступінь диференціації кримінальної відповідальності за створення злочинної організації та діяння, спрямовані на забезпечення її злочинної діяльності, мусимо повторити, що диспозиція частини першої ст. 255 КК включає сім альтернативних діянь: створення злочинної організації або керування нею; участь у злочинній організації або вчинюваних нею тяжких чи

особливо тяжких злочинах; організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп. Вид і міра покарання за наведені форми об'єктивної сторони визначені у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років. Тобто за ступенем тяжкості такі дії на законодавчому рівні визнаються особливо тяжким злочином, попри те, що за характером та ступенем суспільної небезпечності суттєво відрізняються. Така ситуація є підтвердженням висновку про те, що за цією сукупністю злочинних діянь кримінальна відповідальність не диференційована. Зазначене навряд чи сприяє забезпеченню суворої відповідальності учасників злочинних угруповань.

Вважаємо, що зазначена нормативна прогалина в урегулюванні питань боротьби з організованою злочинністю має бути усунена шляхом внесення змін у конструкцію диспозиції ч. 1 ст. 255 КК, за якими окремо би передбачалася кримінальна відповідальність за наступні діяння:

а) створення злочинної організації з метою вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, а також керівництво такою організацією (з визнаванням таких дій особливо тяжким злочином);

б) участь у злочинній організації або участь у злочинах, вчинюваних такою організацією (такі дії пропонується віднести до тяжких злочинів);

в) організація або керівництво зустріччю (сходкою) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп (такі дії мають визнаватися тяжкими злочинами);

г) сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів тощо (з оцінюванням як злочин середньої тяжкості).

Залишається додати лише те, що запропоновані зміни до ч.1 ст. 255 КК схвалюють 84,4% з числа опитаних нами суддів, працівників прокуратури та органів внутрішніх справ (152 з 180), у тому числі: 80,0% суддів (32 з 40), 80,0% працівників прокуратури (48 з 60) та 90,0% співробітників органів внутрішніх справ (72 з 80).

3.2. Підвищення якості положень Кримінального кодексу України про звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації

Важливим інструментом у протидії злочинності у сучасних умовах виступає використання інституту звільнення від кримінальної відповідальності.

Інститут звільнення від кримінальної відповідальності у нинішній його редакції є однією з безсумнівних позитивних рис чинного Кримінального кодексу України, свідченням узгодженості його концепції із загальнолюдськими цінностями, міжнародно-правовими принципами і нормами, стандартами та вимогами Ради Європи та ОБСЄ у сфері охорони прав людини і громадянина, підтвердженням проголошених Конституцією України гарантій прав і свобод людини у нашій державі. Зазначений кримінально-правовий інститут має велике соціально-правове значення та відіграє важливу роль у прагненні держави ефективно і раціонально протидіяти злочинності кримінально-правовими засобами, сповна узгоджується із загальною тенденцією розвитку кримінального законодавства в бік пом'якшення відповідальності за менш значні злочини поряд із посиленням відповідальності за більш тяжкі злочини [139, 344]. Його сутність полягає у тому, що держава відмовляється від покладення на особу, яка вчинила злочин, витрат і обмежень особистого, майнового та іншого характеру, передбачених законом як покарання, у відповідь на бажану для суспільства її правомірну посткримінальну поведінку, яка має зводитися до дійового каяття, своєчасного відвернення, усунення або мінімізації суспільно небезпечних наслідків,

повідомлення інформації про вчинений злочин, необхідної для забезпечення його вчасного розкриття, швидкого, повного та неупередженого розслідування з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений і жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу, встановлення й усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочинного посягання тощо.

В інституті звільнення від кримінальної відповідальності одночасно реалізуються принципи законності, індивідуалізації відповідальності, гуманізму та економії кримінальної репресії. Реалізація зазначених принципів проявляється у прийнятті правозастосовчими органами з додержанням вимог кримінального та кримінально-процесуального законодавства сукупності процесуальних рішень: 1) про притягнення особи, що вчинила злочин, до кримінальної відповідальності, складовою частиною якої є можливість її засудження і застосування до неї покарання; 2) про звільнення цієї особи від кримінальної відповідальності і застосування до неї у передбачених законом випадках заходів впливу, що не є кримінальним покаранням (наприклад, заходів виховного характеру при звільненні від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки). Приймаючи такі рішення, працівники правозастосовчих органів враховують характер і ступінь суспільної небезпечності, ступінь тяжкості діяння, що містить ознаки злочину, особу винного та його поведінку в контексті існуючої після вчинення злочину обстановки тощо. Практичне застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності є виявом гуманного/людяного ставлення держави до особи, винної у вчиненні злочину та дозволяє досягти суспільно корисні цілі покарання - виправлення винної особи, запобігання вчиненню нових злочинів як цією особою, так і іншими особами – шляхом незастосування до такої особи кримінального покарання [139, 342-343].

У загальній частині Кримінального кодексу України 1960 року не містилося окремої, самостійної глави, норми якої визначали би правові підстави звільнення від кримінальної відповідальності. У Кримінальному кодексі 1960 року ці питання вирішувалися за правовими нормами, що були включені у главу п'яту Загальної частини про призначення покарання і про звільнення від покарання. Хоча й за тих часів за своїми правовими характеристиками інститут звільнення від кримінальної відповідальності та інститут звільнення від покарання суттєво відрізнялися не лише за колом учасників процесу, яким надавалося право приймати рішення про звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання, а й за стадіями судочинства, у процесі яких дозволялося звільнення від кримінальної відповідальності або покарання. При цьому регламентації інституту звільнення від кримінальної відповідальності торкалися лише три (?) статті глави п'ятої Загальної частини КК (проти шести стосовно звільнення від покарання): давність притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 48), звільнення від кримінальної відповідальності і від покарання (ст. 50) та звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням заходів адміністративного стягнення, примусових заходів виховного характеру або громадського впливу (ст. 51).

Загальними видами звільнення від кримінальної відповідальності визнавалися: 1) у зв'язку зі спливом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 48); 2) у зв'язку з відпадинням суспільної небезпечності діяння, що містить ознаки злочину, або втратою суспільної небезпечності особою, яка його вчинила, внаслідок зміни обстановки (ч.1 ст. 50); 3) у зв'язку з притягненням особи до адміністративної відповідальності (п.1 ч.1 та ч.2 ст. 51); 4) у зв'язку з передачею матеріалів справи на розгляд товариського суду (п.2 ч.1 та ч.3 ст. 51); 5) у зв'язку з застосуванням судом примусових заходів виховного характеру (ч.3 ст. 10 та п.3 ч.1 ст. 51); 6) у зв'язку з передачею особи на поруки громадській організації або трудовому колективу (п. 4 ч.1 та ч.4 ст. 51); 7) у зв'язку з амністією (ч.3 ст. 92 Конституції

України). Звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням заходів адміністративного стягнення, примусових заходів виховного характеру або громадського впливу допускалося за сукупністю наступних підстав: 1) вчинення особою злочину, який не являв великої суспільної небезпеки та 2) визнання за можливе її виправлення і перевиховання без застосування кримінального покарання. Тобто у даному випадку звільнення від кримінальної відповідальності було можливе за підставами, що здебільшого носили оціночний характер. Факультативним було також звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з визнанням, що на час розслідування або розгляду справи в суді внаслідок зміни обстановки вчинене особою діяння втратило характер суспільно небезпечного або ця особа перестала бути суспільно небезпечною (ч.1 ст. 50). Але обов'язковий для виконання характер мали норма Кримінального кодексу про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (крім віднесення до компетенції суду вирішення питання про застосування давності до особи, що вчинила злочин, за який згідно з законом могло бути призначене довічне позбавлення волі) (ст. 48), норми Особливої частини Кримінального кодексу про спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності (ч.2 ст. 56, ч.2 ст. 57, ч.3 ст. 170, ч.5 ст. 187-6, ч.2 ст. 222 та ч.ч. 1 і 2 ст. 229-10 КК) та положення ч.3 ст. 92 Конституції України щодо амністії як загальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності. З часом деякі з наведених підстав та видів звільнення від кримінальної відповідальності перестали відповідати соціальним вимогам, вступили у протиріччя з законодавчими актами, що були прийняті згодом і т. ін. Наприклад, із врахуванням того, що Конституція України 1996 року має найвищу юридичну силу, а закони та інші нормативно-правові акти мають відповідати їй (ст. 8 Конституції України), а також беручи до уваги конституційні положення про те, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами (тобто, що правом визнання особи винуватою у вчиненні злочину наділений лише один орган у державі – суд, який є відповідно до

Конституції України (ст. 124) носієм судової влади, що здійснює правосуддя в умовах законності, незалежності, гласності, усності, змагальності) і делегування функцій судів чи привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається (ст. 124 Конституції України), втратили силу положення п.2 ч.1 та ч.3 ст. 51 КК про звільнення від кримінальної відповідальності з передачею матеріалів справи на розгляд товариського суду.

Або те, що правом застосування наведених видів звільнення від кримінальної відповідальності, крім судді, були наділені прокурор, а також слідчий за згодою прокурора у випадках, передбачених Кримінально-процесуальним кодексом України 1960 р. (ст.ст. 7, 7², 8-10 КПК України), що не узгоджувалося з проголошенням Конституцією України 1996 року (ст. 62) принципу презумпції невинуватості, тобто, що «підозрюваний, обвинувачений, підсудний може бути визнаний винуватим у вчиненні злочину і покараний лише за умови, що його вина буде доведена в передбаченому законом порядку і встановлена обвинувальним вироком суду» [126, 300], оскільки «Притягнення особи як обвинуваченого, затвердження прокурором обвинувального висновку на стадії досудового слідства, попередній розгляд кримінальної справи суддею не вирішують наперед визнання його винуватим у вчиненні злочину» [126, 300].

Наведені та інші прорахунки і прогалини інституту звільнення від кримінальної відповідальності ставали перешкодою у правозастосовній діяльності, сприяли порушенням законності, викликали справедливі зауваження з боку юристів-практиків і науковців, обумовлювали жваві дискусії у пресі тощо.

У прийнятому Верховною Радою України 5 квітня 2001 року новому Кримінальному кодексі України, що набрав чинності з 1 вересня того ж року, підґрунтям якого стали Конституція України та загальновизнані принципи і норми міжнародного права та який відобразив наявні на той час досягнення науки кримінального права, багато питань інституту звільнення від

кримінальної відповідальності знайшли логічну розв'язку. Загалом вони зводяться до наступного: перш за все, вперше в історії кримінального законодавства України проведена чітка класифікація злочинів, залежно від ступеня їх тяжкості, на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі (замість поділу злочинів за КК 1960 року на тяжкі злочини, тобто такі умисні діяння, що являють підвищену суспільну небезпеку, та злочини, які не являють великої суспільної небезпеки). Залежно від віднесення злочину до тієї чи іншої категорії визначені кримінально-правові наслідки його вчинення (застосування судом до осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, конкретних видів покарань в межах встановлених статтею закону, яка передбачає відповідальність за вчинений злочин, і звільнення окремих з них від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених КК України). По-друге, новим КК України передбачена сувора відповідальність за вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів та надана можливість застосування до осіб, що вчинили злочини середньої тяжкості та невеликої тяжкості, покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, а також звільнення від кримінальної відповідальності. По-третє, у Загальній частині КК з'явився самостійний розділ, дев'ятий («Звільнення від кримінальної відповідальності»), присвячений загальним положенням, правовим підставам та видам звільнення від кримінальної відповідальності (ст.ст. 44-49 КК). Доповненнями до цього розділу є положення, закріплені у: а) частині першій статті 97 КК – щодо підстав звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності (із застосуванням примусових заходів виховного характеру); б) частинах 1 і 2 ст. 106 КК – щодо підстав звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. По-четверте, у КК 2001 року наведений вичерпний перелік загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності; при цьому: а) успадковано від КК України 1960 року такі загальні підстави та види, як звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47), із зміною

обстановки (ст. 48), із закінченням строків давності (ст. 49) та із застосуванням до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру (ч.1 ст. 97); б) включено до такого переліку видів, як звільнення від кримінальної відповідальності на підставі закону України про амністію чи акта помилування (ч. 1 ст. 44); в) передбачено і такі нові підстави звільнення від кримінальної відповідальності осіб, що вчинили злочини невеликої тяжкості та середньої тяжкості, як у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45) та примиренням винного з потерпілим (ст. 46); г) виключено випадки звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням заходів адміністративного стягнення (п.1 ч.1 ст. 51 КК 1960 року) або з передачею матеріалів справи на розгляд товариського суду (п.2 ч.1 ст. 51 КК 1960 року). По-п'яте, визначальними при поділі загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності на обов'язкові (імперативні) та факультативні (дискреційні) виступають ступінь тяжкості вчиненого особою злочину і позитивна пост кримінальна її поведінка або пост кримінальна обстановка чи можливість виправлення неповнолітнього без застосування покарання. Наприклад, обов'язковому звільненню від кримінальної відповідальності підлягає особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості, якщо вона після вчинення злочину щиро покаялась та активно сприяла розкриттю злочину тощо (ст. 45) або примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки чи усунула заподіяну шкоду (ст. 46). Або те, що до особи, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості можуть бути застосовані наступні види звільнення від кримінальної відповідальності: а) з передачею особи на поруки колективу підприємства, установи чи організації за їхнім клопотанням, якщо вона після вчинення злочину щиро покаялась та протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу тощо (ст. 47 КК); б) у зв'язку із зміною обстановки, якщо буде визнано, що на час розслідування або розгляду справи в суді внаслідок зміни обстановки вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною (ст. 48).

Навпроти, неповнолітнього може бути звільнено від кримінальної відповідальності лише за умови вчинення ним вперше злочину невеликої тяжкості та визнання можливим його виправлення без застосування покарання та із обов'язковим застосуванням до нього примусових заходів виховного характеру, передбачених частиною другою статті 105 КК (ч.1 ст. 97). Виключення із наведених правил становлять: а) обов'язкове звільнення від кримінальної відповідальності осіб, що вчинили злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості та тяжкі злочини, у зв'язку із закінченням строків давності (ч.1 ст. 49); б) можливе звільнення від кримінальної відповідальності певної категорії осіб на підставі закону України про амністію (ч.ч. 1 і 2 ст. 86) або акта помилування стосовно індивідуально визначеної особи (ч.1 ст. 87). По-шосте, законодавцем диференційовано вирішено питання щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності в разі вчинення нею тяжкого чи особливо тяжкого злочину. За загальним правилом, встановленим частиною першою статті 49 КК, така особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину і до дня набрання вироку законної сили минули: а) десять років – у разі вчинення тяжкого злочину та б) п'ятнадцять років – у разі вчинення особливо тяжкого злочину. Разом з тим давність не застосовується у разі вчинення особливо тяжких злочинів проти миру та безпеки людства, передбачених у статтях 437-439 і частині першій статті 442 КК, та носить дискреційний характер, тобто питання про застосування строків давності вирішується судом, в разі вчинення особливо тяжкого злочину, за який згідно із законом може бути призначено довічне позбавлення волі. По-сьоме, спеціальні підстави обов'язкового звільнення від кримінальної відповідальності передбачені у шістнадцяти статтях Особливої частини КК (ч.2 ст. 111, ч.2 ст. 114, ч.3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч.4 ст. 212¹, ч.2 ст. 255, ч.2 ст. 258³, ч.6 ст. 260, ч.3 ст. 263, ч.4 ст. 289, ч.4 ст. 307, ч.4 ст. 309, ч.4 ст. 311, ч.5 ст. 321, ч.3 ст. 369 та ч.4 ст. 401). Наостанок додамо й те, що згідно з частиною другою статті 44 КК, «вирішення питання про закриття справи у зв'язку зі звільненням особи від

кримінальної відповідальності покладено виключно на суди, які повинні діяти в порядку, встановленому кримінально-процесуальним законодавством».

Отже, серед кримінально-правових засобів протидії злочинам проти громадської безпеки певна роль відведена інституту звільнення від кримінальної відповідальності. Свідченням цього виступає наявність у розділі IX Особливої частини КК («Злочини проти громадської безпеки») чотирьох норм, якими встановлені спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності: учасника злочинної організації (ч.2 ст. 255 КК); учасника терористичної групи чи терористичної організації, а так само особу, яка у тій чи іншій формі сприяла створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації (ч.2 ст. 258³ КК); учасника не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ч.6 ст. 260 КК); особи, винної у незаконному поводженні із вогнепальною зброєю (крім гладкоствольної мисливської), бойовими припасами, вибуховими речовинами або вибуховими пристроями (ч.3 ст. 263 КК).

Разом з тим десятирічний термін практичного застосування КК 2001 року, а також результати численних цілеспрямованих теоретичних досліджень виявили певні недоліки у загальній правовій регламентації інституту звільнення від кримінальної відповідальності та окремих видів такого звільнення. Наприклад, П.В. Хряпінський обґрунтовано доводить, що на «імідж» звільнення від кримінальної відповідальності не лише на фаховому, але й на побутовому рівнях негативно впливає така досить поширена загальна передумова звільнення, як вчинення того чи іншого злочину «вперше», за якої одна й та сама особа фактично може бути звільнена від кримінальної відповідальності необмежену кількість разів. На думку П.В. Хряпінського це стало можливим у зв'язку з тим, що, як зазначає Ю.В. Баулін [23, 128], на законних підставах особою, яка вчинила злочин вперше, вважається така, що:

- 1) раніше взагалі не вчиняла будь-яких злочинів;
- 2) раніше вчиняла злочин, судимість за який було знято або погашено в установленому законом порядку;

3) вчинила новий злочин після звільнення її від кримінальної відповідальності в порядку передбаченому статтями 45, 46, 47, 48, 49, 86, 87, ч.1 ст. 97 або 106 КК. Одночасно звертається увага на необхідність переосмислення і відповідно поширення передумови звільнення від кримінальної відповідальності не повнолітніх, оскільки декларативність і непослідовність вітчизняного законодавця у підходах до звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності щонайменше проявляється у наступному. По-перше, передумови звільнення неповнолітніх є ідентичними з передумовами звільнення стосовно повнолітніх, що не свідчать про привілейоване чи хоча б поблажливе ставлення до неповнолітніх осіб. По-друге, підстави звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх не містять визначеної позитивної посткримінальної поведінки, «розмиті та неконкретизовані», і в такому вигляді повністю є дискреційними. По-третє, звільнений від кримінальної відповідальності неповнолітній перебуває у гіршому правовому становищі, ніж неповнолітній, звільнений від покарання за такий самий злочин тощо. У зв'язку з наведеним висловлена й така думка, що примусові заходи виховного характеру, що застосовують до звільнених від кримінальної відповідальності неповнолітніх, мають відрізнятися від таких самих заходів при звільненні від покарання [311, 171-173].

Не позбавлений правових вад і спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації, що й обумовлює необхідність детального дослідження перед умов, підстав та інших обставин, пов'язаних із звільненням від кримінальної відповідальності такої особи.

Перш за все зазначимо, що згідно частини другої статті 255 КК звільняється від кримінальної відповідальності особа, крім організатора або керівника злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого частиною першою ст. 255, якщо вона добровільно заявила про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяла її розкриттю.

Отже, умовою (передумовою) застосування ч. 2 ст. 255 КК, тобто звільнення особи від кримінальної відповідальності є наявність у її діях складу злочину, передбаченого ч.1 ст. 255 КК. Але у тій же ч.2 ст. 255 КК є таке виключення, а саме, що звільненню від відповідальності не підлягають організатор та керівник злочинної організації. Тобто, звільненню від кримінальної відповідальності на підставі ч.2 ст. 255 КК підлягає особа, якщо об'єктивна сторона вчиненого нею злочину виражена в одній із наступних альтернативних форм: 1) участь у злочинній організації; 2) участь у злочинах, вчинюваних такою організацією; 3) організація зустрічі (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп; 4) керівництво цією зустріччю (сходкою); 5) сприяння такій зустрічі (сходці). Разом з тим, такий висновок підданий обґрунтованій критиці Ю.В. Бауліним. Ще у 2004 році науковець звернув увагу на те, що буквальне тлумачення ч.2 ст. 255 КК може привести до висновку, що передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності є вчинення будь-якого із зазначених у ч.1 ст. 255 КК видів злочинних діянь. Навпроти, систематичне тлумачення ч.1 та ч.2 ст. 255 КК дозволило Ю.В. Бауліну обмежити зазначену передумову кількома ознаками. Перш за все, акцентується на тому, що назва ст. 255 КК «створення злочинної організації» є значно вужчою, ніж її зміст, оскільки ч.1 ст. 255 КК передбачає, по суті, два види злочину: перший – це створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, керівництво такою організацією або участь у ній, або участь у злочинах, вчинюваних такою організацією (саме з урахуванням форм об'єктивної сторони зазначеного виду злочину А.А.Вознюк вважає, що учасником організованої групи чи злочинної організації слід визнавати особу, яка їх створила, брала участь у створенні чи вступила до них і самостійно або у співучасті з іншими особами бере участь у злочинах учиненими такими об'єднаннями [40, 5, 8, 12]);

другий – це організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп. На підставі наведеного, Ю.В.Баулін цілком обґрунтовано припускає, що другий вид злочину може бути не пов'язаний із створенням та діяльністю злочинної організації [23, 237]. На підтвердження цього наведемо те, що суб'єктами другого виду злочину за законодавчим визначенням можуть бути організатор та керівник відповідної зустрічі (сходки), а також особа, яка сприяла такій зустрічі (сходці). Але при цьому слід врахувати, що у ч. 1 ст. 255 КК не йдеться про який-небудь безпосередній протиправний зв'язок організатора, керівника чи особи, яка сприяла зустрічі/сходці із конкретними злочинними організаціями або організованими групами, тобто вони з об'єктивних причин не можуть повідомити яку-небудь інформацію про створення або функціонування конкретної злочинної організації. Навпроти, вони володіють інформацією про конкретних учасників злочинних груп/злочинних організацій, результативність проведення конкретної зустрічі/сходки, що також має неабияке значення у протидії організованій злочинності. Разом з тим, безпосередніми учасниками такої зустрічі/сходки є саме представники конкретних злочинних організацій або організованих груп, тобто особи, що володіють достатньою інформацією про функціонування та злочинну діяльність певних злочинних формувань, але, на жаль законодавець не передбачив можливості притягнення їх до кримінальної відповідальності за участь у подібних зустрічах/сходках. Наведене, на нашу думку, є додатковою аргументацією на користь пропозиції вітчизняних науковців щодо необхідності передбачити у ст. 255 КК кримінальну відповідальність за участь у зустрічі (сходці) представників злочинних організацій чи організованих груп із одночасним віднесенням зазначеної форми об'єктивної сторони злочину до передумов звільнення від кримінальної відповідальності [40, 10, 13] (така

пропозиція підтримується 72,5% (29) опитаних суддів, 71,7% (43) співробітників органів прокуратури та 86,2% (69) співробітників органів внутрішніх справ, а загалом 141 (78,3%) респондентами).

Торкаючись подальших правових елементів досліджуваного виду звільнення від кримінальної відповідальності, слід погодитися зі висловленою в юридичній літературі думкою щодо сутності підстав спеціального звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації. Ними визнається відповідність фактичних обставин справи умовам, описаним у заохочувальній кримінально-правовій нормі, тобто у ч.2 ст. 255 КК. Заслуговує на підтримку й визнання матеріально-правовою підставою такого звільнення заохочувальної кримінально-правової норми, закріпленої у ч. 2 ст. 255 КК, а фактичною – злочин і позитивна післязлочинна поведінка. Разом з тим викликає заперечення (вони будуть наведені пізніше) твердження, що соціальними підставами є доцільність та обґрунтованість звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації у зв'язку з важливістю та необхідністю результатів його позитивної післязлочинної поведінки як для держави в цілому, так і для окремих її громадян [40, 8, 12].

Перш ніж піддати науковому аналізу законодавчі визначення та теоретичні умовиводи науковців щодо підстав та суб'єкта звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч.2 ст. 255, зауважимо на наступне. Згідно цієї ж ч. 2 ст. 255 КК, звільняється від кримінальної відповідальності особа, крім організатора або керівника злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого частиною першою цієї статті, якщо вона добровільно заявила про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяла її розкриттю. Тобто, винна у вчиненні злочину, передбаченого ч.1 ст. 255 КК, особа (крім організатора або керівника злочинної організації) звільняється від кримінальної відповідальності за наявності у її позитивній післязлочинній поведінці сукупності таких двох підстав: 1) повідомлення про

створення злочинної організації або участь у ній; 2) активне сприяння розкриттю такої злочинної організації.

На нашу думку, нормативне визначення першої підстави (заява/повідомлення особи про створення злочинної організації) є не зовсім вдалою, навіть якщо порівняти її з підставами звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення інших злочинів проти громадської безпеки. Наприклад, учасник терористичної групи чи терористичної організації звільняється від кримінальної відповідальності на підставі ч.2 ст. 258³ КК, якщо він добровільно повідомив про відповідну терористичну діяльність тощо. За таких умов вважали би за необхідне таку підставу звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації викласти в наступній редакції: «повідомлення про створення злочинної організації, участь у ній чи у злочинах, вчинених організацією та злочинну діяльність такого угруповання» (за таку пропозицію висловилися 143 особи з 180 опитаних (або 79,4%), у т.ч. 29 (72,5%) суддів, 42 (70,0%) співробітника органів прокуратури та 72 (90,0%) співробітника органів внутрішніх справ). Тим більше, що саме такий зміст щодо поняття злочинної діяльності вкладають юристи-науковці, слушно вважаючи, що повідомлення про створення злочинної організації має бути достатньо повним, стосуватися не лише факту створення організації, а й інших обставин, пов'язаних з організованою злочинною діяльністю, - про місцезнаходження, склад учасників, керівництво, методи діяльності, прийоми конспірації, зв'язки, свою роль в ній, вчинені злочини тощо, тобто ідеться про широке тлумачення поняття «створення злочинної організації», що також підтверджує необхідність доповнення змісту аналізованої підстави вказівкою на повідомлення інформації про конкретну злочинну діяльність угруповання. Одночасно зауважимо й на таке. Однією з форм об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 255 КК, є участь у злочинах, вчинюваних злочинною організацією. З цього приводу в юридичній літературі обґрунтовано зазначається, що «участь у злочинах, вчинюваних злочинною організацією, має

місце й тоді, коли особа не брала участі у створенні злочинної організації, не вступала до цієї організації, не є її учасником, але взяла безпосередню участь у злочині, скоєному злочинною організацією, тобто була співвиконавцем її злочину» [203, 903]. Отже, вважаємо, що підлягає звільненню від кримінальної відповідальності й та особа, яка добровільно заявила про свою участь у вчиненні злочину (злочинів) злочинною організацією. При цьому зазначимо й те, що такий висновок з нинішньої редакції ч.2 ст. 255 КК безпосередньо не впливає. На нашу думку, така правова прогалина може бути усунена шляхом нормативного визначення запропонованого науковцями поняття учасника злочинної організації із включенням до нього також особи, яка лише брала участь у злочинах, вчинених (злочині, вчиненому) злочинною організацією [40, 12] та передбаченням у частині другій ст. 255 КК, що зміст повідомлення може охоплювати й лише інформацію про вчинення злочину (вчиненні злочини) злочинною організацією.

Не викликає труднощів тлумачення словосполучення «участь у злочинній організації», під яким слід розуміти найрізноманітніші дії особи, яка вступила (увійшла) до злочинної організації, спрямовані на забезпечення функціонування злочинної організації та забезпечення її злочинної діяльності. Як вже зазначалося, повідомлення/заява особи про створення злочинної організації або участь у ній має бути добровільним, тобто такі дії мають вчинятися з власної волі і за усвідомлення об'єктивної можливості брати участь у діяльності злочинної організації. Але у нормативному визначенні аналізованої підстави не згадується про мотиви вчинення таких дій, що дозволяє науковцям припустити можливість повідомлення відповідної інформації з різних мотивів, починаючи від самого благородного/шляхетного (скажімо, сприяння правоохоронним органам у протидії організованій злочинності) і до самого неблагородного/низинного (просто уникнути кримінальної відповідальності). З урахуванням наведеного вважали би за можливе вираховування мотиву такого

повідомлення при вирішенні питання про звільнення учасника злочинної організації від кримінальної відповідальності.

Наступним недоліком аналізованої норми про звільнення учасника злочинної організації від кримінальної відповідальності є без адресність повідомлення винної особи про створення злочинної організації або участь в ній, всупереч іншим спеціальним нормам про звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення деяких злочинів проти громадської безпеки, якими передбачено повідомлення певної інформації конкретним державним органам. Наприклад, за частиною 2 ст. 258³ КК звільняється від кримінальної відповідальності учасник терористичної групи чи терористичної організації, який добровільно повідомив правоохоронний орган про відповідну терористичну діяльність. Або, за ч. 6 ст. 260 КК підставою звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка перебувала в складі не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, за створення таких формувань або участь у їх діяльності (ч.ч. 1 і 2 ст. 260 КК) є, поряд із її добровільним виходом з такого формування, й повідомлення про існування такого формування органам державної влади чи органам місцевого самоврядування. На думку окремих науковців добровільне повідомлення винної особи (про функціонування злочинної організації та її злочинну діяльність) має бути адресовано органу дізнання, дізнавачу, слідчому, прокурору, судді або суду [40, 11]. З урахуванням наведеного, вважаємо за необхідне доповнити ч. 2 ст. 255 КК вказівкою на те, що відповідне повідомлення учасника злочинної організації має бути адресовано судовим або правоохоронним органам, тобто органам, наділеним правом порушення кримінальної справи.

Серед науковців-юристів немає однастайності щодо моменту надходження до судового чи правоохоронного органу добровільного повідомлення щодо функціонування злочинної організації чи її злочинної діяльності. Якщо виходити з того, що особа повинна активно сприяти встановленню факту створення злочинної організації та її функціонування, то

вважаємо, що така інформація має бути повідомлена винною особою у будь-який час, але до завершення досудового розслідування (з такою пропозицією згодні 34 (85,0%) суддів, 51 (85,0%) співробітники органів прокуратури та 71 (88,8%) співробітник органів внутрішніх справ, а загалом 86,7% (або 156 осіб) від загальної кількості опитаних).

Другою підставою звільнення учасника злочинної організації від кримінальної відповідальності законодавцем визнано активне сприяння винною особою розкриттю такої злочинної організації. На нашу думку зміст таких дій винної особи та їх спрямованість визначені не досить вдало, хоча би й у порівнянні із позначенням спрямованості дій осіб, які підлягають звільненню від кримінальної відповідальності за вчинення інших злочинів проти громадської безпеки (наприклад, згідно ч.2 ст. 258³ КК від учасника терористичної групи чи терористичної організації вимагається, щоб він сприяв правоохоронним органам у припиненні відповідної терористичної діяльності або розкритті злочинів, вчинених у зв'язку із створенням або діяльністю такої групи чи організації). На нашу думку, така нормативна неточність призводить до не зовсім вірного тлумачення визначення «розкриття злочинної організації». Наприклад, в одному з літературних джерел, замість тлумачення цього визначення, міститься наступне посилання, а саме, що «про активне сприяння розкриттю злочинної організації див. коментар до п.1 ч.1 ст. 66» [139, 904]. Хоча у коментарі до п.1 ч.1 ст. 66 КК даються пояснення щодо поняття активного сприяння розкриттю злочину, яке виражається у добровільній, в будь-якій формі, допомозі правоохоронним органам у розкритті злочину (повідомлення про обставини, які мають суттєве значення для розслідування справи і не були відомі правоохоронним органам, викриття інших співучасників і їх роль у вчиненому, передача речових доказів або повідомлення про їх місце знаходження та надання інших важливих даних стосовно вчиненого злочину) [139, 169]. Вважаємо, що особа має сприяти у розкритті та розслідуванні факту створення та існування злочинної організації,

а також її злочинної діяльності, вчинення конкретних злочинів тощо (ця пропозиція знайшла підтримку у 36 (90,0%) суддів, 54 (90,0%) співробітників органів прокуратури та 73 (91,2%) співробітників органів внутрішніх справ, а загалом у 163 (90,6%) опитаних нами респондентів).

Отже, важко погодитись із встановленими спеціальними підставами та обов'язковим характером звільнення від кримінальної відповідальності особи, крім організатора або керівника злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого частиною першою статті 255 КК. По-перше, зазначена особа, за наявності спеціальних підстав, підлягає обов'язковому звільненню від кримінальної відповідальності без врахування суб'єктивного ставлення винної особи до вчиненого злочину (шкодує чи ні про вчинене, негативно оцінює злочин тощо), факту вчинення злочинів неодноразово, ступеня їх тяжкості, наявності непогашеної чи не знятої судимості і т. ін. По-друге, слід враховувати і те, що в нашій державі забезпечення прав і свобод людини і громадянина переважно зорієнтоване на захист прав обвинувачених і підсудних, поліпшення умов відбування покарання засуджених (норма, що закріплена у ч.2 ст. 255 КК України, є підтвердженням цього). Але одночасно ігнорується більш актуальна проблема захисту прав мільйонів потерпілих від злочинних посягань. Згадаймо хоча би прийнятий 2 червня 2005 року Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення» (ст. 51), згідно з яким дрібним адміністративно-карним вкраденням, виключаючи крадіжки, шахрайства, привласнення чи розтрата стало вважатися не тільки посягання щодо державного або колективного майна, а й загалом проти чужого майна, тобто і проти приватного чи особистого, якщо його вартість не перевищує трьох неоподаткованих мінімумів доходів громадян. На момент прийняття Закону їх сума, а відповідно й межа залишення поза кримінальною відповідальністю становила 393 грн., у 2006 р. зросла до 525 грн., з січня 2007 р. більш, ніж 700 грн. Отже, одним «розчерком пера» законодавця з-під кримінальної реєстрації та відповідальності було виведено десятки тисяч

злочинів [88, 174-175]. По-третє, визнаючи наявність труднощів та складнощів у роботі оперативних підрозділів правоохоронних органів з розкриття та викриття протиправної діяльності злочинних угруповань, не слід забувати про цільове призначення таких підрозділів, професійну підготовленість «озброєність» оперативно-розшуковими прийомами, засобами і т. ін.

На наше переконання, вирішення цієї проблеми можливе наступними шляхами. По-перше, шляхом диференціації кримінального покарання за: а) створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину або керівництво такою організацією; б) участь у злочинній організації або участь у злочинах, вчинюваних такою організацією; в) організацію зустрічі (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднаних злочинних організацій або злочинних груп, керівництво цією зустріччю (сходкою) та г) сприяння чи участі у такій зустрічі (сходці). Вважаємо, що подібна диференціація сприятиме більш об'єктивному визначенню ступеня суспільної небезпечності, а отже, ступеня тяжкості кожної з виділених груп альтернативних форм об'єктивної сторони аналізованого злочину та розробленню більш різноманітних та соціально справедливих спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності винних осіб.

По-друге, встановлення спеціальних підстав, у т.ч. умовних, звільнення винних осіб від кримінальної відповідальності окремо по кожній із виокремлених форм об'єктивної сторони аналізованого злочину не лише з урахуванням зізнання у вчиненні злочину й сприяння у його розкритті (розслідуванні), а також відношення особи до факту вчинення злочину та інших кримінологічно-значимих ознак її характеристики.

По-третє, надання такому спеціальному виду звільнення від кримінальної відповідальності факультативного (дискреційного) характеру, тобто віднесення вирішення питання щодо його застосування на розсуд суду.

Висновки до третього розділу

1. До таких суттєвих недоліків сучасного українського кримінального законодавства як її нестабільність, недосконалість понятійного апарату, наявність певних суперечностей між окремими нормами тощо, слід додати також недостатню диференціацію кримінальної відповідальності.

2. Безперечним підтвердженням недостатньої диференціації кримінальної відповідальності є включення до диспозиції правової норми, закріпленій у ч.1 ст. 255 КК таких різних за характером та ступенем суспільної небезпечності сім альтернативних форм об'єктивної сторони складу злочину, як:

1) створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину; 2) керівництво такою організацією; 3) участь у ній; 4) участь у злочинах, вчинюваних такою організацією; 5) організація, керівництво або сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп (вчинення таких протиправних дій визнається особливо тяжким злочином).

3. Усунення зазначеного нормативного недоліку пропонується шляхом встановлення/визначення у зазначеній правовій нормі роздільної кримінальної відповідальності за наступні злочинні діяння:

3.1. Створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, а також керівництво такою організацією (такі дії пропонується визнавати особливо тяжким злочином).

3.2. Участь у злочинній організації або у злочинах, вчинюваних такою організацією (тяжкий злочин).

3.3. Організація або керівництво зустріччю (сходкою) представників злочинних організацій або організованих груп, участь у такій зустрічі (сходці) для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального

забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп (тяжкий злочин).

3.4. Сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів тощо (злочин середньої тяжкості).

4. Вважаємо, що такі зміни у ст. 255 КК сприятимуть також подальшому удосконаленню регламентації інституту звільнення від кримінальної відповідальності учасників злочинної організації.

5. З метою подальшого удосконалення та підвищення ефективності практики застосування спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації (крім організатора або керівника злочинної організації):

5.1. Встановити спеціальні підстави, у т.ч. умовні, звільнення винних осіб від кримінальної відповідальності окремо по кожній із виокремлених форм об'єктивної сторони аналізованого злочину не лише з урахуванням своєчасного повідомлення конкретним органам певної інформації про вчинений злочин й сприяння у його розкритті (розслідуванні), а й особи винного та обставин, що пом'якшують та обтяжують її вину.

5.2. Надати такому спеціальному виду звільнення від кримінальної відповідальності факультативного (дискреційного) характеру, тобто віднести вирішення питання щодо його застосування на розсуд суду.

ВИСНОВКИ

Найбільш важливими науковими та практичними результатами здобутими у дисертації, які сприяли розв'язанню наукової проблеми (завдання) визнані такі:

1. Закладені у Кримінальному кодексі Української РСР 1960 року подвійні стандарти правового реагування на факти вчинення злочинів за такими складними формами співучасті як організована група та злочинна організація (кримінальна відповідальність передбачалася за наведені складні форми співучасті лише при вчиненні особливо небезпечних злочинів проти держави та окремих інших злочинів проти держави) були спростовані помітним збільшенням у середині 80-х років ХХ століття, на фоні загострення криміногенної ситуації в державі, питомої ваги злочинів загально кримінальної спрямованості та вчинюваних у сфері економіки, які скоювалися злочинними угрупованнями. Тим самим остаточно були розвіяні усі сумніви щодо наявності у Радянському Союзі організованої злочинності. Цим криміногенним фактором у першу чергу була обумовлена необхідність встановлення кримінальної відповідальності за складні форми співучасті у злочинній діяльності за умови вчинення злочинів визначеної тяжкості.

2. Крім зазначеного, майбутня криміналізація вчинення злочинів за наведеними складними формами співучасті обумовлювалася економічними (істотна матеріальна шкода, що спричинялася державі розкраданням державного або колективного майна в особливо великих розмірах, заняттям злочинною діяльністю у господарській сфері тощо), нормативно-організаційними (конституційне та законодавче визначення обов'язку держави щодо забезпечення громадської безпеки; функціонуванням системи державних органів, що за своєю діяльністю зобов'язані забезпечувати громадську безпеку тощо) та міжнародними (наявністю у кримінальних кодексах багатьох зарубіжних держав самостійних правових норм про кримінальну відповідальність за складні форми співучасті у злочинах) чинниками.

3. Факт наявності у державі організованої злочинності офіційно був визнаний З'їздом народних депутатів СРСР у грудні 1989 р., але при цьому З'їзд народних депутатів, замість намічення дійових цілеспрямованих заходів, обмежився закликами про необхідність посилення протидії організованій злочинності.

4. З набуттям незалежності в Україні розгорнулися жваві дискусії серед науковців-юристів щодо проблеми удосконалення кримінально-правових засобів боротьби із організованою злочинністю, розпочалася активна робота, спрямована на встановлення кримінально-правових параметрів організованої злочинності, правових підстав кримінальної відповідальності за співучасть в організованій злочинній діяльності, звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації, а загалом на забезпечення рішучого застосування кримінально-правових заходів у протидії організованій злочинності.

5. Результати наукової дискусії та виконаної підготовчої роботи щодо проекту нового Кримінального кодексу (КК) сприяли включенню до КК 2001 р. нових нормативних положень, спрямованих безпосередньо на посилення ролі кримінально-правових засобів у протидії організованій злочинності, які:

5.1. Передбачають правові підстави настання кримінальної відповідальності не за нові, додаткові форми безпосередньої і простої традиційної співучасті у вчиненні одиничного злочину чи декількох конкретних злочинів, але за складні, якісно відмінні, ніж звична (проста) співучасть, форми співучасті в організованій злочинній діяльності (з виокремленням при конструюванні низки названих норм двох груп конструктивних ознак – змістовних ознак організованої злочинної діяльності і організаційних ознак організованих злочинних угруповань).

5.2. Є сукупністю кримінально-правових норм, яка визначає специфіку, особливості притягнення до кримінальної відповідальності та призначення кримінального покарання за конкретні форми складної співучасті в

організованій злочинній діяльності, а також звільнення від кримінальної відповідальності учасників злочинних спільнот.

6. Така сукупність кримінально-правових норм претендує на виокремлення у самостійний кримінально-правовий інститут та включає норми, які визначають/визнають:

6.1. Поняття кримінально-правових категорій «організована група» (ч.3 ст. 28 КК) і «злочинна організація» (ч.4 ст. 28 КК).

6.2. Кваліфікованою або особливо кваліфікованою ознакою складу злочину його вчинення організованою групою або учасником організованої групи (ч.3 ст. 109, ч.2 ст. 129, ч.3 ст. 146, ч.5 ст. 185 КК тощо).

6.3. Злочинну/транснаціональну терористичну організацію, організовану / терористичну групу, банду, не передбачене законом воєнізоване або збройне формування як конститутивну ознаку основного (простого) складу злочину (ч.1 ст. 255, ст. 257, ч.1 ст. 258³, ч.ч. 1 і 2 ст. 260 КК тощо).

6.4. Правові підстави настання кримінальної відповідальності за сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ч.1 ст. 256 КК), у тому числі вчинені спеціальним суб'єктом або повторно (ч.2 ст. 256 КК).

6.5. Обставиною, що виключає злочинність діяння, вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності (ч.1 ст. 43 КК).

6.6. Правові підстави притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх злочинної діяльності, та вчинила у складі організованої групи чи злочинної організації умисного злочину (ч.2 ст. 43 КК) та обмеження, які мають бути додержані при призначенні її покарання (ч.3 ст. 43 КК).

6.7. Спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної/терористичної організації, терористичної групи, не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування (ч.2 ст. 255, ч.2 ст. 258³, ч.6 ст. 260 КК України).

7. Нормативне визначення поняття злочинної організації не позбавлене певних протиріч, які пояснюються наявністю у КК двох за змістом не узгоджених між собою правових норм, причетних до тлумачення такого поняття.

7.1. Згідно ч.4 ст. 28 КК злочин визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше) члени якого або структурні частини за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп. Отже, злочинне угруповання набуває ознак злочинної організації якщо нею вчинено злочин та вона складається з п'яти і більше осіб, є стійким ієрархічним об'єднанням, діяльність якого спрямоване на безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, або керівництво чи координацію злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

7.2. Правовими підставами настання кримінальної відповідальності за ч.1 ст. 255 КК (створення злочинної організації) визнано вчинення особою суспільно небезпечного діяння (яке містить склад злочину) у формі самого створення злочинної організації (при цьому з невідомих причин названо лише її спрямованість на вчинення одиничного тяжкого чи особливо тяжкого злочину та упущені такі цілі її створення, як керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної

організації, так і інших злочинних груп), керівництво такою організацією або участі у ній, або участі у злочинах, вчинюваних такою організацією тощо.

7.3. Зазначені протиріччя мають бути усунені шляхом наведення поняття злочинної організації у ч.4 ст. 28 КК (але із виключенням посилання на факт вчинення злочину такою організацією) та встановлення ч.1 ст. 255 КК кримінальної відповідальності за сам факт створення злочинної організації (але без конкретизації цілей її створення, її цілеспрямованості), керівництво такою організацією, участь у ній або участь у злочинах, вчинюваних такою організацією тощо.

8. Всупереч розповсюдженій у теорії кримінального права правовій характеристиці злочинної організації, за якою перевага надається таким ознакам, як стійкість, ієрархічність та кількісний склад, на наше переконання первинна, основна суттєва та системоутворююча ознака аналізованої злочинної спільноти має бути виражена категорією «організація», під якою розуміється, по-перше, встановлений порядок взаємодії частин у рамках цілого та, по-друге, організація процесу управління частинами, а загалом організаційна структура. Тобто, термін «організація» щодо першої ознаки злочинної спільноти використовується у значенні саме злочинної структури.

9. Наведена у ч.4 ст. 28 КК кількісна характеристика злочинної організації (п'ять і більше осіб), з урахуванням змісту самої норми, позиції Пленуму Верховного Суду України та висловлених науковцями точок зору з зазначеного питання, має бути доповнена вказівкою на те, що злочинна організація може включати також дві і більше організованих груп (структурних частин).

10. Якщо злочинну організацію трактувати як систему, то під її стійкістю слід розуміти здатність/спроможність системи протистояти сторонньому негативному впливові та зберегти, а за необхідності відновити стан своєї рівноваги, безпеки та функціонування.

11. Підтримуючи позицію Пленуму Верховного Суду України, визнаємо, що ієрархічність злочинної організації полягає у підпорядкованості її учасників організаторові і забезпечує певний порядок/механізм керування таким об'єднанням, а також сприяє збереженню функціональних зв'язків та принципів взаємозалежності його учасників або структурних частин при здійсненні спільної злочинної діяльності.

12. Названі у ч.4 ст. 28 КК цілі, задля досягнення яких створюється злочинна організація (безпосереднє вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб, забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп), фактично є проявами/складовими узагальнення більш високого рівня, а саме злочинної діяльності, що безпосередньо впливає зі змісту аналізованої норми, а тому й має бути відображено у цій нормі, тобто, що «члени злочинної організації або його структурні частини за попередньою змовою зорганізувалися для спільної злочинної діяльності» та наведені конкретні цілі такої діяльності.

13. Автор поділяє думку академіка А.П. Закалюка стосовно того, що злочинна діяльність є системою окремо мотивованих цілеспрямованих неодночасних злочинних, інших протиправних і не протиправних діянь суб'єктів злочину та інших суб'єктів, причетних до нього, вчинених з прямим умислом, підпорядкованих спільному мотиву та єдиній меті забезпечення умов здійснення і підтримання цієї діяльності, її подальшого розвитку.

14. В юридичній літературі, за результатами аналізу змісту закріпленій у ч.1 ст. 2 КК норми, обґрунтовано виокремлюються фактична (вчинення у реальній дійсності суспільно небезпечного діяння) та юридична (уміщення цілі діянням складу злочину, передбаченого кримінальним законом) сторони єдиної підстави кримінальної відповідальності; встановлення сукупності фактичної та юридичної сторін вчиненого діяння свідчить про наявність передбаченої законом єдиної підстави кримінальної відповідальності.

15. Проблема об'єкта злочину, і перш за все визначення його поняття, була і залишається однією із самих дискусійних теорій кримінального права. Проголошення Конституцією України людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю та визнання діяльності держави щодо утвердження і забезпечення прав і свобод людини її головним обов'язком, а самих прав і свобод людини та їх гарантій – фактором, який визначає зміст і спрямованість діяльності держави, збагатило методологічну основу юридичної науки, обумовило необхідність перегляду усталених концепцій правових/ кримінально-правових та інших інститутів, обґрунтовано забезпечило подальший розвиток аксіологічного, тобто ціннісного, аспекту об'єкта злочину та сприяло розробленню нових концепцій об'єкта злочину: блага/правові блага, цінності, громадська безпека тощо.

15.1. Як і будь-яке інше передбачене кримінальним законом злочинне діяння, створення злочинної організації на рівні загального посягає на усю сукупність соціально-корисних відносин/соціальних цінностей, що наведені у ч.1 ст. 1 КК, у тому числі й на громадську безпеку як складової цієї сукупності. Тобто, загальним об'єктом створення злочинної організації виступають усі ті соціально-значущі відносини/соціальні цінності, які перебувають під охороною кримінального закону, уся система об'єктів кримінально-правової охорони.

15.2. Розміщення злочинів в розділі Особливої частини КК за критеріями їх родового об'єкта та віднесення норми про відповідальність за створення злочинної організації (ч.1 ст. 255 КК) до розділу IX Особливої частини КК «Злочини проти громадської безпеки» є свідченням того, що родовим об'єктом складу аналізованого злочину, так само як і інших складів злочинів зазначеного розділу, є громадська безпека.

15.3. Громадська безпека виступає й безпосереднім об'єктом складу злочину створення злочинної організації.

15.4. Основоположником теорії вираження/визначення громадської безпеки через поняття, що відбиває динамічний стан захищеності, певну

рису/ознаку соціуму (замість відносин, які забезпечують/захищають такий стан суспільства від факторів/джерел, що є небезпечними для його інтересів) обґрунтовано визнано академіка НАПрН України В.П. Тихого. За результатами своїх численних досліджень з зазначеної проблеми академік В.П. Тихий дійшов дуже важливих та значущих, не лише теоретично, але й практично, наукових висновків, які схвалені багатьма ученими-юристами та покладені в основу нової концепції громадської безпеки, а також поділяються автором, а саме, що громадська безпека: а) є складовою частиною, видом більш загального поняття «безпека» та обумовлена необхідністю забезпечення реальної, надійної та ефективної системи захисту та захищеності інтересів суспільства не лише від реальних, але й потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз, небезпечних факторів та джерел; б) виступає загальним благом, спільною цінністю, безпекою для усіх, а тому вона задовольняє потребу (в собі/ як всього суспільства, так і кожного, окремо врахованого громадянина; в) її слід сприймати у наступних двох значеннях (розглядати в двох аспектах, оцінювати з двох позицій): як процес захисту суспільства від різних/різноманітних небезпек, діяльність по запобіганню цим небезпекам, тобто інструментальне благо (потреба у такій діяльності є проміжною, інструментальною) та як захищеність суспільства, тобто позитивний результат діяльності від різних загроз (підсумкова, самоцінна потреба), а тому утворюючий підсумкове, результативне благо тощо.

16. Дослідження об'єктивної сторони складу злочину створення злочинної організації призване сприяти з'ясуванню її специфічних ознак і їх значення в оцінці протиправного діяння, визначенню ступеня суспільної небезпеки посягання, взаємозв'язку з іншими елементами складу злочину, специфіки цих елементів, що у свою чергу дозволить виявити можливі недоліки у структурі і змісті диспозиції норми, закріпленій у ч.1 ст. 255 КК та внести пропозиції щодо їх усунення.

17. Однією з особливостей об'єктивної сторони аналізованого складу злочину є можливість її вираження/прояву у безлічі альтернативних дій, а, отже численних формах.

17.1. Створення злочинної організації (єдина з переліку форм об'єктивної сторони, що відповідає назві статті/співпадає із назвою статті) включає як сам процес формування злочинної організації, так й кінцевий результат такого діяльнісного цілеспрямованого процесу.

17.1.1. Процес формування злочинної організації включає дві самостійні стадії: підготовчу (тобто теоретичне забезпечення створення злочинної організації: ретельна, у найменших подробицях оцінка сприятливості ситуації і можливостей її використання для створення злочинної організації конкретної спрямованості; вибір, на основі предметного прорахування, оптимального варіанту/шляху її формування; визначення структури злочинної організації, її потреб у людських та інших ресурсах, загальної і складових частин цільової та функціональної спрямованості злочинної діяльності, схеми підпорядкованості структурних частин і окремих учасників, кількісно-якісної характеристики організації і її структурних частин; розробка системи конспірації і правил внутрішньої безпеки тощо) та власне безпосереднього створення злочинної організації (пошук, вивчення і добір кандидатів, залучення їх/досягнення угоди/ одержання їх згоди на вступ у злочинну організацію для вчинення спільної цілеспрямованої злочинної діяльності; розподіл/ закріплення ролей між особами, що ввійшли/прийняті у співтовариство; визначення їх персонального становища й обов'язків в організації/ структурній частині, лінії поведінки тощо).

17.1.2. Створення злочинної організації як результат її формування означає, що внаслідок здійснення безпосередніх цілеспрямованих дій сформовано злочинне угруповання із притаманними злочинній організації необхідними і обов'язковими, визначеними законом кількісно-якісними ознаками.

17.2. Керівництво злочинною організацією (відбувається лише після формування такої спільноти, а, отже, виходить за межі дій, визначених назвою статті 25 КК) включає вчинення сукупності дій, спрямованих на управління процесом функціонування злочинної спільноти як стійкого об'єднання осіб (забезпечення її існування, відповідного рівня організованості, дотримання загальних правил поведінки і дисципліни тощо) та реалізацію спільнотою свого цілеспрямованого (ініціювання вчинення конкретних тяжких чи особливо тяжких злочинів або здійснення певного виду злочинної діяльності).

17.3. Участь у злочинній організації (не збігається з процесом створення злочинної організації, а тому не відповідає назві статті 255 КК) являє собою сполучення двох таких послідовних дій, як: а) вступ/входження в злочинну організацію; б) виконання конкретних дій, спрямованих на забезпечення функціонування такого злочинного утворення.

17.4. Участь у злочинах, вчинюваних злочинною організацією (є можливою лише при наявності такої злочинної спільноти, тобто не відповідає назві статті 255 КК) означає практичне скоєння злочинних дій, для вчинення яких зорганізувалося злочинне співтовариство, не лише її учасниками, а й особами, що не є учасниками злочинного утворення за умови усвідомлення ними факту вчинення злочину саме злочинною організацією і своєї особистої участі у ньому.

17.5. Організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп є формами консолідації організованої злочинної діяльності та за змістом дій, їх спрямованістю, часом вчинення і їх наслідками відрізняються від дій, чиєю метою є формування злочинної організації, тобто не впливають із назви ст. 255 КК, не співпадають з нею. За особливостями

конструкції такі форми дій не поєднані з настанням суспільно небезпечних наслідків, а визнаються злочинними з моменту їх вчинення.

17.5.1. Організація цілеспрямованої зустрічі (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп означає вчинення конкретних дій, спрямованих на забезпечення: а) участі в майбутній зустрічі/ сходці представників злочинних формувань - прихильників об'єднання зусиль, налагодження взаємодії, координації і матеріального забезпечення злочинної діяльності шляхом поширення певної інформації й агітації на її підтримку серед відомого кола представників злочинного середовища з їх наступним залученням до участі в зустрічі/ сходці; б) проведення самої зустрічі/ сходки (визначення і забезпечення часу, місця проведення, кола учасників, відповідних умов і т. ін.).

17.5.2. Керівництво зустріччю/ сходкою представників злочинних організацій або організованих груп передбачає виконання/ вчинення цілеспрямованих дій по керуванню самим процесом обговорення і розроблення учасниками зустрічі/ сходки планів і задумів спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп.

17.5.3. Сприяння зустрічі/ сходці представників злочинних організацій або організованих груп означає надання безпосередньої допомоги організаторові і/або керівникові в організації і/або проведенні подібної зустрічі/ сходки.

17.5.4. Участь у подібних зібраннях представників злочинних організацій або організованих груп (тобто осіб, добре поінформованих про функціонування та злочинну діяльність конкретних злочинних формувань) з метою консолідації організованої злочинної діяльності (для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп) є достатньо аргументованою підставою для притягнення до кримінальної

відповідальності (за ст. 255 КК) за участь у цілеспрямованій зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп.

17.6. Той факт, що переважна більшість форм об'єктивної сторони злочину, наведених у диспозиції норми, закріпленій у ч.1 ст. 255 КК не збігається із назвою статті (крім самих дій по створенню злочинної організації) є підставою для корегування і зміни цієї назви, приведення її у відповідність до внутрішнього змісту форм об'єктивної сторони складу аналізованих діянь, а саме: «Організована злочинна діяльність».

18. Суб'єктом злочинних діянь, закріплених у ч.1 ст. 255 КК, крім участі у злочинах, вчинюваних злочинною організацією, може бути фізична осудна чи обмежено осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 16-річного віку (ч.1 ст. 22 КК). Суб'єктом участі у злочинах, вчинюваних злочинною організацією, може бути фізична осудна чи обмежено осудна особа, яка на момент вчинення злочину, включеного до переліку злочинів, наведених у ч. 2 ст. 22 КК, досягла 14-річного віку.

19. За більшістю із форм об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч.1 ст. 255 КК (крім участі у злочинах, вчинюваних злочинною організацією) йдеться про злочин з формальним складом, тобто вчинюваному з прямим умислом, хоча нормативно така форма вини не визначена, та при відсутності акцентуації на мотив злочинної поведінки. Участь ж у злочинах, вчинюваних злочинною організацією може пояснюватися мотивами низького характеру – користю, помстою, хуліганськими спонуканнями тощо.

19.1. За загальним правилом інтелектуальний момент прямого умислу аналізованого злочину означає, що винна особа усвідомлює не лише суспільно небезпечний характер особистих дій, спрямованих на реалізації тієї або іншої форми об'єктивної сторони, а й те, що такі діяння неминуче посягають на громадську безпеку, тобто самі по собі є суспільно небезпечними для невизначеного кола осіб.

19.2. Вольовий момент прямого умислу аналізованого злочину полягає у бажанні/ прагненні винної особи створити злочинну організацію, забезпечити її функціонування та реалізацію цілеспрямованості, організувати зустріч/ сходку представників злочинних спільнот, скерувати роботу такої зустрічі, створити сприятливі (належні) умови для організації і проведення такої зустрічі.

19.3. При участі у злочинах, вчинюваних злочинною організацією, винна особа: 1) усвідомлює свою співучасть у вчиненні в складі злочинної спільноти суспільно небезпечного діяння, яке кримінальним законом визнане тяжким або особливо тяжким злочином; 2) передбачає, що саме сукупність таких сумісних злочинних зусиль неминуче призведе до настання бажаних, у тому числі матеріалізованих, злочинних наслідків; 3) бажає/ прагне настання конкретних суспільно небезпечних наслідків, тобто її діяння підпорядковані процесу колективного досягнення певної матеріалізованої злочинної мети.

19.4. Згідно ч.4 ст. 28 КК альтернативною метою створення злочинної організації визнається: а) безпосереднє вчинення учасниками злочинної спільноти тяжких або особливо тяжких злочинів; б) керівництво чи координація злочинної діяльності інших осіб; в) забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

19.5. Кожній з числа інших форм об'єктивної сторони складу злочину, наведених у ч.1 ст. 255 КК притаманні специфічні індивідуальні цілі: забезпечення функціонування самої злочинної організації та реалізації нею своєї цілеспрямованості; спрямованість діянь на забезпечення функціонування злочинної спільноти; вчинення в складі злочинного формування конкретних тяжких чи особливо тяжких злочинів; організація цілеспрямованої зустрічі (сходки) представників злочинних організацій або організованих груп; управління процесом реалізації плану проведення такої зустрічі (сходки); надання допомоги у реалізації запланованих заходів щодо організації та проведення зустрічі/ сходки представників злочинних спільнот.

20. Диспозиція ч.1 ст. 255 КК включає сім альтернативних форм об'єктивної сторони складу злочину, які різняться не лише за змістом та цілеспрямованістю, а й за характером та ступенем суспільної небезпечності (скажімо, створення злочинної організації і сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп). Між тим вид і міра покарання за ці форми об'єктивної сторони злочину на законодавчому рівні визначені у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років, тобто визнаються особливо тяжким злочином, що свідчить про недосконалу нормативно (кримінально) правову диференціацію кримінальної відповідальності за наведені форми об'єктивної сторони складу аналізованого злочину.

21. Зазначена нормативна прогалина має бути усунена шляхом внесення змін у конструкцію диспозиції ч.1 ст. 255 КК та роздільне передбачення кримінальної відповідальності за такі дії:

21.1. Створення злочинної організації, а також керівництво такою організацією (з визнанням таких дій особливо тяжким злочином).

21.2. Участь у злочинній організації або участь у злочинах, вчинюваних учасниками злочинного угруповання (з віднесенням таких дій до тяжких злочинів).

21.3. Організація або керівництво зустріччю (сходкою) представників злочинних організацій або організованих груп, участь у такій зустрічі (сходці) для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп (з визнанням таких дій тяжкими злочинами).

21.4. Сприяння цілеспрямованій зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп (з оцінюванням таких дій як злочин середньої тяжкості).

22. Не позбавлений недоліків і закріплений у ч.2 ст. 255 КК спеціальний інститут звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації (крім організатора або керівника злочинної організації). З метою їх усунення пропонується передбачити можливість звільнення від кримінальної відповідальності:

22.1. Учасника злочинної організації, якщо винна особа до завершення досудового розслідування добровільно заявила державним органам, наділеним правом порушення кримінальної справи, про створення злочинної організації, конкретну злочинну діяльність такого угруповання, участь у ній та активно сприяла розкриттю і розслідуванню факту створення та існування злочинної організації, а також її злочинної діяльності.

22.2. Особа, яка брала участь у складі злочинної організації у вчиненні конкретних тяжких або особливо тяжких злочинів (чи одного такого злочину) та до завершення досудового розслідування добровільно заявила державним органам, наділеним правом порушення кримінальної справи, про особисту та інших співучасників роль у злочині (злочинах), вчиненому (вчинених) злочинною організацією та активно сприяла розкриттю і розслідуванню злочину (злочинів), вчиненому (вчинених) злочинною організацією за його участі.

22.3. Організатора, керівника, учасника цілеспрямованої зустрічі (сходки) представників злочинних спільнот, а також особу, яка сприяла зазначеній зустрічі (сходці) (за умови, що вони не є організаторами або керівниками інших злочинних організацій), якщо вони до завершення досудового розслідування добровільно повідомили державним органам, наділеним правом порушення кримінальної справи, про характер і спрямованість особистісних дій щодо організації, керівництва, сприяння цілеспрямованій зустрічі (сходці) представників злочинних угруповань або участі у такій зустрічі (сходці) та їх результативність, інших осіб, причетних до проведення такої зустрічі (сходки), створення та конкретну злочинну діяльність злочинних спільнот,

представниками яких вони виступали на зустрічі (сходці), персональну участь у їх злочинній діяльності та активно сприяли розкриттю і розслідуванню факту та конкретних обставин, пов'язаних із відбуттям конкретної зустрічі (сходки), функціонуванням та злочинною діяльністю інших злочинних організацій та організованих груп, особистісну участь у злочинній діяльності зазначених спільнот тощо.

23. З метою подальшого удосконалення та підвищення ефективності практики застосування спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації (крім організатора або керівника злочинної організації):

23.1. Встановити спеціальні підстави, у т.ч. умовні, звільнення винних осіб від кримінальної відповідальності окремо по кожній із виокремлених форм об'єктивної сторони аналізованого злочину не лише з урахуванням своєчасного повідомлення конкретним органам певної інформації про вчинений злочин й сприяння у його розкритті (розслідуванні), а й особи винного та обставин, що пом'якшують та обтяжують її вину.

23.2. Надати такому спеціальному виду звільнення від кримінальної відповідальності факультативного (дискреційного) характеру, тобто віднести вирішення питання щодо його застосування на розсуд суду.

24. З огляду на наведені висновки і положень пропонується нова редакція ч. 4 ст. 28 та ст. 255 КК, а саме:

Стаття 28. Вчинення злочину групою осіб, групою осіб за попередньою змовою, організованою групою. Поняття злочинної організації.

... 4. Злочинною організацією визнається стійке ієрархічне об'єднання декількох осіб (п'ять і більше) або організованих груп (двох і більше) члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи

координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування самої злочинної організації і інших злочинних груп».

Стаття 255. Організована злочинна діяльність.

1. Створення злочинної організації, а також керівництво такою організацією, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

2. Участь у злочинній організації або участь у злочинах, вчинюваних учасниками злочинної організації, -

карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

3. Організація або керівництво зустріччю (сходкою), участь у зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп, -

карається позбавленням волі від трьох до восьми років.

4. Сприяння зазначеній у третій частині цілеспрямованій зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп, -

карається позбавленням волі від двох до п'яти років.

5. Особу, яка вчинила злочин, передбачений чч. 2, 3 і 4 цієї статті, може бути звільнено від кримінальної відповідальності з урахуванням обставин, які пом'якшують або обтяжують покарання, та якщо вона до завершення досудового розслідування добровільно повідомила державні органи, наділені правом порушення кримінальної справи про створення злочинної організації (проведення зустрічі/сходці представників злочинних організацій або організованих груп), її злочинну спрямованість та діяльність, особисту та інших співучасників роль у таких злочинних спільнотах і заходах та активно сприяла розкриттю і розслідуванню факту створення злочинної організації/ проведення цілеспрямованої зустрічі/ сходки, конкретних обставин протиправної діяльності

злочинної організації/ результатів зустрічі/ сходки представників злочинних організацій або організованих груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аветисян С.С. Соучастие в преступлениях со специальным составом: Монография/ С.С. Аветисян. – М.: Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 2004.
2. Агапов П. Организация преступного сообщества (преступной организации): некоторые аспекты криминологической характеристики // Уголовное право. – 2008. - №3. – с. 110-115.
3. Александров Ю.В., Клименко В.А. Кримінальне право України: Загальна частина: Підруч. для студентів вищ. навч. закл. – К.: МАУП, 2004.
4. Алексеев С.В. Виды и формы соучастия: проблемы законодательного регулирования / С.В. Алексеев. – Самара: НОУ ВПО «Международный институт рынка», 2008.
5. Алексеев С.В. Вопросы законодательного регулирования понятия и признаков групповых преступлений в уголовном праве Российской Федерации / С.В. Алексеев. – Самара: НОУ ВПО «Международный институт рынка», 2009.
6. Андрушко П.П. Законодавча техніка Кримінального кодексу України 2001 р. та її вплив на тлумачення його норм // Новий Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовт. 2001 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К. – Х.: «Юрінком Інтер», 2002. – 272 с.
7. Андрушко П.П. Поняття та види конкуренції кримінально-правових норм // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. 13-15 квітня 2007 р.: У 2 ч. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. — Ч.1.
8. Андрюхин Н.Г. Дифференциация уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук. (12.00.08) – М., 2002. – 26 с.

9. Антонян Ю.М. Преступность и психические аномалии / Ю.М. Антонян, С.В. Бородин; отв. ред. В.Н. Кудрявцев. – М.: Наука, 1987.
10. Атаманенко В.І. Актуальні проблеми кваліфікації та розслідування справ про злочини, передбачені ст. 255 КК України // Протидія організованим злочинності: теорія і практика, досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: Матеріали науково-практичної конференції, 24 червня 2004 р., м. Київ. – К.: Вид-во НА СБ України, 2004. – 278 с.
11. Багрий-Шахматов Л.В. Уголовная ответственность и наказание / Л.В. Багрий-Шахматов. – Минск: Вышэйш. шк., 1976.
12. Багрий-Шахматов Л.В. Социально-правовые проблемы уголовной ответственности и формы ее реализации. Т.1 / Л.В. Багрий-Шахматов. – Одесса: Одес. гос. мор. ун-т, 2001.
13. Бажанов М.И. Назначение наказания по советскому уголовному праву / М.И. Бажанов. – К.: Вища шк., 1980.
14. Бажанов М.И. Уголовное право. Общая часть: Учебное пособие. – Днепропетровск: «Пороги», 1992. – 167 с.
15. Бантишев О.Ф. Норми Кримінального кодексу, що стимулюють позитивну посткримінальну поведінку винного, у боротьбі з організованою злочинністю і корупцією // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): Науково-практичний журнал. Міжвідомч. наук.-дослід. центр. - №4, 2001. – Київ, 2001.
16. Бантышев А.Ф. Поощрительные нормы Уголовного кодекса Украины 2001 г., стимулирующие позитивное посткриминальное поведение // Новый Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовт. 2001 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К.- Х.: «Юрінком Інтер», 2002.
17. Бантишев О.Ф., Кузьмін С.А. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Загальна частина / О.Ф. Бантишев, С.А.

- Кузьмін. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2010. – 336 с. [Серія «Науково-практичний коментар»].
18. Бараненко Д.В. Спеціальний суб'єкт злочину: кримінально-правовий аналіз: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук (12.00.08) / Акад. адвокатури України. – К., 2009. – 19 с.
  19. Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключают преступность деяния / Ю.В. Баулин. – Х.: Основа, 1991.
  20. Баулін Ю.В. Поняття кримінальної відповідальності та його значення для практики застосування нового Кримінального кодексу України // Новий Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовт. 2001 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К.- Х.: «Юрінком Інтер», 2002.
  21. Баулін Ю.В. Проблеми кваліфікації злочинів, вчинених злочинною організацією // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: Матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовт. 2002 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.
  22. Баулін Ю.В. Кримінальна відповідальність: сутність, зміст та правова форма // Вісник Академії правових наук України: Збірник наукових праць. – 2003. - №2 (33) - №3 (34). – Х., 2003. – с. 626-633.
  23. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності: Монографія / Ю.В. Баулін. – К.: Атіка, 2004.
  24. Бахин В.П. Преступная деятельность как объект криминалистического изучения: лекция / В.П. Бахин, Н.С. Карпов. – К., 1999.
  25. Бахин В.П. Преступная деятельность: понятие, характеристика, принципы, изучение: Монография / В.П. Бахин, Н.С. Карпов, П.В. Цымбал; отв. ред. П.В. Мельник. – К., 2001.

26. Білан С.В. Проблеми кваліфікації, розслідування та відповідальності за злочин, передбачений ст. 255 КК України // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: Матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовтня 2002 р./ Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.
27. Білоконєв В. Об'єкт злочину з позиції системного підходу // Юридичний вісник України, №42(434), 18-24 жовтня 2003 року.
28. Білоконєв В. Заподіяння шкоди об'єкту злочину (співвідношення соціального і практичного) // Юридичний вісник України, № 38 (482) 18-24 вересня 2004 року.
29. Борзенков Г.Н. Дифференциация ответственности по новому УК: нереализованные возможности // Законность, 1997. - №10. с.10-12
30. Борисов В.І. Основні тенденції розвитку Особливої частини кримінального законодавства України // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 квіт. 2006 р.: У 2 ч. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. — Ч.1.
31. Боровенко В.М. Щодо вдосконалення деяких положень чинного КК України // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 квіт. 2006 р.: У 2 ч. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. — Ч.1.
32. Брич Л.П. Співвідношення суміжних складів злочинів та складів злочинів, передбачених конкуруючими спеціальними нормами // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 квіт. 2006 р.: У 2 ч. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. — Ч.1.

33. Буева Л.П. Человек: деятельность и общение / Л.П. Буева. – М., 1978.
34. Бурчак Ф.Г. Соучастие: социальные, криминологические и правовые проблемы / Ф.Г. Бурчак. – К.: Вища шк., 1986.
35. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001.
36. Вельмезева-Марахтанова Е. Проблемы освобождения от уголовной ответственности за преступления против свободы личности // Уголовное право. – 2008. - №3. – с. 31-35.
37. Вереша Р.В. Проблеми вини в теорії кримінального права: навч. посіб. / Р.В. Вереша. – К.: Атіка, 2005.
38. Вереша Р.В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України: Монографія / Р.В. Вереша. – К.: Атіка, 2005.
39. Вереша Р.В. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. (МОН України. Академія адвокатури України. 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: ЦУЛ, 2012.-319 с.
40. Вознюк А.А. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп та злочинних організацій: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук (12.00.08) / КНУВС. – К., 2009. – 18 с.
41. Ворошилин Е.В. Субъективная сторона преступления: учеб. пособие / Е.В. Ворошилин, Г.А. Кригер. – М.: МГУ, 1987.
42. Гавриш С.Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развитие законодательства / С.Б. Гавриш. – Х., 1994.
43. Гавриш С.Б. Теоретические предпосылки исследования объекта преступления // Право и политика. – 2002. - №10.
44. Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства: наукове видання / С.Б. Гавриш. – К., 2002.
45. Гамарник О.В. Історично-правові аспекти боротьби з організованою злочинністю // Протидія організованим злочинності: теорія і практика,

- досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: Матер. наук.-практ. конф., 24 червня 2004 р., м. Київ. – К.: Вид-во НА СБ України, 2004.–278 с.
46. Гаухман Л., Максимов С. Ответственность за организацию преступного сообщества / Законность, №2, 1997. с. 12-18
  47. Гвоздецький В.Д. Організована злочинність як об'єкт соціально-філософського аналізу: Автореф. дис. ...канд. філософських наук (09.00.03) / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1997. – 30 с.
  48. Герасіна Л.М. Новий кримінальний кодекс України як основа розвитку кримінально-правової політики держави // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовт. 2001 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К. – Х.: «Юрінком Інтер», 2002.
  49. Герасина Л.Н. Безопасность как социальная константа: социолого-правовая оценка // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: Матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовтня 2002 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.
  50. Глистин В.К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений / В.К. Глистин. – Л., 1979.
  51. Глушков Л.О. Злочинна організація: соціологічні та кримінологічні аспекти // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України: Науково-теоретичний журнал – Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. Вип. 1 – с. 52-56.
  52. Гонтарь И.Я. Преступление и состав преступления как явления и понятия в уголовном праве. Вопросы теории и правотворчества / И.Я. Гонтарь. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1997.
  53. Гришаев П.И. Преступления против порядка управления, общественной безопасности и общественного порядка: лекции для студентов ВЮЗИ / П.И. Гришаев. – М., 1957.

54. Грищук В.К. Питання системності кримінально-правового захисту людини за новим Кримінальним кодексом України // Новий кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовт. 2001 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К. – Х.: «Юрінком Інтер», 2002.
55. Грищук В.К. Современные проблемы совершенствования Уголовного кодекса Украины // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. 13-15 квітня 2007 р. У 2 ч. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. — Ч.1. – 312 с.
56. Грищук В.К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: Монографія. – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права. 2012. – 736 с.
57. Губська О.А. Питання звільнення від кримінальної відповідальності у Кримінальному кодексі України // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовт. 2001 р. Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К. – Х.: «Юрінком Інтер», 2002.
58. Гуторова Н.А. Соучастие в преступлении по уголовному праву Украины: учеб. пособие / Н.А. Гуторова. – Х.: Рубикон П, 1997.
59. Гуторова Н.О. Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки, вчинені злочинними організаціями // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: Матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовтня 2002 р./ Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.
60. Дагель П.С., Котов Д.П. Субъективная сторона преступления и ее установление. – Воронеж, Изд-во Воронеж. ун-та, 1974. – 243 с.

61. Данышин И.Н. Уголовно-правовая охрана общественного порядка. – М., «Юрид. лит.», 1973. – 200 с.
62. Данышин И.Н. Общественная безопасность и система преступлений, посягающих на нее // Проблемы відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: Матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовтня 2002 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.
63. Демидова Л.Н. Создание преступной организации как одна из форм объективной стороны состава преступления, предусмотренного ч.1 ст.255 Уголовного кодекса Украины // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовт. 2001 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К. – Х.: «Юрінком Інтер», 2002.
64. Демидова Л.Н. Уголовная ответственность за организацию, руководство, содействие встрече (сходке) представителей преступных организаций или организованных групп // Проблемы відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: Матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовтня 2002 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.
65. Демидова Л.М. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук (12.00.08) / Нац. юрид. академія України ім. Я.Мудрого. – Харків, 2003. – 20 с.
66. Демидов Ю.А. Социальная ценность и оценка в уголовном праве / Ю.А. Демидов. – М., 1975.
67. Дорош Л.В. Особливості кримінальної відповідальності за злочини проти громадської безпеки, вчинені організованою групою // Проблемы відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим

- Кримінальним кодексом України: Матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовтня 2002 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.
68. Дорош Л.В. Критерії оцінки якості та ефективності законодавства України про кримінальну відповідальність // Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні: матеріали наук. конф., 15 травня 2009 р. / ред. кол. В.І. Борисов (голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2009. – 304 с.
69. Дремін В.Н. Банда и преступная организация: проблемы разграничения // Новый Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовт. 2001 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К. – Х.: «Юрінком Інтер», 2002.
70. Дремін В.Н. О некоторых философских проблемах современной криминологии // Актуальные проблемы криминологии и криминальной психологии: Сб. науч. статей / Под ред. М.Ф. Орзиха, В.Н. Дремينا. – Б-ка журн. «Юридичний вісник». – Одеса: Фенікс, 2007.
71. Дрьомін В.М., Іваненко І.В. Сучасний бандитизм: окремі криминологічні та кримінально-правові аспекти // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: Матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовтня 2002 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.
72. Дрьомов С.В. Проблемні питання визначення підстави та умов звільнення від кримінальної відповідальності // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. 13-15 квітня 2007 р.: У 2 ч. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. — Ч.1. – 312 с.
73. Дрючин О.В. Про обсяг поняття «Закон України про кримінальну відповідальність» // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми

- застосування і перспективи удосконалення: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 квіт. 2006 р.: У 2 ч. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. — Ч.1.
74. Дурманов Н.Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву / Н.Д. Дурманов. – М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1955.
75. Емельянов В.П. Концептуальные аспекты исследования объекта преступления // Право и политика. – 2002. - №10.
76. Емельянов В.П. Дискусійні питання щодо визначення об'єкта злочину у кримінально-правовій науці // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): Науково-практичний журнал, №16, 2007. – К., 2007.
77. Ендольцева А. Некоторые проблемы института освобождения от уголовной ответственности // Уголовное право. 2004, №2. – с. 29-31.
78. Єфремов С.О. Організоване злочинне угруповання та його ознаки // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): Науково-практичний журнал. Міжвідомч. наук.-дослід. центр. - №4, 2001. – Київ, 2001.
79. Єфремов С.О. Учасники організованої злочинної діяльності: проблеми законодавчого відображення // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. 13-15 квітня 2007 р.: У 2 ч. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. — Ч.2.
80. Жаровська Г.П. Співучасть у злочині за кримінальним правом України: автореф. дис. ...канд. юрид. наук (12.00.08) // Інст. держ. і права ім. В.М.Корецького, Нац. акад. наук України. – Київ, 2004. – 19 с.
81. Жевлаков Э. Принципы уголовного законодательства Российской Федерации // Уголовное право, 2006, № 5. – с. 37-41.
82. Житний О.О. Про деякі проблеми звільнення від кримінальної відповідальності при вчиненні злочинів проти громадської безпеки //

- Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: Матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовтня 2002 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.
83. Загальна теорія держави і права: підручник / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Адаменко та ін.; за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – Х.: Право, 2009.
84. Закалюк А.П. Нормативне визначення організованої злочинної діяльності: теоретичне і практичне значення // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): Науково-практичний журнал. Міжвідомч. наук.-дослід. Центр. - №4, 2001. – Київ, 2001.
85. Закалюк А.П. Організована злочинна діяльність: сутність та потреби нормативного визначення // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовт. 2001 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К. – Х.: «Юрінком Інтер», 2002.
86. Закалюк А.П. Організована злочинна діяльність: сутність і потреби нормативного визначення // Вісник Академії правових наук України: Збірник наукових праць, №1 (28), 2002. – Х.: «Право», 2002. – с. 131-141.
87. Закалюк А.П. Потреба законодавчого визначення поняття організованої злочинної діяльності // Протидія організованим злочинностям: теорія і практика, досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: Матер. наук.-практ. конф., 24 червня 2004 р., м. Київ. – К.: Вид-во НА СБ України, 2004. – 278 с.
88. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007 – Кн.1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки.

89. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн.2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів.
90. Зателепин О. К вопросу о понятии объекта преступления в уголовном праве // Уголовное право. – 2003. - №1.
91. Зелинский А.Ф. Соучастие в преступлении: лекция / А.Ф. Зелинский. – Волгоград: НИиРИО ВСШ МВД СССР, 1971.
92. Зелинский А.Ф. Осознаваемое и неосознаваемое в преступном поведении / А.Ф. Зелинский. – Харьков, 1986.
93. Зелінський А.Ф. Корислива злочинна діяльність / А.Ф. Зелінський, М.Й. Коржанський. – К., 1998.
94. Зелинский А.Ф. Криминология / А.Ф. Зелинский. – Харьков, 2000.
95. Звечаровский И.Э. Уголовная ответственность: понятие, виды, формы реализации: учеб. пособие / И.Э. Звечаровский. – Иркутск: ИрГУ, 1992.
96. Иванов В.П. Человеческая деятельность – познание – искусство / В.П. Иванов. – К., 1977.
97. Игошев К.Я. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения / К.Я. Игошев. – Горький, 1974.
98. Іваненко І.В. Бандитизм: кримінологічне та кримінально-правове дослідження: Автореф. дис. ...канд. юрид наук (12.00.08) / Одес. нац. юрид. академія. – Одеса, 2003. – 19 с.
99. Каган М.С. Опыт системного анализа человеческой деятельности // Научные доклады высшей школы. Философские науки, 1970, №5. – М., 1970.
100. Кальченко Т.Л., Тущенко О.О. Кримінологічна характеристика та основні напрями протидії організованим злочинності в Україні // Теоретико-прикладні проблеми протидії організованим злочинності та злочинам терористичної спрямованості: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м.

Львів, 8-9 квітня 2005 р.: В 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2005. -Ч. 2.

101. Карпец И.И. Индивидуализация наказания в советском уголовном праве / И.И. Карпец. – М.: Юрид. лит., 1961.
102. Карпец И.И. Наказание. Социальные, правовые и криминологические проблемы / И.И. Карпец. – М.: Юрид. лит., 1973.
103. Карпов Н.С. Злочинна діяльність: Монографія. – К.: вид-во Семенко Сергія, 2004.
104. Карпушин М.П. Уголовная ответственность и состав преступления / М.П. Карпушин, Н.И. Курляндский. – М., 1974.
105. Касинюк В.І. Оціночні поняття у складах злочинів проти громадської безпеки // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовт. 2001 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К. – Х.: «Юрінком Інтер», 2002.
106. Касинюк В.І. Питання кваліфікації злочинів проти громадської безпеки та їх розмежування між собою // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: Матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовтня 2002 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.
107. Кваша О.О. Організатор злочину (кримінально-правове та криминологічне дослідження): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук (12.00.08) / Національна академія наук України, Ін-т держ. і права ім. В.М. Корецького. – К., 1999. – 18 с.
108. Кветной М.С. Человеческая деятельность: сущность, структура, типы (социологический аспект) / М.С. Кветной – Саратов, 1974.
109. Келина С.Г. Принципы советского уголовного права / С.Г. Келина, В.Н. Кудрявцев. – М., Наука, 1988.

110. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія держави і права: підручник / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин. – К.: Кондор, 2006.
111. Кирюшкин М.В. Содержательные дефекты уголовно-правовых норм и их исправление // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 квіт. 2006 р.: У 2 ч. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. — Ч.2.
112. Клочков В.В., Образцов В.А. Преступление как объект криминалистического познания // Вопросы борьбы с преступностью. Вып. 42. – М., 1985.
113. Ключко С.Н., Хатеневич Т.Р. Предпосылки возникновения института освобождения от уголовной ответственности // Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми: Матер. міжнар. наук. конф., Донецьк, 17-18 листопада 2006 року. – Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС, 2006.
114. Ковалев М.И. Соучастие в преступлении. Ч.2: Виды соучастников и формы участия в преступной деятельности / М.И. Ковалев. – Свердловск: Изд-во Сверд. юрид. ин-та, 1962.
115. Ковалев М.И. Понятие и признаки преступления и их значения для квалификации: учеб. пособие / М.И. Ковалев. – Свердловск: Изд-во Сверд. юрид. ин-та, 1977.
116. Ковалев М.И. Проблемы учения об объективной стороне состава преступления / М.И. Ковалев. – Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1991.
117. Ковальський В.С. Особливості конструкцій норм нового Кримінального кодексу України // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовт. 2001 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К. – Х.: «Юрінком Інтер», 2002.

118. Ковальський В.С. Особливості небезпечної поведінки при вчиненні злочинів проти громадської безпеки // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: Матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовтня 2002 р./ Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.
119. Козак О.С. Звільнення від кримінальної відповідальності: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук (12.00.08) / Дніпропетр. ун-т вн. справ. – Дніпропетровськ, 2008. – 20 с.
120. Козак О.С. Ефективність звільнення від кримінальної відповідальності в Україні / О.С. Козак. – К.: Освіта України, 2009.
121. Козаченко И.Я. Уголовная ответственность: формы и мера выражения / И.Я. Козаченко. – Свердловск: СвЮИ, 1987.
122. Козаченко И.Я. Преступления с квалифицированными составами и их уголовно-правовая оценка / И.Я. Козаченко, Т.А. Костарева, Л.Л. Кругликов. – Екатеринбург: Изд-во Урал. юрид. акад., 1994.
123. Колдин В.Я. Криминалистическое знание о преступной деятельности: функция моделирования // Сов. гос-во и право, 1987, №2.
124. Комментарий к Уголовному кодексу РСРС / Анашкин. Г.З., Гальперин И.М., Загородников Н.И. и др.; отв. ред: Г.З. Анашкин, И.И. Карпец, Б.С. Никифоров. – М., «Юридическая литература», 1971. – 560 с.
125. Концепція державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю / Схвалено Указом Президента України «Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю» від 21 жовтня 2011 року №1000/2011.
126. Конституція України: Науково-практичний коментар / В.Б. Аверьянов, О.В. Батанов, Ю.В. Баулін та ін.; Ред. кол. В.Я. Тацій, Ю.П. Битяк, Ю.М. Грошевой та ін. – Харків: Видавництво «Право»; К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 808 с.

127. Коржанский Н.Й. Объект посягательства и квалификация преступлений: учеб. пособие / Н.Й. Коржанский. – Волгоград: Науч.-исследоват. и редакц. – издат. отдел ВСШ МВД СССР, 1976.
128. Коржанский Н.Й. Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н.Й. Коржанский. – М.: Акад. МВД СССР, 1980.
129. Коржанський М.Й. Кримінальне право України. Частина Загальна: Курс лекцій. – К.: Наукова думка та Українська видавнича група, 1996. – 336 с.
130. Коржанський М.Й. Кримінальне право України. Частина Особлива. – К.: Генеза, 1998. – 592 с.
131. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів. Навчальний посібник. Видання 2-ге. – К.: Атіка, 2002. – 640 с.
132. Коржанський М.Й. Кримінальне право і законодавство України. Загальна частина: Курс лекцій / М.Й. Коржанський. – Київ: Атіка, 2001.
133. Коржанський М.Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина особлива: Курс лекцій / М.Й. Коржанський. – Київ: Атіка, 2001.
134. Костенко О.М. Про поняття організованої злочинності і особливості відповідальності за неї // Правова держава України: проблеми, перспективи розвитку: Короткі тези доповідей та наукових повідомлень Республіканської науково-практичної конференції: [Харків] 9-11 листопада 1995 р. – Харків, 1995.
135. Кривошеин П.К. Понятие «преступная деятельность» // Проблемы дальнейшего укрепления социалистической законности в деятельности органов внутренних дел. Межвузовский сборник научных трудов. – К., 1986.
136. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар: (за станом кримінального законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 25 жовтня 1995 р.) / Відп. ред.: В.І. Шакун та С.С. Яценко. – К.: «Фіта», 1996. – 864 с. – Рос. мовою.

137. Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Постанови Пленуму Верховного Суду України із загальних питань судової діяльності та в кримінальних справах / Відп. ред. В.Т. Маляренко. – К.: Юрінком Інтер, 2001.
138. Кримінальний кодекс України: Станом на 4 квітня 2012 року. – К.: Велес, 2012.
139. Кримінальне право України. Загальна частина: Підруч. для студентів юрид. вузів і фак. / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Банківський та ін.; За ред. П.С. Матишевського та ін. – К.: Юрінком Інтер, 1997. – 512 с.
140. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ – Харків: Юрінком Інтер – Право, 2002. – 416 с.
141. Кримінальне право України. Загальна частина. Тести: Навчальний посібник / Грищук В.К., Кириць Б.О., Сенько М.М. та ін.; За заг. ред. професора Грищука В.К. – К.: Атіка, 2007. – 420 с.
142. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.М. Кривоченко та ін.; За ред. професорів В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 3-є вид., перероб. і доповн. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 496 с.
143. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В. та ін.; Відп. ред. Кондратьєв Я.Ю.; Наук. ред. Клименко В.А. та Мельник М.І. – К.: Правові джерела, 2002 – 432 с.
144. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник для студ. вищ. навч. зал. освіти / М.І. Бажанов, В.Я. Тацій, В.В. Сташис, І.О. Зінченко та ін.; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Юрінком Інтер; Х.: Право, 2002. – 496 с.
145. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник // Ю.В.Александров, В.І.Антипов, М.В.Володько, О.О.Дудоров та ін.; За ред.

- М.І.Мельника, В.А.Клименка. – 5-те вид., переробл. та допов. – К.: Атіка, 2009.
146. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник // МОН України. Ред. Є.Л. Стрельцов. – 4-те вид., перероб. і доп. – Х.: Одіссей, 2009.
147. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. - 4-те вид., перероб. і доп. – Х.: Право, 2010.
148. Кримінальне право України (Загальна частина): підручник /А.М. Бабенко, Ю.А. Ванева, В.К. Гришук та ін.; за заг. ред. О.М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Х.: Вид-во ХНУВС, 2011. – 378 с.
149. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. - 4-те вид., перероб. і доп. – Х.: Право, 2010.
150. Криминологія (изд. 3-е, испр. и доп.) – М., Юрид. лит., 1976. – 440 с.
151. Курс советской криминологии: Предупреждение преступности. – М., Юрид. лит., 1986. – 352 с.
152. Кругликов Л.Л. Дифференциация ответственности в уголовном праве / Л.Л. Кругликов, А.В. Васильевский. – С – Пб.: Юридический центр Пресе, 2002.
153. Кругликов Л.Л. Организаторская и организационная преступная деятельность: вопросы уголовно-правовой регламентации // Теоретико-прикладні проблеми протидії організованим злочинності та злочинам терористичної спрямованості: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 8-9 квітня 2005 р.: В 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2005 -Ч. 2.
154. Кудашев Ш. Дифференциация уголовной ответственности и наказания // Уголовное право. – 2006. - №5.
155. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М.: Юрид. лит., 1960.

156. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев; 2-е изд. перераб. и дополн. – М.: Юрист, 2004.
157. Кузнецов В.В. Подвійні стандарти нового кримінального законодавства України // «Юридичний вісник України.» - 30 листопада – 6 грудня 2002 року.
158. Кузнецов В.В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі: Монографія / Кузнецов В.В. – К.: ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2012. – 908 с.
159. Куринов Б.А. Научные основы квалификации преступлений. – М., 1984.
160. Куц Н.Т. Преступления против общественного порядка и общественной безопасности: лекция / Н.Т. Куц. – К.: НИиРИО КВШ МВД СССР, 1974.
161. Лемешко О.М. Звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти громадської безпеки // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: Матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовтня 2002 р./ Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.
162. Лесниевски-Костарева Т.А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная техника / Т.А. Лесниевски-Костарева. – М.: Норма, 1998.
163. Лесниевски-Костарева Т.А. Дифференциация уголовной ответственности: Автореф. дис. ...д-ра юрид. наук (12.00.08). – М., 1999.
164. Лизогуб Б.В. Про деякі проблеми застосування норм Кримінального кодексу України, спрямованих на посилення протидії організованим злочинності // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовт. 2001 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К. – Х.: «Юрінком Інтер», 2002.
165. Липинский Д. Соотношение функций и целей уголовной ответственности // Уголовное право. – 2004. - №2.

166. Лиховид С.М. Правові проблеми, які перешкоджають використанню учасників організованих злочинних груп і злочинних організацій у боротьбі з організованою злочинністю // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: Матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовтня 2002 р./ Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.
167. Лісова Т.В. Міжнародний досвід боротьби з організованою злочинністю: аспекти законодавчого регулювання // Протидія організованій злочинності: теорія і практика, досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: Матеріали науково-практичної конференції, 24 червня 2004 р., м. Київ. – К.: Вид-во НА СБ України, 2004. – 278 с.
168. Ломако В.А. Осудність та неосудність за кримінальним правом України: конспект лекцій / В.А. Ломако. – Х.: Укр. юрид. акад., 1993.
169. Максименко Ю.Є. Протидія організованій злочинності та злочинам терористичної спрямованості: інформаційний підхід // Теоретико-прикладні проблеми протидії організованій злочинності та злочинам терористичної спрямованості: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 8-9 квітня 2005 р.: В 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2005. -Ч. 2.
170. Малахов И.П. Основания уголовной ответственности // Советское государство и право. – 1991. - № 6. – с. 74-78.
171. Малинин В.Б. Объективная сторона преступления: Монография / В.Б. Малинин, А.Ф. Парфенов. – С. – Пб.: Изд-во С.-Петербур. юрид. ин-та, 2004.
172. Мальцев В.В. Принципы уголовного права и их реализация в правоприменительной деятельности / В.В. Мальцев. С. – Пб.: Юрид. центр Прес, 2003.
173. Мальцев В. Принцип справедливости в уголовном законодательстве // Уголовное право, 2004, № 2. – с. 46-48.

174. Марцев А.И. Преступление: сущность и содержание: учеб. пособие / А.И. Марцев. – Омск: Изд-во Омск. ВШ МВД СССР, 1986.
175. Марчук Є.К. Кримінологічна та кримінально-правова характеристика злочинних організацій: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук (12.00.08) / Університет внутрішніх справ. – Харків, 1998. – 22 с.
176. Маслак Н.В. Щодо можливості готування до злочинів проти громадської безпеки // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: Матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовтня 2002 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.
177. Маслак Н.В. Склад злочину як юридична підстава кримінальної відповідальності // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 квіт. 2006 р.: У 2 ч. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. — Ч.1.
178. Маслак Н.В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину: монографія / Н.В. Маслак. – Х.: Право, 2010.
179. Материалы внеочередного XXI съезда КПСС. – М., Госполитиздат, 1959.
180. Материалы XXII съезда КПСС. – М., Госполитиздат, 1961.
181. Материалы XXIII съезда КПСС. – М., Госполитиздат, 1966.
182. Мацко А. Международное уголовное право по вопросам борьбы с правонарушениями, посягающими на свободу личности, и его имплементация в национальное законодательство Украины // Торговля женщинами, детьми, покушение на личную свободу: социально-правовые аспекты: Матер. междунар. науч.-практич. семинара (г. Киев, 10-12 апреля 1997 г.) / Укр. центр исследований женщин при содействии НАВД Украины. – К.: Дом ученых НАН Украины, 1997.

183. Медицький І.Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук (12.00.08) / КНУВС. – К., 2007. 20 с.
184. Медицький І.Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави: Монографія / Мін-во освіти і науки України. Львівський держ. ун-т внутр. справ. Прикарпатський юрид. ін-т. – Івано-Франківськ. 2007. – 222 с.
185. Мелех Л.В. Справедливість норм КК України як умова сприяння законності // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 квіт. 2006 р.: У 2 ч. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. — Ч.2.
186. Мельников А.М. Кримінально-правова протидія організованій злочинній діяльності: питання вдосконалення // Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми: Матер. міжнар. наук. конф., Донецьк, 17-18 листопада 2006 року. – Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС, 2006.
187. Мельникова Ю.Б. Дифференциация ответственности и индивидуализация наказания / Ю.Б. Мельникова. – Красноярск: Изд-во Красноярск. ун-та, 1989.
188. Меркулова В.О. Кримінальна відповідальність: окремі теоретичні та соціально-правові аспекти: монографія / В.О. Меркулова / Одеський юрид. ін-т Харківського нац. ун-ту внутр. справ. – Одеса, 2007.
189. Минская В. Дифференциация уголовной ответственности в УК РФ // Уголовное право. – 1998. - №3.
190. Михайленко П.П. Кримінальне право України. Загальна частина / П.П. Михайленко, В.В. Кузнецов, В.П. Михайленко, Ю.В. Опалинський / За ред. академіка П.П. Михайленка – К., 2006. – 440 с.

191. Михеев Р.И. Проблемы вменяемости и невменяемости в советском уголовном праве / Р.И. Михеев. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1983.
192. Музика А.А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів: Монографія / А.А. Музика. – К.: Логос, 1998.
193. Музика А.А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія / А.А. Музика, Є.В. Лашук / ДНДУ МВС України. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2011. – 191 с.
194. Музика А.А. Покарання та його застосування за злочини проти здоров'я населення / А.А. Музика, О.П. Горох; ДНДУ митної справи. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2012. – 403 с.
195. Муркштис М. Руководство бандой – одна из форм бандитизма // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. 13-15 квітня 2007 р.: У 2 ч. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. — Ч.2.
196. Навроцький В.О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації: монографія / В.О. Навроцький. – К.: Атіка, 1999.
197. Навроцький В. Значення санкції статті кримінального закону для кваліфікації діяння // Вісник Академії правових наук України: Збірник наукових праць. - №3 (18), 1999. – Харків, 1999.
198. Навроцький В.О. Кваліфікація злочинів, вчинених у складі злочинних організацій // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: Матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовтня 2002 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. – с. 160-163.
199. Навроцький В.О. Співвідношення диференціації кримінальної відповідальності, кримінально-правової кваліфікації, індивідуалізації

- покарання // Держава та регіони: Науково-виробничий журнал / Гуманітарний університет «Запорізький інститут державного та муніципального управління». – Запоріжжя, 2008. – (Право; №2).
200. Назимко Є. Пропозиції щодо диференціації кримінальної відповідальності за злочини, передбачені статтями 287 та 288 Кримінального кодексу України / Є. Назимко, Ю. Коллер // Підприємництво, господарство і право. – 2010. - №3.
201. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред.: В.Ф. Бойко та ін. – 6-те вид. допов. – К.: А.С.К., 2000. – 1120 с. – (Нормат. док. та комент.).
202. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: За станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р. / За ред. С.С. Яценка. – К.: А.С.К., 2002. – 936 с. – (Економіка. Фінанси. Право).
203. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (2-е вид., перероб. та доп.) (За заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – К.: Дакор, 2008.
204. Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть: Курс лекций / А.В. Наумов. – 2-е изд. – М.: Изд-во БЕК, 1999.
205. Непомнящая Т.В. Назначение уголовного наказания: теория, практика, перспективы: Монография / Т.В. Непомнящая. – С. – Пб.: Юрид. центр Пресс, 2006.
206. Нетужилов Є.В. Проблеми вдосконалення нормативно-правового забезпечення ефективної протидії організованій злочинності та злочинам терористичної спрямованості // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. 13-15 квітня 2007 р.: У 2 ч. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. — Ч.2.

207. Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б.С. Никифоров. – М., 1960.
208. Новицький Г.В. Злочинна організація як форма співучасті // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: Матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовтня 2002 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.
209. Новоселов Г.П. Критерий определения судом меры наказания: учеб. пособие / Г.П. Новоселов. – Свердловск: Свердл. юрид. ин-т, 1984.
210. Новоселов Г.П. Учение объекта преступления. Методологические аспекты / Г.П. Новоселов. – М., 2001.
211. Ныркова Н.А. Отражение соучастия в особенной части УК РФ: проблемы соотношения с принципом справедливости // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. 13-15 квітня 2007 р.: У 2 ч. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. — Ч.2.
212. Об усилении борьбы с организованной преступностью: Постановление Съезда народных депутатов Союза Советских Социалистических Республик от 23 декабря 1989 года // «Правда», 28 декабря 1989 года.
213. Общая теория права и государства: Учебник для юрид. вузов / Под ред. В.В. Лазарева. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – Москва: Юристъ, 1996.
214. Оніщенко Н.М. Юридична відповідальність: теоретичний аналіз та практичні виміри // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 42. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008.
215. Осауленко О.І. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. / О.І. Осауленко. – К.: Істина, 2007.
216. Осипова Н.П. Соціальна спрямованість нововведень у Кримінальному кодексі України // Новий Кримінальний кодекс України: питання

- застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовт. 2001 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К. – Х.: «Юрінком Інтер», 2002.
217. Осипова Н.П. Відповідальність за злочини проти громадської безпеки у вимірі прав людини // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: Матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовтня 2002 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.
218. Осипов В. О преступлениях с двумя формами вины // Законность. – 2001. - №5.
219. Павлов В.Г. Субъект преступления и уголовная ответственность / В.Г. Павлов. – С. – Пб.: Лань, 2000.
220. Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н.И. Панов – Х.: Вища шк., 1982.
221. Панов Н.И. Способы совершения преступлений против общественной безопасности: типология и общая характеристика // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: Матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовтня 2002 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.
222. Панов Н.И. Качество закона об уголовной ответственности и проблема точности правовых норм // Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні: матеріали наук. конф., 15 травня 2009 р. / ред. кол. В.І. Борисов (голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2009.
223. Письменний Д.П. Інститут звільнення від кримінальної відповідальності: питання вдосконалення законодавства // Правова держава України: проблеми, перспективи розвитку: Короткі тези доповідей та наукових

- повідомлень Республіканської науково-практичної конференції: [Харків] 9-11 листопада 1995 р. – Х.: Національна юридична академія України, 1995.
224. Пономаренко Ю.А. Питання звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ч.2 ст.255 КК України // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: Матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовтня 2002 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.
225. Проблемы общей теории права и государства: учебник для вузов / Под общ. ред. В.С. Нерсесянца. – М., 2008.
226. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 червня 1993 р. №3341-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. - №35. – ст. 358.
227. Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушенням режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 березня 1993 р. № 2 / Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / упоряд. В.В. Рожнова, А.С. Сизоненко, Л.Д. Удало ва. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2010.
228. Про судову практику в справах про бандитизм: постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 липня 1995 р. № 9 // Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Постанови Пленуму Верховного Суду України із загальних питань судової діяльності та в кримінальних справах / Відп. ред. В.Т. Маляренко. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 800 с.
229. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування: постанова Пленуму Верховного Суду України від 03 червня 2005 р. № 7 / Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / упоряд. В.В. Рожнова, А.С. Сизоненко, Л.Д. Удало ва. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2010.

230. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. №12 // Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах (упоряд. В.В. Рожнова, А.С. Сизоненко, Л.Д. Удалова. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2010.
231. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. №13 // Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах (упоряд. В.В. Рожнова, А.С. Сизоненко, Л.Д. Удалова. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2010.
232. Рарог А.И. Субъективная сторона и квалификация преступлений / А.И. Рарог. – М., 2001.
233. Ромовська З.В. Загальні проблеми Кримінального кодексу очима небайдужого цивіліста // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [м. Львів] 7-8 квітня 2006 р.: У 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006, - Ч.1.
234. Савенок А.Л. Совершенствование уголовного закона: проблема эффективности // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. 13-15 квітня 2007 р.: У 2 ч. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. — Ч.2.
235. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину: монографія / А.В. Савченко. – К.: Атіка, 2002.
236. Сакало В.О. Тактика злочинної діяльності: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук (12.00.09) / Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2002.
237. Сверчков В.В. Освобождение от уголовной ответственности, прекращение уголовного дела (преследования), отказ в его возбуждении: проблемы теории и практики / В.В. Сверчков. – С. – Пб.: Юрид. центр Пресс, 2008.

238. Святенюк Н. Дифференциация ответственности за кражу // Уголовное право. – 2003. - №2.
239. Святенюк Н. Дифференциация ответственности и индивидуализация наказания за преступление, совершенное в соучастии // Уголовное право. – 2008. - №3.
240. Селивановская Ю.И. Признаки организованной группы в постановлениях Пленума Верховного Суда РФ // Теоретико-прикладні проблеми протидії організованим злочинності та злочинам терористичної спрямованості: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 8-9 квітня 2005 р.: В 2 ч. – Львів, 2005. -Ч. 2.
241. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: підручник / МОН України. ХНУВС. – Вид. 3-те., доп. і перероб. – К.: Правова єдність, 2010.
242. Скибицкий В.В. Освобождение от уголовной ответственности и от отбывания наказания / В.В. Скибицкий. – К.: Наук. думка, 1987.
243. Скулиш Є.Д. Протидія організованим злочинності: дестабілізаційні чинники та актуальні проблеми правозастосовчої діяльності // Протидія організованим злочинності: теорія і практика, досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: Матер. наук.-практ. конфер. [Київ] 24 червня 2004 р., м. Київ. – К.: Вид-во НА СБ України. 2004. – 278 с.
244. Смаглюк О.В. Щодо кваліфікації створення злочинної організації (ст. 255 КК України) // Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П.П. Михайленка) тези доп. наук.-теоретич. конф. (м. Київ, 24 верес. 2010 р.) [Текст] / ред. кол.: В.В. Коваленко (голова), О.М. Джужа, Є.М. Бодюл та ін. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2010. – с. 98-101.
245. Соболев В.В. Основания дифференциации ответственности соучастников преступления: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук. – Краснодар, 2000. – 23 с.
246. Советское уголовное право. Общая часть: Учеб. для студ. юрид. вузов и фак. / В.Д. Меньшагин, Н.Д. Дурманов, Г.А. Кригер и др.; Под ред. В.Д. Меньшагина и др. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1969.

247. Советское уголовное право. Часть общая : Учеб. для студ. юрид. вузов и фак. / М.А. Гельфер, П.И. Гришаев, Б.В. Здравомыслов и др.; Под ред. М.А. Гельфера и др. – М.: «Юрид лит.», 1972.
248. Советское уголовное право. Общая часть / Под ред. Г.А. Кригера, Н.Ф. Кузнецовой, Ю.М. Ткачевского. – М., 1988.
249. Советское уголовное право. Особенная часть: Учеб. для студ. юрид. вузов и фак. / В.Д. Меньшагин, Н.Д. Дурманов, Г.А. Кригер и др.; Под ред. В.Д. Меньшагина и др. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1971. – 464 с.
250. Советское уголовное право. Часть Особенная: Учеб. для студ. юрид. институтов и фак. / Владимиров В.А., Гришанин П.Ф., Загородников Н.И. и др.; отв. ред. Н.И Загородников. – М.: «Юрид. лит.», 1973. – 576 с.
251. Соловій Я.І. Теоретичні кроки до подолання неузгодженості структурної побудови окремих норм Особливої частини КК України 2001 р. // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. 13-15 квітня 2007 р.: У 2 ч. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. — Ч.2.
252. Соловьев О. Самолов А. Понятие дифференциации уголовной ответственности // Уголовное право. – 2006. - №5.
253. Стадник С.В. Поняття «злочинна організація» як окрема форма співучасті у злочині // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): Науково-практичний журнал. Міжвідомч. наук.-дослід. центр. - №4, 2001. – Київ, 2001.
254. Сташис В.В. Загальна характеристика нового Кримінального кодексу України // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовт. 2001 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К. – Х.: «Юрінком Інтер», 2002.

255. Степанов В.В. Понятие и значение малозначительности правонарушения в российском законодательстве: Монография / В.В. Степанов. - Пермь: Перм. гос. ун-т, 2008.
256. Стрельцов Є.Л. Спеціальний суб'єкт злочину у новому Кримінальному кодексі України // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовт. 2001 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К. – Х.: «Юрінком Інтер», 2002.
257. Сущенко В.Д. Організована злочинність в Україні: сучасні тенденції // Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю: Тези доп. наук.-практич. конф.: Наук. видан. Україна. Київ, 30 берез 2000 р. / МВС України. Голов. слідче управл., НАВС України, фак-т підготовки слідчих та криміналістів. – К., 2000.
258. Тарарухин С.А. Преступное поведение. Социальные и психологические черты / С.А. Тарарухин. – М., 1974.
259. Тарарухин С.А. Установление мотива и квалификация преступления / С.А. Тарарухин. – М., 1977.
260. Тацій В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / В.Я. Тацій. – Харьков, 1988.
261. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: навч. посібник / В.Я. Тацій. – Х.: УкрЮА, 1994.
262. Тельнов П.Ф. Ответственность за соучастие в преступлении / П.Ф. Тельнов. – М., Юрид. лит., 1974.
263. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Онищенко. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2008.
264. Тер-Акопов А.А. Преступление и проблемы нефизической причинности в уголовном праве / А.А. Тер-Акопов. – М.: «Юркнига», 2003.

265. Тихий В.П. Ответственность за преступления против общественной безопасности: Учеб. пособие. – Харьков, 1984. – 68 с.
266. Тихий В.П. Наслідки злочинів проти суспільної безпеки // Правова держава України: проблеми, перспективи розвитку: Короткі тези доповідей та наукових повідомлень Республіканської науково-практичної конференції: [Харків] 9-11 листопада 1995 р. – Харків: Нац. юрид. акад. України, 1995.
267. Тихий В.П. Злочини проти суспільної (загальної) безпеки / В.П. Тихий. – Харків, 1996.
268. Тихий В.П. Проблеми застосування норм Кримінального кодексу України про стадії злочину // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовт. 2001 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К. – Х.: «Юрінком Інтер», 2002.
269. Тихий В.П. Поняття злочинів проти громадської безпеки // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: Матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовтня 2002 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.
270. Тихий В.П. Злочини проти життя і здоров'я особи та проти громадської безпеки: проблеми розмежування та кваліфікації // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи: Матер. наук.-практ. конф. [Харків] 22-23 квітня 2004 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К., Х.: Юрінком Інтер, 2004.
271. Тихий В.П. Відповідальність за злочини проти громадської безпеки: Науково-практичний коментар / В.П. Тихий. – К.: НКЦ СБ України, 2007.
272. Тишкевич И.С. Приготовление и покушение по уголовному праву / И.С. Тишкевич. – М., 1958.

273. Тищенко В.В. Криміналістические аспекты изучения преступной деятельности // Проблемы государства и права Украины. Тематический сборник научных трудов. – К., 1992.
274. Ткаченко В.И. Назначения наказания: учеб. пособие / В.И. Ткаченко; отв. ред. Б.В. Здравомыслов. – М., 1985.
275. Тростюк З.А. Концептуальні засади побудови термінологічного розділу у КК України // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 квіт. 2006 р.: У 2 ч. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. — Ч.2.
276. Туркевич І.К. Оцінка окремих положень Кримінального кодексу України з позиції кримінолога // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовт. 2001 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К. – Х.: «Юрінком Інтер», 2002.
277. Туркевич І.К., Дьоменко С.В. Проблемні питання кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст.255 КК України // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: Матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовтня 2002 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.
278. Туркевич І.К. Актуальні проблеми законодавчого забезпечення протидії організованій злочинності // Протидія організованій злочинності: теорія і практика, досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: Матеріали науково-практичної конференції, 24 червня 2004 р., м. Київ. – К.: Вид-во НА СБ України, 2004. – 278 с.
279. Тютюгін В.І. Стабільність кримінального законодавства як одна з умов його ефективності // Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі

- злочинністю в Україні: матеріали наук. конф., 15 травня 2009 р. / ред. кол. В.І. Борисов (голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2009.
280. Уголовный кодекс Украинской ССР: Официальный текст с изменениями и дополнениями по состоянию на 1 декабря 1962 года. – К.: Гос. изд-во полит. лит. УССР, 1963.
281. Уголовное право УССР. Особенная часть: Учебник / Под ред. М.И. Бажанова и др. – К.: Выш шк. Главное изд-во, 1989. – 503 с.
282. Уголовный кодекс Украинской ССР: Научно-практический комментарий / Под общей редакцией председателя Верховного Суда Украинской ССР В.И. Зайчука. – Киев: Изд-во полит. лит-ры Украины, 1969. – 543 с.
283. Уголовное наказание: моногр. исслед. – К., Донецк, 1977.
284. Українець В.В. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук: (12.00.08) // Акад. адвокатури України – Київ. 2009.
285. Ус О.В. Кримінальна відповідальність за підбурювання до злочину: монографія / О.В. Ус. – Х., 2007.
286. Усатий Г.О. Кримінально-правовий компроміс: монографія / Г.О. Усатий. К.: Атіка, 2001.
287. Усатий Г.О. Кримінально-правові проблеми протидії організованим злочинності // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: Матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовтня 2002 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.
288. Устименко В.В. Специальный субъект преступления / В.В. Устименко. – Х.: Вища шк., Изд-во при ХГУ, 1989.
289. Устименко В.В. Некоторые проблемы законодательной регламентации соучастия в преступлениях со специальным субъектом в проекте нового УК Украины // Правова держава України: проблеми, перспективи

- розвитку: Короткі тези доповідей та наукових повідомлень Республіканської науково-практичної конференції: [Харків] 9-11 листопада 1995 р. – Х.: Національна юридична академія України, 1995.
290. Файер Д.А. Громадська безпека як складова національної безпеки України // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: Матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовтня 2002 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.
291. Фесенко Є.В. Об'єкт злочину з погляду реалії // Юридичний вісник України. – 1997. – 14-20 серпня.
292. Фесенко Є.В. Цінності як об'єкт злочину // Право України. – 1999 - №6.
293. Фесенко Є.В. Система злочинів проти здоров'я населення та його охорона // Право України. – 2000. - №10.
294. Фесенко Є.В. Злочини проти громадської безпеки та проти здоров'я населення: питання розмежування // Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України: Матер. міжнар. наук.-практ. семінару [Харків] 1-2 жовтня 2002 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – Х.: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003.
295. Фесенко Є.В. Злочини проти здоров'я населення та система заходів з його охорони: монографія / Є.В. Фесенко. – К.: Атіка, 2004.
296. Фесенко Є.В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони: Автореф. дис. ...д-ра юрид. наук (12.00.08) / Нац. акад. внутр. справ України. – Київ, 2004. – 33 с.
297. Фесенко Є.В. Деякі проблеми узгодження норм, передбачених Загальною та Особливою частинами КК України // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 квіт. 2006 р.: У 2 ч. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. — Ч.1.

298. Філей Ю.В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук (12.00.08) / Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Львів, 2006. – 18 с.
299. Фрис П.Л. До питання про ефективність кримінально-правової політики // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 квіт. 2006 р.: У 2 ч. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. — Ч.1.
300. Фролова Е.Г. Понятие наказания, его цели и система в советском уголовном праве: Лекция (для студентов специальностей 1801 и 0211) / Е.Г. Фролова. – Донецк, ДонГУ, 1991.
301. Хавронюк М.І. Перспективи розвитку Загальної частини КК України // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 квіт. 2006 р. — Львів, 2006. — Ч.1.
302. Хавронюк М.І. Якість кримінального законодавства: як її досягти // Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні: матеріали наук. конф., 15 травня 2009 р. / ред. кол. В.І. Борисов (голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2009.
303. Хавронюк М.І. Диференціація кримінальної відповідальності чи кримінальна бездіяльність // Підприємництво, господарство і право: науково-практичний, господарсько-правовий журнал / Ін-т приватного права і підпр-ва АПрН України та ін. – Київ, 2009. - №8 (164).
304. Хавронюк М., Мельник М. Ознаки і поняття організованої групи та злочинної організації (кримінально-правовий аспект) / Право України. – 2000. - №4.
305. Харченко В.Б. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части в вопросах и ответах. Конспект лекций. – Киев, Аттика, 2003. – 272 с.

306. Хатеневич Т.Г. Примечание как одна из форм закрепления уголовно-правовых норм // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. 13-15 квітня 2007 р.: У 2 ч. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. — Ч.2.
307. Хомич В.М. Теоретические проблемы уголовной ответственности (формы реализации) / В.М. Хомич. — Минск: Изд-во Белорус. гос. ун-та. 1997.
308. Хряпинский П.В. Деятельное раскаяние как обстоятельство, освобождающее от уголовной ответственности или смягчающее наказание // Новый Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовт. 2001 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. — К. — Х.: «Юрінком Інтер», 2002.
309. Хряпінський П.В. Поняття заохочувальних норм у кримінальному праві // Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми: Матер. міжнар. наук. конф., Донецьк, 17-18 листопада 2006 року. — Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС, 2006.
310. Хряпінський П.В. Щодо змісту заохочувальних кримінально-правових відносин // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. 13-15 квітня 2007 р.: У 2 ч. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. — Ч.1.
311. Хряпінський П.В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: монографія / П.В. Хряпінський. — Х.: Харків. юрид., 2009.
312. Хряпінський П.В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: теоретичні, законотворчі та правозастосовні проблеми: Автореф. дис. ...д-ра юрид. наук (12.00.08) / Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. — Харків, 2010. — 39 с.
313. Цимбалюк В.С. Категорія «безпека» у новому Кримінальному кодексі України // Новый Кримінальний кодекс України: питання застосування і

- вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовт. 2001 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К. – Х.: «Юрінком Інтер», 2002.
314. Чорний С.Л. бандитизм за кримінальним правом України: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук (12.00.08) / Акад. адвокатури України. – Київ, 2005. – 27 с.
315. Чубарев В.Л. Общественная опасность преступления и наказание (количественные методы изучения) / В.Л. Чубарев; под ред. Ю.Д. Блувштейна. – М.: Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1982.
316. Чуваева А.А. Категория цели в современной науке и ее методологическое значение. (цель и деятельность). – Л., 1979.
317. Чугаев А.П. Основы дифференциации ответственности и индивидуализации наказания / А.П. Чугаев. – Краснодар, 1985.
318. Чупринський Б.О. До питання про кваліфікацію злочинів, вчинених групою осіб та злочинною організацією // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. 13-15 квітня 2007 р.: У 2 ч. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. — Ч.1.
319. Шакур В.І. Суспільство і злочинність – К.: Атіка, 2003. – 784 с.
320. Шахов В.Д. Ответственность за покушение на преступление / В.Д. Шахов. – Караганда, 1974.
321. Швырев В.С. Деятельность как философская категория // Вопросы философии, 1985, №2.
322. Шемшученко Ю.С. Відповідальність юридична // Юридична енциклопедія: В 6 т / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К., 1998. – Т. 1: А-Г. – с. 437.
323. Шемшученко Ю.С. Відповідальність юридична // Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. Ю.С. Шемшученка. – К., 2007. – с. 105.

324. Шостко О.Ю. Кримінально-правові засоби протидії організованій злочинності в європейських країнах / О.Ю. Шостко // Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. праць. – Х., 2009. – Вип. 17.
325. Шостко О.Ю. Протидія організованій злочинності в європейських країнах: монографія / О.Ю. Шостко. – Х.: Право, 2009.
326. Шостко О.Ю. Теоретичні та прикладні проблеми протидії організованій злочинності в європейських країнах: Автореф. дис. ...д-ра юрид. наук (12.00.08) / Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. – Х., 2010. – 38 с.
327. Шутемова Т.В. К вопросу об эффективности использования уголовно-правовых норм о соучастии // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. 13-15 квітня 2007 р. У 2 ч. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. — Ч.2.
328. Щепельков В.Ф. Уголовный закон: понятие, структура, пределы действия и толкование: учеб. пособие / В.Ф. Щепельков. – С. – Пб., 2002.
329. Щерба С.П. Деятельное раскаяние в совершенном преступлении: практ. пособие / С.П. Щерба, А.В. Савкин; под общ. ред. С.П. Щербы. – М.: Спарк, 1997.
330. Яковлев А.М. Принцип социальной справедливости и основания уголовной ответственности // Советское государство и право, 1982, №3.
331. Якубович М.И. Обстоятельства, исключают уголовную ответственность и противоправность деяния: учеб. пособие / М.И. Якубович. – М., 1979.
332. Янович Ф.М. Можливість звільнення від кримінальної відповідальності організаторів злочинних організацій // Теоретико-прикладні проблеми протидії організованій злочинності та злочинам терористичної спрямованості: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 8-9 квітня 2005 р.: У 2 ч. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2005. - Ч.2.

333. Ярмыш Н.Н. Действие как признак объективной стороны преступления (проблемы психологической характеристики) / Н.Н. Ярмыш. – Х.: Основа, 1999.
334. Яценко С.С. Институт кримінальної відповідальності в новому Кримінальному кодексі України та інших нормативно-правових актах: аспект узгодженості // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовт. 2001 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К. – Х.: «Юрінком Інтер», 2002.

Результати

анкетування суддів, співробітників органів прокуратури та органів внутрішніх справ з питань удосконалення кримінально-правових норм, що встановлюють кримінальну відповідальність за створення злочинної організації (ч. 1 ст. 255 КК України) та підстави звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації (ч. 2 ст. 255 КК України)

1. Кількісний та якісний склад респондентів

судді		співробітники органів прокуратури		співробітники органів внутрішніх справ		загалом	
40	22,2%	60	33,3%	80	44,5%	180	100,0%

1.1. Наявність вищої юридичної освіти освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавра»

40	100,0%	60	100,0%	80	44,5%	180	100,0%
----	--------	----	--------	----	-------	-----	--------

Стаж роботи на займаній посаді

1.2.1. Від трьох до п'яти років

14	35,0%	27	45,0%	41	51,25%	82	45,6%
----	-------	----	-------	----	--------	----	-------

Від п'яти до восьми років

18	45,0%	19	31,7%	17	21,25%	54	30,0%
----	-------	----	-------	----	--------	----	-------

Вісім та більше років

8	20,0%	14	23,3%	22	27,5%	44	24,4%
---	-------	----	-------	----	-------	----	-------

2. Назвіть ознаки злочинної організації, які отримали нормативне закріплення:

2.1. Кількість учасників або структурних підрозділів, що об'єдналися у злочинну спільноту

40	100,0%	60	100,0%	80	100,0%	180	100,0%
----	--------	----	--------	----	--------	-----	--------

2.2. Цілеспрямованість діяльності об'єднання на:

2.2.1. Вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів

40	100,0%	60	100,0%	80	100,0%	180	100,0%
----	--------	----	--------	----	--------	-----	--------

2.2.2. Керівництво злочинною діяльністю інших осіб

38	95,0%	57	95,0%	76	95,0%	171	95,0%
----	-------	----	-------	----	-------	-----	-------

2.2.3. Координацію злочинної діяльності інших осіб

37	92,5%	58	96,7%	74	92,5%	169	93,9%
----	-------	----	-------	----	-------	-----	-------

2.2.4. Забезпечення функціонування як самої злочинної діяльності, так і інших злочинних груп

38	95,0%	58	96,7%	74	92,5%	170	94,4%
----	-------	----	-------	----	-------	-----	-------

2.3. Ієрархічність об'єднання

40	100,0%	60	100,0%	80	100,0%	180	100,0%
----	--------	----	--------	----	--------	-----	--------

2.4. Згуртованість об'єднання

34	85,0%	53	88,3%	72	90,0%	159	88,3%
----	-------	----	-------	----	-------	-----	-------

2.5. Зорганізованість об'єднання

29	72,5%	37	61,7%	52	65,0%	118	65,6%
----	-------	----	-------	----	-------	-----	-------

2.6. Стійкість об'єднання

38	95,0%	56	93,3%	76	95,0%	170	94,4%
----	-------	----	-------	----	-------	-----	-------

3. Чи вважаєте Ви за необхідне доповнити перелік нормативних ознак злочинної організації й такими:

варіанти відповідей	Категорії респондентів				загалом	
	судді	співробітники органів				
		прокуратури	внутрішніх справ			

3.1. Згуртованість

«так»	19	47,5%	27	45,0%	42	52,5%	88	48,9%
«ні»	21	52,5%	33	55,0%	38	47,5%	92	51,1%

3.2. Зорганізованість

«так»	25	62,5%	36	60,0%	49	61,25%	110	61,1%
«ні»	15	37,5%	24	40,0%	31	38,75%	70	38,9%

3.3. Спаяність

«так»	18	45,0%	23	38,3%	37	46,25%	78	43,3%
«ні»	22	55,0%	37	61,7%	43	53,75%	102	56,7%

3.4. Монолітність

«так»	10	25,0%	11	18,3%	23	28,75%	44	24,4%
«ні»	30	75,0%	49	81,7%	57	71,25%	136	75,6%

4. Чи згодні Ви із висловлюваннями юристів-науковців щодо співвідношення ознак, у т.ч. нормативних, злочинної організації?

4.1. Ієрархічність є рисою стійкості

«так»	4	10,0%	7	11,7%	13	16,25%	24	13,3%
«ні»	36	90,0%	53	88,3%	67	83,75%	156	86,7%

4.2. Ієрархічність та стійкість є взаємодоповнюючими ознаками

«так»	5	12,5%	8	13,3%	11	13,75%	24	13,3%
«ні»	35	87,5%	52	86,7%	69	86,25%	156	86,7%

4.3. Ієрархічність та стійкість є самостійними ознаками

«так»	31	77,5%	45	75,0%	56	70,0%	132	73,3%
«ні»	9	22,5%	15	25,0%	24	30,0%	48	26,7%

4.4. Згуртованість та спаяність є синонімами

«так»	38	95,0%	53	88,3%	71	88,75%	162	90,0%
«ні»	2	5,0%	7	11,7%	9	11,25%	18	10,0%

4.5. Зорганізованість та згуртованість є синонімами

«так»	6	15,0%	11	18,3%	67	83,75%	84	46,7%
«ні»	34	85,0%	49	81,7%	13	16,25%	96	53,3%

5. З урахуванням невідповідності назви ст. 255 КК змісту її ч. 1, назвіть припустимий варіант такої назви:

5.1. «Створення злочинної організації, організація зустрічі (сходки) або участь у них»

«так»	16	40,0%	26	43,3%	32	40,0%	74	41,1%
«ні»	24	60,0%	34	56,7%	48	60,0%	106	58,9%

5.2. «Організована злочинна діяльність»

«так»	24	60,0%	34	56,7%	48	60,0%	106	58,9%
«ні»	16	40,0%	26	43,3%	32	40,0%	74	41,1%

6. Чи поділяєте Ви думку про необхідність криміналізації участі у зустрічі (сходці) представників злочинних організацій чи організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності і т. ін. (такі дії слід визнати тяжким злочином) із одночасним віднесенням такої форми об'єктивної сторони злочину до передумов дискреційного звільнення від кримінальної відповідальності?

«так»	29	72,5%	43	71,7%	69	86,2%	141	78,3%
«ні»	11	27,5%	17	28,3%	11	13,8%	39	21,7%

7. Чи схвалюєте Ви пропозицію про наступну диференціацію кримінальної відповідальності за вчинення діянь, передбачених ч. 1 ст. 255 КК:

а) створення злочинної організації з метою вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, а також керівництво такою організацією (з визнаванням таких дій особливо тяжким злочином);

б) участь у злочинній організації або участь у злочинах, вчинених такою організацією (з віднесенням таких дій до тяжких злочинів);

в) організація або керівництво зустріччю (сходкою) та участь у ній представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп (такі дії пропонується визнавати тяжким злочином);

г) сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів. Матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп (з оцінюванням такої дії, як злочин середньої тяжкості)

«так»	32	80,0%	48	80,0%	69	86,25%	149	82,8%
«ні»	8	20,0%	12	20,0%	11	13,75%	31	17,2%

8. Чи згодні Ви із викладенням першої з підстав звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації у наступній редакції: «повідомлення про створення злочинної організації та спрямованість її злочинної діяльності, участь у такій організації чи у злочинах, вчинюваних її учасниками»?

«так»	29	72,5%	42	70,0%	72	90,0%	143	79,4%
«ні»	11	27,5%	18	30,0%	8	10,0%	37	20,6%

9. Чи поділяєте Ви думку, що інформація учасника злочинної організації про створення злочинної організації та спрямованість її злочинної діяльності, участь у такій організації чи у злочинах, вчинюваних її учасниками має бути повідомлена судовим або правоохоронним органам у будь-який час, але до завершення досудового розслідування?

«так»	34	85,0%	51	85,0%	71	88,8%	156	86,7%
«ні»	6	15,0%	9	15,0%	9	11,2%	24	13,3%

10. Чи згодні Ви із викладенням другої підстави звільнення від кримінальної відповідальності учасника злочинної організації (ч. 2 ст. 255 КК) у наступній редакції: «активне сприяння розкриттю та розслідуванню факту створення та існування злочинної організації, цілеспрямованості її злочинної діяльності, вчинення її учасниками конкретних злочинів»?

«так»	31	77,5%	47	78,3%	59	73,75%	137	76,1%
«ні»	9	22,5%	13	21,7%	21	26,25%	43	23,9%

11. Чи припустима пропозиція про нормативне визначення спеціальних умовних підстав звільнення учасника злочинної організації від кримінальної відповідальності з урахуванням не лише його повідомлення про створення злочинної організації, спрямованості її злочинної діяльності тощо й сприянні у

її розкритті (розслідуванні) і т. ін., але й відношення винної особи до факту вчинення злочину та інших обставин, які пом'якшують чи обтяжують покарання та надання такому спеціальному виду звільнення від кримінальної відповідальності факультативного (дискреційного) характеру, тобто віднесення вирішення питання щодо його застосування на розгляд суду?

«так»	28	70,0%	41	68,3%	58	72,5%	127	70,6%
«ні»	12	30,0%	19	31,7%	22	27,5%	53	29,4%